

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA HUDEBNÍ VÝCHOVY

Jan David Sieber -
osobnost českého barokního
varhanáře

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Autor: Petr Sobotka, DiS.
Vedoucí práce: doc. MgA. Petr Planý

2012

PALACKÝ UNIVERSITY OLOMOUC
PEDAGOGICAL FACULTY
DEPARTMENT OF MUSIC EDUCATION

Jan David Sieber -
the personality of the Czech
baroque organ builder

DIPLOMA (MASTER) THESIS

Author: Petr Sobotka, DiS.
Supervisor: doc. MgA. Petr Planý

2012

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Já, níže podepsaný/á student/ka tímto čestně prohlašuji, že text mnou odevzdané závěrečné práce v písemné podobě, nebo na CD nosiči, je totožný s textem závěrečné práce vloženým v databázi IS/STAG.

V Olomouci dne 5. 4. 2012

.....

podpis studenta

Univerzita Palackého v Olomouci
Pedagogická fakulta
Akademický rok: 2010/2011

Studijní program: Učitelství pro střední školy
Forma: Kombinovaná
Obor/komb.: Učitelství hudební výchovy pro střední školy - hra
na nástroj (varhany) (HV-VAR)

Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
SOBOTKA Petr	Černická 128, Měfin	D06988

TÉMA ČESKY:

Jan David Sieber - osobnost českého barokního varhanáře

NÁZEV ANGLICKY:

Jan David Sieber - the personality of the Czech baroque organ builder

VEDOUcí PRÁCE:

Doc. MgA. Petr Planý - KHV

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

- 1) Studium odborné literatury k tématu
- 2) Průzkum a dokumentace dochovaných nástrojů a jejich současný stav
- 3) Sepsání jednotlivých kapitol teoretické části
- 4) Porovnání Sieberových nástrojů s ostatními současnými - nové prvky ve varhanářství
- 5) Význam Sieberovy osobnosti pro české varhanářství
- 6) Shrnutí výsledků práce
- 7) Grafická úprava a revize

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

SEHNAL, Jiří. Barokní varhanářství na Moravě. Díl 1. Varhanáři
Díl 2. Varhany (Prameny k dějinám a kultuře Moravy 9, 10). Muzejní a vlastivědná společnost v Brně - Univerzita Palackého v
Olomouci, Brno 2003 a 2004.
Kritické edice hudebních památek V. Varhany a jejich funkce v Čechách a na Moravě 1600-2000. In honorem Jiří Sehnal.
NĚMEC, Vladimír. Pražské varhany. František Novák v Praze II., Praha 1944.
KOUKAL, Petr a kol.. Péče o varhany a zvony, jejich památková ochrana. Vydal: NPÚ, Praha 2006.
BĚLSKÝ, Vratislav. Nauka o varhanách. 4. vyd., Editio Bärenreiter, 2000 Praha.

Podpis studenta:

Sobotka Petr

Datum:

14.1.2011

Podpis vedoucího práce:

Planý Petr

Datum:

14.1.2011

Podpis vedoucího katedry:

Planý Petr

Datum:

14.1.2011

ABSTRAKT

Tato diplomová práce se zabývá osobností a dílem brněnského varhanáře Jana Davida Siebera (cca 1670 – 1723), jenž se řadí mezi nejvýznačnější varhanářské osobnosti evropského formátu.

Cílem této práce je (1) hledání poznatků dějinných souvislostí a dobového varhanářství, (2) dokumentace dochovaných nástrojů a pramenů, (3) přínos a využití poznatků v interpretaci a péči o barokní nástroje.

Klíčová slova:

Jan David Sieber, varhanář, varhany, baroko, české země

ABSTRACT

This diploma (master) thesis deals with the personality and works by the Czech baroque organ builder Jan David Sieber from Brno (ca. 1670 – 1723), one of the most important European organ builders.

The goal of the thesis is (1) the search for information on both the historical background of the Czech baroque era and organ building, (2) documentation of the organs and sources preserved, (3) a proposal of the possible use in interpretation and maintenance of baroque organs.

Keywords:

Jan David Sieber, organ builder, organ, Baroque, Czech lands

Na prvním místě chci poděkovat vedoucímu své práce panu doc. MgA. Petru Planému za jeho čas a cenné rady. Velký dík patří prof. PhDr. Jiřímu Sehnalovi, CSc. za poskytnutí důležitých materiálů potřebných pro tuto práci a Janu Zachovi za propůjčení dokumentace polenských varhan zpracovanou pro Jürgena Ahrenda. Dále děkuji duchovním správcům Mons. Zdeňku Krčkovi v Polné, P. Vladimíru Záleskému ve Žďáru nad Sázavou, P. Jozefu Wojciechu Grubovi v Radešínské Svatce, P. Ambroži Petru Šámalovi OPraem. a P. Bernardu Petru Slobochovi OPraem. ze Svatého Kopečku u Olomouce, administrátorům od kostela sv. Michala ve Znojmě, sv. Michala v Olomouci a biskupství ve Svidnici za umožnění dokumentace varhan a poskytnuté informace. Za kritické připomínky děkuji svému kolegovi panu Mgr. Marku Gajdovi. Za jazykovou korekturu vděčím své kamarádce Marii Březkové.

Prohlašuji, že předložená práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V Olomouci dne .....

.....

(podpis)

Obsah

čestné prohlášení	3
Abstrakt	5
ÚVOD.....	9
1. Teoretická část	11
1.1 Situace v českých zemích po třicetileté válce.....	11
1.2 Rozvoj hudební kultury vlivem katolické reformy.....	12
1.3 Hudba na šlechtických dvorech.....	12
1.4 Varhanářství a varhany v době baroka.....	13
1.4.1 Úvod do obecné organologické terminologie	13
1.4.2 Varhany a jejich části.....	14
1.4.3 Základní rozdělení varhanních hlasů	17
1.4.4 Varhanářství	19
1.4.5 Vzájemné vlivy českého a moravského varhanářství	21
1.4.6 Varhanářství na Moravě po třicetileté válce	22
1.5 Varhany	23
1.5.1 Organologické prameny	23
1.5.2 Zvuk barokních varhan	24
1.5.3 Funkce barokních varhan	26
1.5.4 Jazyčkové hlasy v českých barokních varhanách.....	26
1.5.5 Výzdoba barokních varhan	29
2. Praktická část.....	30
2.1 Jan David Sieber - životopis	30
2.2 Dílo Jana Davida Siebera	34
2.2.1 Varhany pro kostel sv. Mikuláše ve Velkém Meziříčí	34
2.2.2 Varhany pro farní kostel ve Žďáře nad Sázavou.....	36
2.2.3 Varhany v kostele sv. Tomáše v Brně	38
2.2.4 Varhany pro figurální kůr cisterciáckého konventního kostela Nanebevzetí Panny Marie na Velehradě (dnes bazilika Nanebevzetí Panny Marie a sv. Cyrila a Metoděje)	41
2.2.5 Varhany pro františkánský kostel sv. Marie Magdalény v Brně	43
2.2.6 Varhany pro jezuitský kostel ve Svídnici (dnes katedrála sv. Stanislava a Václava).....	43
2.2.7 Varhany pro klášterní kostel premonstrátů na Hradisku u Olomouce.....	47
2.2.8 Varhany pro děkanský kostel v Polné.....	48
2.2.9 Varhany pro cisterciácký kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Žďáru nad Sázavou	55

2.2.10	Varhany pro kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené Hoře	60
2.2.11	Neúspěšný konkurs ve Vídni v katedrále sv. Štěpána	62
2.2.12	Varhany pro kněžský kůr cisterciáckého konventního kostela na Nanebevzetí Panny Marie na Velehradě (dnes bazilika Nanebevzetí Panny Marie a sv. Cyrila a Metoděje) ...	62
2.2.13	Varhany pro jezuitský kostel sv. Michala ve Znojmě.....	63
2.2.14	Varhany pro kostel sv. Michala ve Vídni	64
2.2.15	Varhany pro kostel sv. Michala v Brně	71
2.2.16	Positiv pro hraběte Františka z Ostešova	72
2.2.17	Positiv pro kostel Navštívení Panny Marie na Svatém Kopečku (dnes bazilika)	73
2.2.18	Varhany pro kostel Navštívení Panny Marie na Svatém Kopečku (dnes bazilika).....	75
2.3	Návrh na využití tématu práce při výuce varhan na ZUŠ	77
ZÁVĚR		79
SUMMARY		81
Seznam literatury		83
Seznam obrázků v textu		86
SEZNAM ZKRATEK.....		87
Obrázková příloha		88

ÚVOD

Jana Davida Siebera pokládám za vrcholnou osobnost nejen českého, ale i evropského barokního varhanářství. Dosud o něm nebyla zpracována žádná podrobná monografická práce. Mnoho cenných materiálů získal i publikoval hudební historik a organolog prof. PhDr. Jiří Sehnal, CSc.

Sieberovo dílo svědčí o vysoké umělecké i řemeslné kvalitě, která je srovnatelná s předními evropskými varhanáři téže doby. Zvuk Sieberových varhan v Polné byl pro mě prvním impulsem, který mě přivedl ke studiu hry na varhany. Občasná varhanická výpomoc v Polné a nedaleký nástroj v klášterním kostele (dnešní bazilice minor) ve Žďáře nad Sázavou prohloubily moji touhu dozvědět se o tomto významném varhanáři více.

Musíme si uvědomit, že historická a umělecká hodnota těchto nástrojů byla ovlivněna přístupem, dobou a různými, více či méně, odbornými zásahy našich předků, o čemž svědčí i to, jak málo se dochovalo z tak rozsáhlé Sieberovy varhanářské činnosti. K tomu, abychom vůbec pochopili význam a práci starých mistrů, je nutné je vnímat s úctou, pokorou a s veškerým kontextem jejich doby.

Současný kritický stav varhan v Polné přímo volá po citlivém restaurování, které by jej opět přivedlo k jejich prvotní kráse a zařadilo je tím mezi nejvyhledávanější varhanářské památky. Příkladné restaurování varhan musí být provedeno na základě hlubokých znalostí nejen nástroje samotného či dalších opusů varhanáře, ale i v detailním pochopení doby vzniku nástroje, což předpokládá, že musíme neustále hledat odpovědný přístup k odkazu našich varhanářských mistrů a v ledasčem se od nich ještě mnoho učit.

Bohužel i v dnešní době jsme svědky nevhodných nebo nepovedených varhanářských zásahů, proti kterým se tyto nástroje nemohou bránit. Každý tento zásah stírá stopu, která má být uchována pro další generace. Je na nás, zda se poučíme z chyb, jichž se dopouštěli naši předkové při opravách historických nástrojů. Jejich častou snahou bylo vylepšení těchto nástrojů a přizpůsobení „modernímu“ vkusu. Nežřídko toto vylepšení a modernizování končilo znehodnocením nástroje. Dnes již víme, jak obtížné je po letech odhalit sebemenší stopu, jež by nás navedla na správnou cestu při restaurování těchto památek.

V teoretické části této práce se snažím ujasnit historické aspekty, které souvisejí s rozvojem českého barokního varhanářství. Vysvětluji organologické termíny, které jsou potřebné pro pochopení či upřesnění některých významů. Dále se zabývám zvukem a funkcí barokních varhan, poukazuji na otázku disponování jazýčkových hlasů a výzdobu varhanní skříně.

V praktické části práce uvádím nejprve životopis varhanáře Jana Davida Siebera, který souvisí s jeho dílem, jež následuje chronologicky dokumentací a popisem jeho nástrojů. Dochovaným nástrojům věnuji z pochopitelných důvodů více prostoru. Pokud podstatná část textu souvisí s ukázkou, řadím z důvodu přehlednosti obrázků přímo do textu. Ostatní obrázková dokumentace je uvedena v příloze.

Součástí této práce je i návrh na využití vědomostí získaných při studiu barokních nástrojů z dílny varhanáře Jana Davida Siebera a jejich uplatnění nebo zařazení do ŠVP na základních uměleckých školách.

1. TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Situace v českých zemích po třicetileté válce

Počátkem 17. století nastalo ve střední Evropě soupeření o teritoriální rozdělení vlivů na sféru katolickou a protestantskou. V tomto konfliktu nešlo pouze o náboženský aspekt, ale především o vymezení moci vládnoucích vrstev, jejichž katolickou stranu zastupovala silná dynastie Habsburků s římským papežem, jakožto nejvyšší autoritou katolické církve.¹ Po třicetileté válce (1618 – 1648) je podepsán vestfálský mír a dochází k rozdělení střední Evropy na země katolické a protestantské, ve kterých získávají velmocenské postavení Habsburkové.

České země se již jako součást habsburského císařství začínají zotavovat po těžkých následcích třicetileté války, která na Moravě prakticky skončila až odchodem Švédů z Olomouce roku 1650.² Pod vládou Habsburků dochází v českých zemích k rekatolizaci, která se tak jako všude v Evropě, řídí zásadou: *cuius regio, eius religio – či území, toho víra*.³ Je příznačné, že následující období bylo s krátkými přetřzkami dobou postupného hospodářského a kulturního rozvoje (nejen pro varhanářství), až do pruských válek velmi příznivé.

S postupným rozvojem figurální hudby obzvláště na řádových kůrech vyvstává potřeba vybavovat tyto kůry hudebními nástroji, což také zvyšuje zájem o stavbu nových varhan. Zvláště druhá polovina 17. století a doba vlády císaře Karla VI. se vyznačovala rozsáhlou stavební činností, jako nikdy předtím. Jsou stavěna, nebo radikálně přestavována šlechtická sídla, kláštery a kostely, z nichž mnohé patří dosud k nejcennějším na našem území.

Pro komplexní představu a doplnění souvislostí v tehdejší habsburské monarchii uvádím, že v dobách nejvyššího vrcholu Sieberovi činnosti, kdy stavěl svůj prestižní nástroj u sv. Michala ve Vídni, byla vyhlášena císařem Karlem VI. Pragmatická sankce, což vedlo k určitému napětí v monarchii, a po smrti Karla VI. v roce 1740 k předání vlády císařovně Marii Terezii.

---

¹ Srov. UHLÍŘ, Historie/04 (2012): 6-7.

² Srov. SEHNAL (2001): 54.

³ Srov. UHLÍŘ, Historie/04 (2012): 6-7.

1.2 Rozvoj hudební kultury vlivem katolické reformy

Roku 1664 nastupuje na olomoucký biskupský stolec dosavadní olomoucký, salcburský a pasovský kanovník hrabě Karel Lichtenstein – Castelvorno (1624 – 1695), který byl od roku 1662 prokurátorem nezletilého biskupa, arcibiskupa Karla Josefa Lotrinského.

Ačkoli tento biskup nebyl praktikujícím hudebníkem, měl bezpochyby dobré představy o hudebním životě, které si odnesl ze svého předchozího působení v Salcburku.⁴ V jeho proslulé kroměřížské kapele, která se řadí mezi nejvýznamnější hudební soubory 17. století v českých zemích, působili Pavel Josef Vejvanovský (1639 - 1693) a Heinrich Ignac Biber (1644 - 1704).⁵ Hudební sbírka Karla Lichtensteina - Castelvorna v Kroměříži nemá obdobu v celé střední Evropě.⁶

V této době spadá pod správu olomouckého biskupa 843 kostelů a kaplí.⁷ Podle vizitačních zpráv z let 1670 – 1690 můžeme předpokládat, že jedna čtvrtina zmíněných kostelů měla v této době nějaký varhanní nástroj.⁸ Počet 200 nástrojů není málo, ale musíme vzít v úvahu ještě další nástroje z kostelů spravovaných duchovními řády, které pod biskupskou pravomoc nespádaly.⁹

V následujícím období je intenzivně rozvíjena stavba varhan nebo alespoň pozitivů pro další kostely a kaple. Zároveň mizí regály, které zastupovaly varhany ještě v 17. století, na čemž může mít podíl i pravděpodobná změna celkového hudebního vkusu. Varhany se staly nepostradatelnou složkou figurální hudby, která v této době zaujímá v kostelech nejčastější postavení.

1.3 Hudba na šlechtických dvorech

Široká hudební vzdělanost a kultura byly pěstovány i v Jaroměřicích nad Rokytnou, Holešově nebo Brtnici. Hrabě Jan Adam Questenberg (1678 – 1752) se po svém pobytu ve Vídni usadil v Jaroměřicích nad Rokytnou, kde bohatě rozvinul operní a divadelní činnost. Mezi nejvýraznější osobu jeho kapely patřil František Václav Míča (1694 – 1744). Questenberg byl v přátelském kontaktu převážně s vídeňskými představiteli hudebního dění,

---

⁴ Srov. SEHNAL (2001): 92.

⁵ Srov. SEHNAL (2001): 92-95.

⁶ Srov. SEHNAL (2001): 53.

⁷ DŘÍMAL in SEHNAL (1980): 59.

⁸ Srov. SEHNAL (1980): 59.

⁹ Srov. SEHNAL (1980): 59.

jako byli mimo jiné dvorní místokapelník Antonio Caldara (1670 – 1736) nebo Gottlieb Muffat (1690 – 1770).¹⁰

Dalším významným hudebním činitelem byla kapela hrabat Rottalů v Holešově hlavně za vlády Františka Antonína Rotta (1690 – 1762).¹¹ Z jeho kapelníků jmenuji alespoň syna problémového olomouckého dómského kapelníka Reymunda Albertiniho (1701 – 1740) a Ignaze Holzbauera (1711 – 1783).¹²

Hudební rozkvět zaznamenala i Brtnice u Jihlavy, kde již hrabě Anton Franz Collalt (1630 – 1696) vytvořil velmi dobré hudební zázemí. Měl přátelský vztah s dvorním vídeňským varhaníkem italského původu Alessandrem Pogliettim (? – 1683), jehož dětem byl několikrát kmotrem.¹³ Největšího rozkvětu dosáhla Brtnice za vlády hraběte Thomase Vinciguerry Collalta (1710 – 1769). Na cembalo učil jeho dceru vídeňský Matthias Schlöger a sám hrabě měl dobré styky s předními vídeňskými zpěváky a skladateli té doby, dokonce se samotným Antoniem Vivaldim. Z bohatého hudebního inventáře brtnického zámku se nám ovšem nic nedochovalo.¹⁴

Podle dochovaných zdrojů víme, že hudba, jak církevní tak šlechty, byla provozována v komorním obsazení. Službě v církvi dávali hudebníci přednost před službou u šlechty, protože jim poskytovala větší svobodu a jistotu. Obzvláště vyhledávaným zaměstnáním byla služba v již zmíněné olomoucké kapele.¹⁵

1.4 Varhanářství a varhany v době baroka

1.4.1 Úvod do obecné organologické terminologie

Zabývat se postavou stavitele varhan Jana Davida Siebera znamená používat fakta a terminologii technologicky vyhraněného oboru nástrojařské činnosti, která byla provozována v době českého baroka. Varhanářství je profese, která zaujímá poměrně široký rámec nejrůznějších praktických i uměleckých řemesel, hudebních dovedností a znalostí. Nebude proto od zkoumané věci zavádějící, když si ozřejmíme některé nejnütnější a základní terminologické výrazy související s varhanářstvím v Sieberově době.

---

¹⁰ Srov. SEHNAL (2001): 100-101.

¹¹ Srov. SEHNAL (2001): 102.

¹² Sehnal (1988): 40, 185.

¹³ Srov. SEHNAL (2001): 103.

¹⁴ Srov. SEHNAL (2001): 103.

¹⁵ Srov. SEHNAL (2001): 91.

Takovéto seznámení je rovněž důležité i pro čtenáře - hudebníky, protože leckteré výrazy používané v hudební terminologii mají ve varhanářské praxi jiný význam. Termíny, které mají zásadní význam, vysvětlují bezprostředně, další terminologie týkající se názvů rejstříků méně užívaných, bude vysvětlena v konkrétní situaci.

1.4.2 Varhany a jejich části

Varhany jsou nejenom uměleckým hudebním nástrojem, ale i složitým technickým strojem, který na sebe vázal duchovní, estetické, ale i ekonomické a společenské poměry v zemích, kde byl stavěn. Jsou označovány jako hudební nástroj klávesový – dechový, jehož zvukovými generátory jsou stupnicově laděné píšťaly. Na rozdíl od ostatních nástrojů musí být ve varhanách pro každý tón zvláštní píšťala.

Varhany ovládáme složitým mechanismem (trakturou) vycházející od hracího stolu. V období baroka byla traktura pouze mechanická, využívala dvouramenných pák, táhel, úhelníků a převodových tyčí (hřidelů), což umožňovalo varhaníkům ovládat od hracího stolu celý nástroj.¹⁶ Trakturu rozlišujeme na rejstříkovou a hrací. Rejstříková traktura slouží k zapínání jednotlivých hlasů (rejstříků) nástroje a hrací traktura spojuje klávesu s ventilem pod píšťalami. Traktura byla v historii předmětem rozsáhlého vývoje, jehož vrcholem se stalo právě období baroka.

K tradici mechanické hrací traktury se dnešní varhanáři vrací pro její nesporné výhody spočívající v technické jednoduchosti, spolehlivosti a interpretačních možnostech varhanní hry. Zvláště v posledních letech se ve varhanní interpretaci dbá na kultivovaný úhoz, což souvisí s rozeznáním píšťaly. Samotný průběh tónu při hře na varhany úhozem ovlivnit nemůžeme, ale rychlostí, intenzitou stisku a uvolněním klávesy máme možnost odlišovat nasazení tónu a jeho ukončení. Takovéto interpretační nuance lze provádět pouze na varhanách s mechanickou trakturou.

Nejexponovanější částí varhan je varhanní prospekt, který je tvořen nosným postamentem a vlastní varhanní skříní. Ve varhanní skříní jsou ukryty píšťaly a v postamentu je mimo jiné zbudován ovládací mechanismus táhel - již zmíněná traktura končící pod píšťalami ve vzdušnici. Do postamentu skříně byl v Sieberových dobách velmi často vestavěn hrací stůl tzv. *Spielschank*. V hracím stole je soustředěno veškeré ovládání nástroje, na jehož začátku jsou rejstříková táhla - *manubria*, klávesy pro ruce a pedál pro nohy.

---

¹⁶ BĚLSKÝ (1982): 51-52.

Pokud se v zadním průčelí chrámu nacházelo okno, často volil varhanář rozdělení prospektu na dvě boční části, tzv. věže. V těchto věžích bývá píšťalový fond hlavního stroje a pedálu rozdělený podle chromatické řady na C a Cis stranu, přičemž vedlejší stroj – positiv (pokud se nejedná o jednomanuálové varhany), bývá umístěn odděleně v zábradlí kůru (varhany v pražském kostele Matky Boží před Týnem postaveny v letech 1671 až 1673).

V některých případech je v každé věži jeden manuál, ovšem bez pozitivu v zábradlí kůru (varhany z roku 1732 od Tomáše Schvarze u sv. Ignáce v Jihlavě). Takto uspořádaný nástroj má zpravidla samostatně stojící hrací stůl. Další možností je umístění hlavního manuálu a pozitivu do jedné skříně, přičemž positív tvoří střední část této skříně, která může být umístěna v různé výšce nad postamentem (varhany ve Znojmě v sv. Michala z roku 1713 snad od J. D. Siebera), nebo přímo v postamentu (varhany v Doubravniku v kostele Povýšení sv. Kříže od Jana Výmoly z roku 1760).

Několik barokních nástrojů je umístěno i v presbytáři, což bývalo běžnou praxí spíše dřívější doby.¹⁷ Některé kostely mívaly i varhany dvoje, jedny menší v presbytáři, kterých se užívalo k doprovodu kléru a větší varhany na hlavním (většinou západním) kůru, na které se hrálo při provozování figurální hudby.¹⁸ Zajímavě umístěný nástroj v presbytáři nacházíme v bývalém cisterciáckém kostele ve Žďáře nad Sázavou právě od J. D. Siebera, který byl v tomto ohledu určitou výjimkou.

Hlavní stroj zvaný též *Manual*, *Hauptwerk* nebo *Werk*, je umístěn ve varhanní skříně a reprezentuje hlavní zvukový projev varhan. Ten se jeví v různých zeměpisných oblastech odlišně. Pro české země je typické důsledné prostavění principálových hlasů ve všech polohách počínající polohou nejhlubšího principálu. Ve větších varhanách se jedná o Principál 8', ve varhanách menších Principál 4', u pozitivů Principál 2'. Kovové píšťaly principálových hlasů bývají ozdobou varhanního prospektu.

Pro české země je pro varhany typická krátká oktáva. Jedná se o vypuštění tónů Cis, Dis, Fis, Gis ve velké oktávě. Rozsah manuálu zpravidla do C do c³. Zřídka se objevuje lomená oktáva, kde se vynechávají pouze tóny Cis a Fis. Tyto hluboké tóny neměly při hře využití a konstrukce jejich píšťal byla finančně velmi nákladná.

Zákon kontrastu, jak zvukového tak i výtvarného, předpokládal použití dalšího varhanního stroje, již zmíněného pozitivu. Dispozičním osazením a výtvarným řešením jde obvykle o drobnější verzi hlavního stroje. Bylo by však omylem, chápat slovo „drobnější“ ve smyslu dynamicky zatlumeného projevu tohoto stroje. Varhanářům barokní doby nikdy

---

¹⁷ Srov. SEHNAL (2004): 76.

¹⁸ Srov. SEHNAL (2004): 77.

nešlo o dynamické zeslabení těchto vedlejších strojů, vždyť byly často předsazeny, oproti hlavnímu stroji, do zábradlí kůru.

Všechny rejstříky, pokud jim to proporce píšťal dovolovaly, musely hrát naplno, tj. s plným přítokem vzduchu. Nejvýstižněji lze chápat povahu zvukového projevu hlavního stroje a positivu jako přirovnání otce a syna, tj. projevu mužského zrnitého sboru v kontrastu s ocelově lesklými hlasy chlapců.

V Sieberově tvorbě se také setkáváme s Brustwerkem – prsním strojem, jenž se objevuje u třímanuálových varhan a bývá osazen spíše komorně. Svě místo má zpravidla pod hlavním strojem. Pedál je stroj ovládaný nohama. V našich zemích plnil funkci basové linky, která však byla realizována nesoustavně, dle uvážení výkonného hráče. Rozměrné píšťaly spočívají zpravidla za hlavním strojem a jsou umístěny tak, aby harmonicky doplnily prospekt nástroje. Také v pedálu se u barokních varhan stavěla krátká oktáva. Rozsah pedálu býval zpravidla od velkého *C* po malé *a* (18 tónů), přičemž opakované tóny repetovaly (pedály opakující se v oktávoých intervalech rozeznávaly tentýž tón).

Vzduchová soustava a vzdušnice. Zdrojem zásoby vzduchu varhan jsou měchy. Počet a velikost měchů se odvíjí od velikosti nástroje. Stlačený vzduch z měchů je dále veden vzduchovodem do vzdušnice. Ve vzdušnici dochází, při otevření ventilu u vzduchu proudícího k píšťale, k průtokovým ztrátám. Míru těchto ztrát ovlivňuje mnoho konstrukčních prvků vzdušnice, zejména však její půdorysná šířka, která je závislá na počtu rejstříkových řad. V Sieberových varhanách je v hlavním stroji na vzdušnici dosaženo až osmnácti řad, což se u zásuvkové soustavy počítá jako maximální obsazení. V době Sieberova působení měly varhany v rakouských zemích výhradně mechanickou zásuvkovou vzdušnici s tónovou kancelou, ke které se dnešní varhanářství s odstupem času opět vrací pro její nesporné zvukové i technické výhody, což rozvedu dále.

Píšťaly jsou zvukové generátory varhan. Rozlišují se na retné (labiální) a jazýčkové (linguální). U retných píšťal je tvořen tón podobně jako u dechových flétnových nástrojů kontaktem stlačeného vzduchu o ret (labium) nástroje, čímž dojde k rozechvění vzduchového sloupce v těle píšťaly, a tón se rozezní. Výška tónu se tedy odvíjí od délky těla píšťaly.

U jazýčkových píšťal je tón tvořen rozkmitáním jazýčku a zesílen ozvučnou. Tvar ozvučny ovlivňuje převážně barvu tónu, výšku jen nepatrně. Kónický tvar ozvučny zesiluje všechny parciální tóny a tvar čtyřboký nebo válcový zvýrazňuje pouze liché parciální tóny.¹⁹ Jazykovým hlasům v souvislosti se Sieberem se věnuji dále.

---

¹⁹ BĚLSKÝ (1982): 30.

Materiálem pro výrobu píšťal ve varhanách vrcholného baroka byl varhanní kov a dřevo, obojí vysoké kvality a pečlivosti v zpracování. Píšťaly Sieberových varhan nedávají za pravdu obvyklým názorům na tlumený projev dřevěných píšťal oproti kovovým, u kterých je ve vysokém procentu obsažen cín.

Píšťaly svým tvarem a konstrukcí umožňují vytvořit charakteristické zbarvení. Základním a nejobvyklejším typem varhanních píšťal v období vrcholného baroka v českých zemích je otevřená forma cínové retné píšťaly a zcela nepostradatelná dvojice dřevěných krytů. Další konstrukční formy zajisté v českých barokních varhanách existují, jsou však použity ve varhanách větších a velkých.

Varhanní rejstřík je řada píšťal mající vlivem jednotného materiálového i konstrukčního provedení osobitý zvukový charakter. Rejstřík obsahuje celý tónový rozsah klávesnice (u hlasů smíšených i ve více řadách - tj. pod jednou klávesou zní více píšťal) a jeho označení je shrnuto názvem na rejstříkovém táhlu.

Poloha varhanních hlasů. Charakteristicky stříbrný zvuk barokních varhan je zapříčiněn volbou hlasů, které jsou oproti základní 8' poloze voleny jako hlasy v oktávových, kvintových a terciových intervalech, jejichž složení je dané alikvotní řadou tónů. Ta je sestavena z 8', 4', 2 2/3', 2', 1 1/3', 1'.

1.4.3 Základní rozdělení varhanních hlasů

Základním specificky zbarveným hlasem varhan, který dává ve vysokých polohách stříbrný lesk a v polohách nízkých hrdý mužný tón je Principál. Má otevřenou konstrukci, v polohách 8', 4', 2 2/3', 2', 1 1/3', 1 atd. tvoří zvukový základ varhanních dispozic v našich zemích. Rejstříky odvozené z jeho 8' základu se jmenují Oktáva, Kvinta, Superoktáva, Kvintadecima, Sedeciman atd. Hlasy smíšené jsou rovněž tvořeny z píšťal principálového provedení, např.: Rauschquinta, Sesquialtera, Mixtura, Cymbal atd.

Jako další diskantový Principál 8' je hlas specifické barvy Biffara, který se používá ve spojení s hlavním Principálem 8', ale je od něj lehce rozladěn, tudíž způsobuje jemné a líbivé chvění, viz dále *toccata per l'elevazione*. Bývá osazen pouze v diskantu, a to většinou od c¹. Tento hlas se poprvé objevuje v českých zemích ve varhanách italského varhanáře Theodora Agadoniho v roce 1689 v Broumově.²⁰ Agadoni je označován za přínosce italských vlivů do

---

²⁰ Srov. SEHNAL (2004): 65.

českého varhanářství právě hlasem Biffara. V Rakousku své prvenství s Biffarou (Piffares) drží Jan David Sieber ve varhanách u sv. Michala ve Vídni.²¹

Flétny jsou hlasy širší mensury s nosným a kulatým tónem. Mohou být dřevěné nebo kovové. Dělí se na otevřené, kryté a polokryté. Dřevěné i kovové píšťaly zakryty kloboučkem nebo zátkou, dávají o oktávu nižší tón flétnově měkkého, či dutého zabarvení. Patří do nich dvojice úzce menzurovaných krytů Copul 8' a 4'. Do této skupiny řadíme také o něco širší Borduny a zvukem velmi charakteristickou Kvintadenu, která má ovšem užší mensuru a nízký výřez. Tím umožňuje zvýraznění třetího harmonického tónu – dodecimy.

Smykové hlasy. Nejčastější rejstřík tohoto typu nazýváme Salicionál v poloze 8' a Fugara v poloze 4'. Ve větších varhanách se vyskytuje Gamba nebo Viola. Smykové hlasy byly častým inventářem Sieberových varhan. U středních nebo větších barokních varhan bývají hojně zastoupeny hlasy v osmistopé poloze, buď kuželového, nebo trychtýřového provedení, čímž se docílil nevtíravý a mírný zvukový projev.

Roh noční (Nachthorn) je představitel široce menzurovaných otevřených hlasů ve 4' poloze, ale Sieber používá tento hlas úzce menzurovaný a krytý, tudíž se v podstatě jedná o Noční roh krytý (Nachthorngedackt).²²

Menzura a intonace. Význam slova menzura a s ní související činnost tkví v době poromantické, kdy se znovu probouzel zájem o evidenci barokních varhan podle jednotných zásad. Z romantického varhanářství, ve kterém již byly zavedeny prvky tovární výroby, byl převzat tzv. Töpferův normový principál. Ten byl určen jako normové měřidlo pro určování vlivu na sílu a zabarvení tónu ve varhanní píšťale.

Každá píšťala náležící témuž rejstříku má jiné rozměry, které se postupem v chromatické řadě, vlivem geometrické posloupnosti, mění. Souběžně s touto plynulou matematickou změnou probíhá i další úprava proporcí tak, aby tón píšťaly byl ve všech polohách silově a barevně vyrovnaný.

Z takto teoreticky zhotoveného normového principálu se odvozují proporce skutečných píšťal, kde se porovnává, o kolik půltónů jsou tyto píšťaly stejné tónové výšky užší či širší oproti tomuto normovému principálu. Půltónovou odchylku od normového principálu označujeme v organologii PT. Nutno podotknout, že výsledná barva a síla tónu píšťaly nezáleží pouze na těchto rozměrech, ale i na intonačních zkušenostech varhanáře. Termínem intonace rozumíme sílu a barvu tónu, což vůbec nesouvisí s laděním píšťaly.

---

²¹ Srov. SEHNAL (2004): 65.

²² Srov. SEHNAL (2004): 61.

Uzavírací ventil *Sperrventil* je zařízení sloužící k vypnutí celého hracího stroje. Pravděpodobná funkce tohoto ventilu je zvažována jako registrační, tzv. volná kombinace.²³ V našich oblastech se vyskytuje velmi zřídka, Sieber postavil *Sperrventil* pouze ve Svídnici (viz dále).

1.4.4 Varhanářství

Rozsahem znalostí, které varhanářství vyžadovalo, jej řadíme k nejnáročnějším povoláním. Manuální zručnost a vědomosti potřebné pro stavbu varhan předpokládaly praktickou znalost dalších souvisejících živností.²⁴ Základním řemeslným oborem bylo především truhlářství, protože podstatná část nástroje a většina varhanních dílů je vyrobena ze dřeva. Dalším oborem byla technologie zpracování kovu, a to především varhanního, ze kterého zpracovávali plech a vyráběli píšťaly až do 18. století často v místě stavby. Je známo, že nezřídka za prací i stěhovali. Varhanáři zpravidla neovládali kovářské řemeslo, proto si kování a další potřebné kovové části nechávali vyrobit na objednávku. Při průzkumu historických varhan zjišťujeme, že většina varhanářů dávala přednost dřevěným spojovacím dílům, jako jsou hřeby nebo klínové čepy, protože všechny kovové části se vyráběly ručně, což bylo pracné a tím i drahé.

Nezbytným a klíčovým předpokladem varhanáře byl zejména dobrý hudební sluch.²⁵ Varhanář musel kromě ladění také intonovat píšťaly do patřičné barvy a síly. Varhanní intonace souvisí s dobrou hudební představivostí, kterou varhanář bezpochyby realizoval především na základě svých zkušeností. Z některých návrhů dispozic je proto patrné, že se varhanáři rádi vraceli k osvědčeným hlasům.

Znalost základních matematických vztahů a potřebný odhad při navrhování nástroje, který byl vzhledem k danému prostoru pokaždé jiný, bezpečně prověřoval varhanáře ve schopnostech odhadu, přizpůsobení se a kreativity. Ojedinele dochované nákresy varhanních prospektů dokazují, že součástí varhanářského vzdělání bylo i technické kreslení a umělecký smysl pro výtvarné řešení varhanní skříně.

Přes výše uvedené nároky kladené na stavitele varhan, nebylo varhanářství v minulosti nikterak odlišeno od ostatních řemesel, i když se ve skutečnosti vždy jednalo o řemeslo umělecké.

---

²³ Srov. SEHNAL (2004):72.

²⁴ Srov. SEHNAL (2003): 9.

²⁵ Srov. SEHNAL (2003): 9.

Tato profese s sebou přinášela i nepříjemné stránky, jako je práce v chladném a vlhkém prostředí kostelů, zvláště v zimních měsících.²⁶ Pokud k tomu neměli existenční důvody, snažili se v zimě omezit práci v kostelích na minimum.²⁷ Varhanáři vyráběli v dílně jen ty nejnужnější části, většinu vytvářeli až na místě stavby, protože doprava materiálu byla drahá a také hrozilo nebezpečí poškození materiálu. Z těchto důvodů někteří varhanáři neměli až do 17. století stálé bydliště, ale stěhovali se neustále tam, kde bylo jejich práce třeba.

Někteří varhanáři přišli do českých zemí i z velké dálky. Z varhanářů usazených v Praze to jsou především Petter Dotte (? – 1696) z Vestfálska a slavný Johann Heinrich Mundt z Kolína nad Rýnem (1632 – 1691), který se vyučil ale v Praze u Artmana Hieronyma.²⁸ Obzvláště výrazným „stěhovavým“ varhanářem byla osobnost Theodora Agadoniho. Pravděpodobně pocházel z Halle an der Salle, ale kolem roku 1676 pracoval již jako uznávaný varhanář v Benátkách, 1679 v Tyrolsku, 1682 v Praze, 1691 v Hradci Králové, 1696 v Olomouci a po roce 1701 odešel do Slezska.²⁹ V pozdějších letech, hlavně v průběhu 18. století, se varhanáři usazují a zakládají dílny v důležitých městech.

Vyhýbavým způsobem se také stavěli moravští varhanáři k cechu, který ač by poskytoval určitou ochranu, přinášel by i jistá omezení a závazky.³⁰ Postavení varhanářů k cechu popisuje ve své knize důsledným způsobem prof. Jiří Sehnal (2003). V této knize je výstižný případ znojemského varhanáře Ignáce Casparida, který je ve sporu se znojemskými truhláři. Pro názornost si jej cituji:

V roce 1758 se znojemští truhláři obrátili na zemskou živnostenskou inspekci se stížností na varhanáře Ignáce Casparida. Casparides jim škodí, že vykonává truhlářské práce, aniž by byl jejich členem. Varhanáři jsou přece ve všech místech, zvláště hlavních městech jako je Vídeň, Praha, Štýrský Hradec, Norimberk, Augsburg členy truhlářského cechu, protože se bez truhlářské profese neobejdou. Casparides, který není členem žádného cechu v zemi, přijímá do svých služeb tovaryše, kteří se na žádný cech naváží, ale poskytují lidem svobodně proti zaplacení truhlářské práce. Truhlářům nevadí, že se tito hoši učí varhanářství, ale že vykonávají práce, které jim nepřísluší. Žádali proto inspekci, aby přinutila Casparida vstoupit do jejich cechu, a propustit učně, kteří se u něho učí truhlářství. Živnostenská inspekce nařídila 1. 9. 1758 Casparidovi, aby vstoupil do truhlářského cechu, protože i v Rakousku jsou varhanáři členy těchto cechů. Měl by dbát na to, aby se jeho učni vyučili truhlářině u truhlářů, protože stejně budou dělat varhanní skříně „a jiné nábytky“. Jak se Casparides zachoval, není již známo.

---

²⁶ Srov. SEHNAL (2003): 9.

²⁷ Srov. SEHNAL (2003): 9.

²⁸ Srov. NĚMEC (1944): 151.

²⁹ Srov. SEHNAL (2003): 44.

³⁰ Srov. SEHNAL (2003): 44.

Role varhaníků a varhanářů se někdy překrývaly. Někteří varhaníci varhany ladili, spravovali, nebo dokonce stavěli. Situace byla také obrácená a objevují se případy, že byl varhanář také varhaníkem. Varhanictvím se často rozumělo i varhanářství, ale varhanářem se označovali osoby, u nichž se nevzbuzovaly pochybnosti o dovednostech tohoto oboru.³¹

1.4.5 Vzájemné vlivy českého a moravského varhanářství

Varhanářství vycházelo z jistých tradic, zkušeností varhanářů a hudebních požadavků na ně kladených. Hudba v českých zemích po třicetileté válce byla ovlivněna převážně italskými a jihoněmeckými vlivy, které určovaly dobré vztahy těchto zemí, oproti zemím protestantským, což se jistě odrazilo i ve vývoji varhanářství.

Výrazná odlišnost českého a moravského varhanářství, jak uvádí v předmluvě Tomší, Lukeš, Tomíček et al. (2000), mne vedla k následující myšlence. Pokud vycházíme z logické úvahy, že varhanáři ovlivňovali svými nástroji i vývoj varhanářství na území kde pracovali, musely by být na základě výše uvedeného výroku Čechy a Morava varhanářsky málo přístupné. S tímto výrokiem nám ale vzniká častá komplikace zařadit některé varhanáře buď jako české nebo moravské. Uvádím několik názorných případů, které, dle mého úsudku, tento výrok částečně zpochybňují.

Představitel kralické varhanářské dílny Jan Bohumír Hälbig mladší (1684? – 1736) postavil varhany na severní Moravě pro klášter v Šumperku (1714). Po dokončení varhan v Dobrušce (1727) pracoval na velkých varhanách v kostele Panny Marie Sněžné v Olomouci (1728 – 1729), dále postavil chorální varhany pro klášter v Želivi (1734), vypracoval návrh pro kostel Narození Páně v pražské Loretě (1734) a pravděpodobně se zabýval i stavbou velkého nástroje v bazilice Panny Marie ve Staré Boleslavi.³²

Také hlavní představitel loketské varhanářské dílny Abraham Starck (1659 - 1709) postavil varhany pro cisterciáčky v letech 1698 – 1697 až v Brně.³³

Varhanář Václav Pantoček z Dačic (1681 – 1746) byl žádaným varhanářem. Z jeho dílny známe na 25 nástrojů, ale celkový počet byl pravděpodobně vyšší.³⁴ Jeho dílna byla na strategickém místě křižovatek významných cest (Jihlava, Jindřichův Hradec, Slavonice, Znojmo)³⁵. Rozsah jeho zakázek si uvědomíme, pokud si představíme geografickou polohu měst, kde stavěl. Za tímto účelem jmenuji varhany pro kostel sv. Petra a Pavla v Kaplicích,

³¹ Srov. NĚMEC (1944): 61.

³² Srov. TOMŠÍ/LUKEŠ/TOMÍČEK, et al. (2000): 40-41.

³³ Srov. HURT in SEHNAL (1993): 256.

³⁴ Srov. TOMŠÍ/LUKEŠ/TOMÍČEK, et al., et al. (2000): 84.

³⁵ Srov. TOMŠÍ/LUKEŠ/TOMÍČEK, et al. (2000): 84.

kostel sv. Mikuláše v Lažišti, kostel sv. Františka Xaverského v Opařanech, přes kostel sv. Jakuba Většího v Jihlavě, až do děkanského kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Skutči a kostela sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě.

Člen jezuitského řádu a varhanář Thomas Schwarz (1695 – 1754) své varhany postavil v Chomutově v kostele sv. Ignáce, snad v Bohosudově v poutním kostele Panny Marie Sedmibolestné, dále pracoval na dvou varhanách v Praze, v kostele sv. Ignáce v Jihlavě a u jezuitů v Brně.

Sieberův brněnský předchůdce Matouš Roskoš (? - 1709) prodal svůj pozitiv až ve Zlaté Koruně v Čechách³⁶.

Obzvláště výjimečnou postavou byl právě Jan David Sieber (? – 1723), jehož varhanářská činnost daleko přesahuje hranice jeho brněnské dílny. Rozsah působení Sieberovi dílny uvádím v dalších kapitolách.

Mezi dílem českých a moravských varhanářů nespátřuji tak výrazné odlišení jako například ve varhanách slezského varhanáře Michaela Englera v kostele sv. Mořice v Olomouci z roku 1745, který stavěl pro naše území podstatně odlišný typ nástroje. Nevidím důvod výrazné odlišnosti ani v občasném používání lomené oktávy. Ta se na území tehdejších Čech vyskytuje ojediněle u varhan postavených v roce 1726 Starkovým nástupcem loketské dílny, Janem Leopoldem Burkartem (1673 – 1741) v Kladrubech u Stříbra.³⁷ Dále se lomená oktáva objevuje v nástroji výše zmíněné kralické dílny v pražské Loretě z roku 1738, který připravoval Jan Bohumír Hälbig mladší, ale postavili jej až jeho následovníci František Katzer (1702 – 1764?) a Kašpar Welzel (1700? – 1766).³⁸ Na Moravě se sice také objevuje lomená oktáva, není však dílem moravských varhanářů, nýbrž rakouských.

1.4.6 Varhanářství na Moravě po třicetileté válce

Varhanářství na Moravě v době třicetileté války téměř vymizelo. Z celé Moravy známe pouze dva varhanáře - Pavla Viertela (kolem 1600 – 1678) ve Vyškově a Johannese Effetetta (kolem 1630 – po roce 1675) v Třebíči.³⁹ Po třicetileté válce je sice situace lepší, ale dobrých varhanářů bylo na Moravě stále málo, o čemž svědčí objednávky až z Vídně, Českých Budějovic nebo z Lokte.⁴⁰

---

³⁶ Srov. SEHNAL (2003): 105.

³⁷ Srov. TOMŠÍ/LUKEŠ/TOMÍČEK, et al. (2000): 49.

³⁸ Srov. TOMŠÍ/LUKEŠ/TOMÍČEK, et al. (2000): 49.

³⁹ Srov. SEHNAL (2004): 7.

⁴⁰ Srov. SeHNAL (2004): 7.

Varhanářství v Brně zaznamenalo svůj rozvoj až příchodem slezských varhanářů po roce 1660.⁴¹ Byli to Pavel Roskoš (? – před 1677), jeho syn Matouš (Pavel) Roskoš (? - 1709) a později Jakub Ryšák (? - 1693), který se vyučil u Pavla Roskoše ještě v Glógówku (Klein Glogau) u Prudniku.⁴²

Matouš Roskoš byl první významnou osobností brněnského varhanářství před příchodem Jana Davida Siebera.⁴³ Roskoš získal brněnské měšťanství v roce 1682 a po Sieberově příchodu je patrné, že jeho činnost v Brně ustupuje a Roskoš začal pracovat na jiných místech.⁴⁴ Zajímavostí je, že v devadesátých letech nebyl pověřen stavbou varhan v městském farním kostele sv. Jakuba místní varhanář Matouš Roskoš, ale Jakub Ryšák.⁴⁵ Roskoš postavil na sedmdesát nástrojů, z toho byly pouze dva dvoumanuálové a většina jeho varhan byla v poměrně krátké době nahrazena novými.⁴⁶ Jeho jediným dochovaným nástrojem je positiv v zámecké kapli v Lysicích z roku 1706.⁴⁷ Od roku 1704 se Matouš Roskoš pravděpodobně dostává do nouze, protože žádá brněnský magistrát o odklad dluhů.⁴⁸

V Kroměříži působí od roku 1680 Jakub Antonín Casparides (cca 1653 – 1713), jemuž se ve varhanářství dařilo.⁴⁹

V Olomouci jsou vesměs varhanáři přistěhovaní z ciziny a v pozdější době, proto se jejich činností, v souvislosti k Janu Davidu Sieberovi, v této práci nezabývám.

1.5 Varhany

1.5.1 Organologické prameny

Teoretické spisy pojednávající o principu a dispozici barokních varhan v českých zemích nejsou tak rozsáhlé a podrobné jako organologická díla sepsaná ve Francii, Německu nebo Rakousku.⁵⁰ Dispozičně však platí pro české i moravské barokní varhany v základě podobné zásady jako pro nástroje jihoněmecké.⁵¹

---

⁴¹ Srov. SEHNAL (2004): 7.

⁴² Srov. SEHNAL (2003): 106.

⁴³ Srov. SEHNAL (2003): 102.

⁴⁴ Srov. SEHNAL (2003): 102.

⁴⁵ Srov. SEHNAL (2003): 102.

⁴⁶ Srov. SEHNAL (2004): 7.

⁴⁷ Srov. SEHNAL (1993): 257.

⁴⁸ Srov. SEHNAL (2003): 102.

⁴⁹ Srov. SEHNAL (2003): 48.

⁵⁰ Srov. SEHNAL (2004): 24.

⁵¹ Srov. KLINDA (1983): 300.

Mezi teoretiky zabývající se stavbou varhan v Čechách v době baroka bychom mohli zařadit Tomáše Baltazara Janovku (1669 – 1741), Mauritia Vogta (1669 – 1730) a Josepha Gartnera (1796 – 1863). Janovka ve svém slovníku *Clavis ad thesaurum magnae artis musicae* z roku 1701 uvádí pouze obecné informace, z nichž jsou zajímavé především latinské názvy jednotlivých částí varhan.⁵²

Vogt ve svém *Conclave Thesauri magnae Artis musicae* (1719) uvádí dispozici varhan klášterního kostela v Plasích a dispozici, kterou navrhl pro kostel v Manětíně.⁵³ Manětínské varhany měly rozdělené ovládání rejstříků Principálu a Kvintadeny na basovou a diskantovou část a v pozitivu Vogt disponuje pouze dvěma flétnovými hlasy, jak sám uvádí: „Aby si varhaníci odvykali příliš silné hře.“⁵⁴ Vogtův návrh sto rejstříkového nástroje se třemi manuály působí velmi nereálně, a tak zůstává pouze teorií.⁵⁵ Ve Vogtově díle je zajímavý souhrn třiceti aspektů, které je nutno neopomenout při sjednávání smlouvy na nové varhany, a část pojednávající o vyzkoušení nového nástroje.⁵⁶

Velmi cenné dílo je *Krátké ponaučení o varhanách* (1832), které jako do té doby jediné samostatné, sepsal pražský varhanář Joseph Gartner. I když se jedná o dílo pozdějšího data, vychází Gartner plně z barokních tradic.⁵⁷

1.5.2 Zvuk barokních varhan

Barokní varhany v českých zemích měly především úplně vybudovanou principálovou pyramidu od Principálu 8', mnohdy až po Sedecimu 1' a zakončenou Mixturu, která se často pod jinými názvy dělila na více rejstříků, např. Mixtura maior a minor, cymbál, atd. Stejně tak alikvotní hlasy patřily výhradně k principálovému sboru, a to i hlasy terciové např. Sequialtera.⁵⁸

Principál 16' nebyl v českých varhanách obvyklý. Najdeme jej sice ve varhanách Michaela Englera postavených v roce 1745, ale jak bude dále uvedeno, tyto varhany nejsou typické pro české země.⁵⁹ Později se Principál 16' objevuje ve varhanách v Plzni a následně

---

⁵² Srov. SEHNAL (2004): 24.

⁵³ Srov. NĚMEC (1941): 68.

⁵⁴ Srov. NĚMEC (1941): 69.

⁵⁵ Srov. NĚMEC (1941): 69.

⁵⁶ Srov. SEHNAL (2004):24.

⁵⁷ Srov. SEHNAL (2004): 25.

⁵⁸ Srov. KLINDA (1983): 299.

⁵⁹ Srov. SEHNAL (2004): 55.

u varhan v chrámu sv. Víta v Praze postavených v roce 1765 Antonínem Gartnerem.⁶⁰ Pravděpodobnou příčinou vynechání tohoto hlasu byla cena.

Větší nástroje mají v hlavním stroji za základ Principál 8', menší nástroje Principál 4' až 2'. Z ostatních hlasů byly pravidelně stavěny dvojice dřevěných krytů Kopuly 8'a 4', Flétny, Fugara 8' a 4', Quintadena, Salicionál. Od konce 17. století se objevuje v dispozicích vedle Principálu 8' ještě rejstřík, který má principálovou menzuru a byl stavěn od c¹ – Bifara.

Zvuk barokních varhan je výsledkem několika více i méně důležitých činitelů. Mezi tyto hlavní činitele patří konstrukce a materiálové složení píšťal, jejich intonace a rozmístění ve varhanní skříni, typ vzdušnice, tlak vzduchu, akustické vlastnosti prostoru a umístění varhan.⁶¹

Při hře na varhany je vliv vzdušnice na zvuk nástroje podstatný, protože chvění z píšťal se vrací zpět do vzdušnice (respektive v našem případě do tónových kancel), čímž vznikají jevy rezonance a zvukových vazeb. Tyto vazby a resonance se lépe synchronizují, pokud stojí píšťaly na společné tónové kancele. Píšťaly patřící jedné klávese se lépe slučují, čímž vytvářejí vyrovnaný zvukový efekt mezi základními a alikvotními tóny.

Při hře plena dochází k větší spotřebě vzduchu v konkrétní kancele, což zmírňuje ostrost plena a může vést až k mírnému rozladění nejmenších píšťal. Tím je dán i výše zmíněný maximální počet hlasů na jedné tónové kancele. Na základě výše uvedených vlastností je zásuvková vzdušnice s tónovou kancelou nejvhodnější pro polyfonní hru.⁶²

Tlak vzduchu ve varhanách měříme vytlačěním vodního sloupce v mm, 1 mm = cca 9,8 Pa, (což zaokrouhlíme na deset) a po vynásobení 10 dostáváme hodnoty v Pascalech (Pa). V barokních varhanách je obecně tlak nižší, než v nástrojích pozdější éry a nejčastěji se pohybuje mezi 400 až 700 Pa.⁶³

Hlavní stroj obsahující velké množství hlasů u Siebera (dokonce až šestnáct, což je nejvyšší možný počet) má pleno varhan měkké a nenásilné, tudíž i při vysoké hladině akustického tlaku zní jeho projev příjemně. Oproti tomu je vzdušnice pozitivu neporovnatelně užší (má menší počet hlasů) a umožňuje píšťalám precizní, nezastřený zvukově jasný projev. Pleno varhan je labiální, principálové, ale terciový obsah mixtury mu dává jasnější a syté zabarvení.⁶⁴ Jazyčkové hlasy jsou důsledně opomíjeny a přicházejí v úvahu pouze v pedálu.

---

⁶⁰ Srov. NĚMEC (1944): 118.

⁶¹ Srov. SEHNAL (2004): 102.

⁶² Srov. KLINDA (1983): 196-197.

⁶³ Srov. SEHNAL (2004): 102-103.

⁶⁴ Srov. KLINDA (1983): 299.

Jistou výjimku v disponování jazýčků tvoří právě J. D. Sieber, proto se této tématice budu podrobněji věnovat dále.

1.5.3 Funkce barokních varhan

Funkce varhan spočívala převážně ve hře continua a v úloze zvýšení „lesku“ bohoslužeb. Dále pak diferencovaně takovým způsobem, jaký vyžadovala konkrétní příležitost v přísné závislosti na liturgii u oltáře. Na varhany se hrálo také při pozdvihování tzv. *toccata per l'elevazione* a též zastupovaly funkci alternatim, ovšem nedostatek pramenů nám brání určit, v jakém rozsahu bylo toto využití varhan uplatňováno.⁶⁵ Tam, kde nebylo sil na figurální hudbu, mohly plnit též funkci doprovodného nástroje lidového duchovního zpěvu. Pro tuto funkci se ale našlo jen málo podkladů.⁶⁶

Zdá se, že lidový zpěv v některých místech existoval, ale byl spíše trpěn. Uvedme kardinála Ditrichsteina, který literátům v Jevíčku v roce 1606 povolil zpěv *nábožných českých písniček* a v roce 1611 pokáral Jana Sarkandra za rozmrzelost, kterou vyvolal v Charvátch zákazem zpěvu českých písní.⁶⁷ Když v roce 1755 Marie Terezie vyslovila přání, aby tam, kde není provozována figurální hudba, mohl zpívat při bohoslužbě lid, naznačuje formulace biskupa v Currendě z 29. 1. 1756, že císařský reskript nepřichází s ničím novým.⁶⁸ Přesto však doprovod lidového duchovního zpěvu nebyl pravidlem.

1.5.4 Jazýčkové hlasy v českých barokních varhanách

Osobnost varhanáře Jana Davida Siebera mne vede k zamyšlení nad odkloněním se od typického znaku barokního varhanářství v českých zemích, kterým je mimo jiné opomíjení jazýčkových hlasů.

Na otázku ojedinělého disponování jazýčkových hlasů v českém a moravském barokním varhanářství, se nám nabízí několik sporných otázek, na které dosud neznáme přesnou odpověď. Vycházíme-li z historického kontextu vývoje varhanářství v našich zemích, musíme logicky navázat na období předchozí.

Jazýčkové hlasy nejen českých, ale i evropských barokních varhan vycházely ze zvukové inspirace dechových nástrojů renesance.⁶⁹ V českém a moravském barokním

---

⁶⁵ SEHNAL (2004): 123-124.

⁶⁶ SEHNAL (2004): 121.

⁶⁷ SEHNAL (2004): 121.

⁶⁸ SEHNAL (2004): 121.

⁶⁹ PRAETORIUS in KLINDA (1973): 271.

varhanářství se jazýčkové hlasy objevují běžně ještě v době třicetileté války, ale po ní již velmi zřídka, a to většinou u velkých varhan v pedále, kde bylo jejich funkcí posílit a zvýraznit bas.⁷⁰ Nejedná se o sólové využití těchto rejstříků, protože pedál českých barokních varhan nebyl svým rozsahem ani principem určen k sólové hře, ale ke hře na prodlevách.

Jediné dochované jazykové rejstříky jsou v pedále polenských varhan postavených právě Janem Davidem Sieberem v roce 1708. O těchto hlasech bude pojednáno dále.

Naprosto odlišnou funkci měl jazykový rejstřík v manuálu. Můžeme se domnívat, že dispozicí jazykových hlasů v manuálu chtěl varhanář dosáhnout možnosti zvukového kontrastu k ostatním hlasům labiálním, z čehož vyplývá jejich převážně sólové využití. Krom výše zmíněného Jana Davida Siebera se další jazyk Trompeta 8' objevuje až roku 1745 ve velkých varhanách postavených Michaellem Englerem u sv. Mořice v Olomouci.⁷¹ Tento slezský varhanář, jak už bylo řečeno, není typický pro moravské ani české varhanářství.

Výše zmíněný Jan David Sieber byl ve své době (cca*1670 až 1723) na dlouhý čas jediným varhanářem, který jazýčkové hlasy obsazoval i do manuálů. Zůstává ovšem záhadou, jak tyto jazykové hlasy disponované v manuálu zněly a jak vypadaly, protože se žádný z nich nedochoval, nebo byl v poměrně krátké době nahrazen hlasem jiným.

Vrstevníkem Jana Davida Siebera byl i vynikající loketský varhanář Abraham Stark (1659 – 1709). Oba se pravděpodobně znali, protože Stark stavěl na Moravě v letech 1696 až 1697 pro brněnské cisterciáčky.⁷² V této době se už o zakázky v Brně ucházel i Sieber. Ačkoliv byl Stark výraznou varhanářskou osobností, v jeho díle se s jazykovými hlasy nesetkáváme.

U dalšího vestfálského varhanáře Petra Dotteho (? – 1696), který se usadil v Praze, znal se jak s Abrahamem Starkem tak i pravděpodobně s Janem Davidem Sieberem, se objevuje jediný jazyk v roce 1994 v kostele Zvěstování Panny Marie v Teplé.⁷³

Dalším tvůrcem jazykového hlasu je pražský varhanář Johann Heinrich Mundt (1632 – 1691) pocházející z Kolína nad Rýnem. Tento varhanář se vyučil v Praze a jeho nejslavnější dílo jsou varhany pražského kostela Panny Marie před Týnem postaveny v letech 1671 až 1673. V tomto jediném nástroji disponoval Mundt v pedále jazyk 8'.

Podobně tomu bylo i v Rakousku, proto nás poněkud překvapuje, že v Sieberově době postavil Egedacher v Salzburžské katedrále deset jazýčkových hlasů.⁷⁴ Ovšem první nástroj

---

⁷⁰ SEHNAL (1993): 263.

⁷¹ SEHNAL (2004, s. 69).

⁷² HURT in SEHNAL (1993): 256.

⁷³ SEHNAL (1993): 263.

od Christopa Egedachera pro tuto katedrálu v roce 1702 měl jen 24 hlasů ve dvou manuálech a pedálu, ale již v roce 1704 jej rozšířil jeho syn Johann (Christoph) Egedacher na třímanuálový nástroj s 42 hlasy.⁷⁵ Z 18 nových hlasů jich bylo 10 jazykových.⁷⁶ Pokud si představíme prostor katedrály v Salzburgu, je z následující skutečnosti patrné, že přestavbou nástroje a disponováním mimořádně velkého počtu jazykových hlasů (manuálu byl i 16' jazyk), bylo jediným cílem varhanáře nástroj nutně zesílit.

Po Sieberovi převzal jeho dílnu tovaryš Antonín Richter, u něhož se vyučil i Sieberův syn Ignác František. Oba tyto varhanáři disponovali jazykové hlasy již pouze v pedálu.

Další zajímavost odkrývá současné restaurování varhan od Jana Výmoly z roku 1760 v Doubravníku. Jan Výmola (1722 – 1805) byl brněnský varhanář o generaci mladší než J. D. Sieber. Restaurátor Dalibor Michek předpokládá, že poslední neosazenou vzdušnici hlavního stroje zamýšlel Výmola osadit jazýčkovým hlasem. Při podrobném průzkumu vzdušnice bylo zjištěno její osazení labiálním hlasem v pozdější době varhanářem nedosahujícím Výmolvých kvalit, z čehož vyplývá, že Výmola tuto vzdušnici nikdy neosadil.

Co vedlo Výmolu k nedokončení svého záměru? Nedostatek finančních prostředků, obava z jisté nedůvěry k těmto hlasům, nedostatek zkušeností s jazykovými hlasy nebo snad ani neměl v úmyslu disponovat jazyk? Výmola postavil za celou svou bohatou varhanářskou kariéru jediný jazyk Fagot 8' v pedálu velkých varhan v roce 1768 v Dubu nad Moravou.⁷⁷ Restaurátor Dalibor Michek se rozhodl, že zrealizuje hypotetický záměr Jana Výmoly a vzdušnici osadí jazykem vyrobeným podle dochovaných jazyků od Jana Davida Siebera v Polné.

V menších nástrojích se jazykové hlasy objevují jen v pedále ve varhanách Jana Komorníka ve Slavíkovcích postavených roku 1774 a Christopa Erlera z roku 1845 na Bítově.⁷⁸ Je důležité podotknout, že v českých zemích stavěli někteří varhanáři nástroje vycházející z barokních tradic až do druhé poloviny 19. století.

Na absenci jazýčkových hlasů upozorňuje i cestopisec Charles Burney, který ve svém slavném cestopise popisuje varhany v Čáslavi při návštěvě Johanna Dusíka v roce 1772.

Zdá se, že k jazýčkovým hlasům panovala v našich zemích určitá nedůvěra. Tato nedůvěra mohla být způsobena úrovní varhaníků (hra na sólový jazyk vyžaduje určitou

---

⁷⁴ SEHNAL (1993): 263.

⁷⁵ METZGER (2010): 9.

⁷⁶ METZGER (2010): 9.

⁷⁷ SEHNAL (2004): 69.

⁷⁸ SEHNAL (2004): 69.

hráčskou a technickou zdatnost), nutností častého ladění jazykových hlasů nebo změnou vkusu doby.

Sieber o této nedůvěře bezpochyby věděl, přesto jazýčky osazoval zvláště do velkých varhan na významných místech. Nepodařilo se mu však přesvědčit další generace o rozmanitosti a pestrosti zvuku, které varhanám tyto jazýčky nabízejí.

1.5.5 Výzdoba barokních varhan

Od doby, kdy byl tento nástroj přijat jako prvek, který zvyšoval lesk a krásu bohoslužeb v chrámech, byla koncepce stavby varhan úzce spjata s chrámovým prostorem. Z praktických důvodů využití místa, se jednalo zejména o prostor, který byl v chrámu protějškem hlavního oltáře na protilehlé straně chrámu. Smysl pro monumentalitu byl mnohdy dramatinován takovým způsobem, že některé varhanní prospekty vyplňují celou šířku chrámu, ač v sobě ukrývají zařízení s poměrně skromným počtem rejstříků.

Zdobení varhan vycházelo ze samotného návrhu varhanní skříně, vedení říms a uspořádání píšťalových polí. Výzdoba varhanní skříně zpravidla náležela řezbářům, kteří ji dokončovali i několik let po dostavení nástroje. Důležitými zdobnými prvky jsou řezby, podle jejichž vývoje můžeme odhadnout i dobu stavby nástroje. Pro Sieberovy nástroje je typický akantový list (ve Svídnici již s páskou), který odpovídá době od konce 17. století do poloviny 18. století. U varhan v klášterním kostele ve Žďáře nad Sázavou se dokonce objevuje i draperie.⁷⁹

Vnější výzdoba skříně mnohdy ostře kontrastovala s ekonomickým zázemím investora tak, že se často zadlužil na několik generací. Příkladem toho je stavba Englerových varhan u sv. Mořice v Olomouci.⁸⁰ Na bohaté výtvarné zpracování varhanního prospektu, hlavního oltáře a vůbec celého interiéru se nelze dívat pohledem dnešního zmaterializovaného úsudku. Vše se totiž činilo pod zorným úhlem hesla O. A. M. D. G. – *Omnes ad maiorem Dei gloriam* - *všechno k větší cti a slávě Boha*.

---

⁷⁹ Srov. SEHNAL (2004): 82.

⁸⁰ Srov. SEHNAL (2004): 278.

2. PRAKTICKÁ ČÁST

2.1 Jan David Sieber - životopis

Významný varhanář a restaurátor Jürgen Ahrend při restaurování varhan u sv. Michala ve Vídni v roce 1987 přirovnává Sieberovi nástroje, v kvalitě provedení práce kráse zvuku, k nástrojům světové osobnosti, Arpu Schnitregovi.⁸¹ Protože jsem se již několikrát setkal s nepochopením tohoto výroku, dovolím si jej upřesnit. Ahrend zde nesrovnává severoněmecké a české varhany, ale pouze jejich kvalitu, intonační ušlechtilost a stavební důmyslnost, při čemž samozřejmě respektuje jejich naprosto odlišnou koncepci zvukovou i stavební.

Z rozsáhlé Sieberovy činnosti se nám mnoho nedochovalo, stejně tak je i velmi málo pramenů, které by nám o tomto znamenitém varhanáři něco prozradily.

Kde a kdy se Sieber narodil nám dosud není přesně známo.⁸² Pouze dva dochované zápisy nepřímě svědčí o tom, že se narodil v České Lípě. První je v knize přijetí za brněnského měšťana z 27. 6. 1701 ze znění „aus Böhmisch Leipa“ a druhý o postavení varhan v Polné v děkanské knize P. Václava Vojtěcha Čapka „Patria Böemo Lipensis“.⁸³ ⁸⁴ Další nepřímou cestou k Sieberovu místu narození je i skutečnost, že se Sieberova dcera Maria Magdalena v roce 1720 provdala za punčocháře Antona Vettera do České Lípy.⁸⁵

Jméno Sieber se poprvé objevuje v souvislosti s Českou Lípou již v roce 1625, kdy nějaký Georg Sieber pracoval pro děkanský kostel v České Lípě, do kterého v roce 1629 postavil zpvědnici.⁸⁶ V České Lípě se v městských knihách jméno Sieber najít nepodařilo, pouze v tržních knihách jsou roku 1640 nalezena jména Tobias Sieber a roku 1667 Wenzel Sieber.⁸⁷ Wenzel Sieber si v roce 1663 snad pořídil nebo zavěsil epitaf v děkanském kostele, kam v roce 1681 vyrobil skříň na hudební nástroje.⁸⁸ Podle známých pramenů opravil "mladý" Sieber, syn Wenzela Siebera v roce 1683 regál děkanského kostela v České Lípě.⁸⁹ Jan David Sieber mohl být tedy synem českolipského truhláře Wenzela Siebera. Víme, že truhlářské řemeslo má přece k varhanářství nejbližší.

---

⁸¹ Srov. SEHNAL (1993): 255.

⁸² Srov. SEHNAL (1993): 255.

⁸³ DOSOUDIL in SEHNAL (1993): 255.

⁸⁴ Liber memorabilium Ven. Dni Adalberti Czapek, SOA Jihlava, 285.

⁸⁵ Srov. SEHNAL (2003): 111.

⁸⁶ Sdělení T. Horáka.

⁸⁷ Srov. SEHNAL (1993): 255.

⁸⁸ Sdělení T. Horáka.

⁸⁹ Sdělení T. Horáka.

Nejasnou zůstává i osoba Johanna Josefa Siebera, truhláře pravděpodobně z nedalekého Úštěka, který 1695 zhotovil oltář pro Verneřice a v roce 1696 pracoval pro ústecký (tehdy jezuitský) kostel.⁹⁰ V matrikách Úštěka je záznam o Johannu Sieberovi, který s ženou Juditou v roce 1687 pokřtil dítě a v roce 1682 se zde ženil Johann Georg Sieber.⁹¹ Jakékoli další příbuzenské vztahy však už nelze prokázat, protože se matriky v České Lípě dochovaly až od roku 1743.⁹² Podle zjištění doc. Dr. J. Dřímala, které v současné době již nelze doložit, měl Sieber bratry Václava a Josefa.⁹³

V literatuře o varhanářství, která je mi známá, se neúplné Sieberovo jméno objevuje pouze v jednom případě, ale až z roku 1754, kdy byl náš J. D. Sieber dávno mrtev. Tento záznam pojednává o opravě měchů varhan kostela narození Panny Marie v České Lípě a uvádí se v něm: „Měchy varhan spravoval roku 1754 Johann Sieber“.⁹⁴ Tento Johann Sieber nebyl varhanář, nýbrž opět truhlář a jakýkoliv příbuzenský vztah k našemu Janu Davidovi Sieberovi není prokazatelný.⁹⁵ Nicméně je to další cesta k truhlářskému rodu Sieberů do České Lípy.

Není znám ani dokument, který by uváděl věk J. D. Siebera k určitému datu, a tak můžeme pouze odhadovat, že v roce 1693, kdy pracoval na prvních varhanách, o nichž se dochovala zpráva, mu bylo nejméně 20 až 25 let.⁹⁶

Dochované materiály uvádějí Siebera od roku 1695 až 1701 jako pražského měšťana „Pragerischer Burger“, ale zápis o přijetí měšťanství neznáme.⁹⁷ Mít pražské měšťanství znamenalo mimo jiné vlastnit v Praze dům. Pražské měšťanství si mohl ale koupit, nebo jej získat přiveněním se do domu měšťanské rodiny, ale dívčí jméno jeho první ženy není známo.⁹⁸

U koho se Sieber vyučil, není zcela jisté. Jako pravděpodobní učitelé se uvádějí představitelé kralické varhanářské dílny Jan Bohumír Hälbig starší (1660 – 1720), nebo ještě pravděpodobněji jeho otec Salomon Hälbig (cca 1632 – 1700).⁹⁹ Dle mého úsudku nebude od věci zavádějící, zaměřit se na varhanářské dílny v Sieberově době v okolí České Lípy a vzhledem k jeho měšťanství, i v Praze.

---

⁹⁰ Sdělení z rozpracované sbírky T. Horáka: Rukopis uměleckých řemeslníků severních Čech.

⁹¹ Sdělení z rozpracované sbírky T. Horáka: Rukopis uměleckých řemeslníků severních Čech.

⁹² Srov. SEHNAL (1993): 255.

⁹³ FRIDRICH in SEHNAL (1993): 255.

⁹⁴ Srov. Horák (1996): 39.

⁹⁵ Sdělení T. Horáka.

⁹⁶ SEHNAL (1993): 255.

⁹⁷ Srov. SEHNAL (1993): 255.

⁹⁸ Srov. SEHNAL (1993): 256.

⁹⁹ Srov. SEHNAL (2003): 111.

Především musíme vzít na vědomí skutečnost, že Česká Lípa je svojí polohou příznivá pro bohatou činnost lužických a saských varhanářů.¹⁰⁰ Tito varhanáři neustávají ve své činnosti ani po třicetileté válce a někteří pracují doma i u nás, jiní pouze u nás.¹⁰¹ Varhanářská migrace zde probíhala v obou směrech a objevují se i varhanáři, kteří dokonce měnili své náboženské vyznání, ale ani tato situace nenarušila zakázky protestantských varhanářů v severních Čechách.¹⁰²

Významným představitelem byla varhanářská dílna v Žitavě, jejíž činnost je známá především v katolických Čechách.¹⁰³

Určitou roli v možnostech vyučení Siebera ve varhanářském řemeslu může zastávat také českokamenická varhanářská dílna Flecků.¹⁰⁴ Vzhledem k přibližnému odhadu Sieberova věku nás zajímají především dvě první generace této dílny, Tobias Franz Fleck (1618 – 1698) a jeho syn, který mohl být Sieberovým vrstevníkem Tobias Franz Fleck ml. (1671 – 1671), jenž se vyučil pravděpodobně v Rakousku.¹⁰⁵

V okolí České Lípy se pohyboval i varhanář Johann Caspar Neumann (1654 – 1720), jehož činnost známe od roku 1687 až 1708 na Mostecku, Děčínsku, Šluknovsku, v Bělé pod Bezdězem, Litoměřicích a v Praze.¹⁰⁶

V roce 1687 pracoval v děkanském kostele sv. Petra a Pavla v České Lípě již zmíněný varhanář Theodor Agadoni, který byl povolán z Prahy a v České Lípě strávil při opravách pět týdnů.¹⁰⁷ Bývalo však i běžnou praxí získávat zkušenosti na vandrech.

Mezi pražské varhanáře činné v Sieberově době patřili již zmínění varhanáři Petter Dotte (? – 1696) a Johann Heinrich Mundt (1632 – 1691). V Praze pracoval loketský varhanář Abraham Stark v roce 1683 na chórových varhanách na Strahově a na kněžském kůru u sv. Víta.¹⁰⁸ V době stavby jeho pozdějšího nástroje u sv. Jakuba z roku 1705 byl již Sieber známý varhanář. Určitou dobu se v Praze zdržoval i zmíněný Theodor Agadoni, přibližně v letech 1682 až 1690.

Jan David Sieber přišel do Brna začátkem devadesátých let pravděpodobně z Prahy, ale není vyloučeno, že mohl předtím pobývat i jinde.¹⁰⁹ Sieber odešel do Brna pravděpodobně

---

¹⁰⁰ Srov. HORÁK (1996): 12.

¹⁰¹ Srov. HORÁK (1996): 12.

¹⁰² Srov. HORÁK (1996): 12.

¹⁰³ Srov. HORÁK (1996): 12.

¹⁰⁴ Srov. HORÁK (1996): 97.

¹⁰⁵ Srov. HORÁK (1996): 97.

¹⁰⁶ Srov. HORÁK (1996): 100.

¹⁰⁷ Srov. HORÁK (1996): 37.

¹⁰⁸ TOMŠÍ/LUKEŠ/TOMÍČEK, et al. (2000): 61.

¹⁰⁹ Srov. SEHNAL (1993): 258.

z důvodu menší konkurence, což souviselo ještě se situací a stavem varhanářů po třicetileté válce.

Měšťanské právo v Brně získal 27. 6. 1701 a 9. 10. téhož roku zakoupil od Anny Marie Ernové dům stojící naproti biskupskému dvoru (tzv. Kniepandlovský) na Kapucínském náměstí mezi klášterem (dnes dům č. 303/5) a domem č. 100/6, který byl v jeho vlastnictví do roku 1704, potom jej prodal za 720 zl. a koupil si dům na Velké Nové ulici, kam se přestěhoval po roce 1718.¹¹⁰

J. D. Sieber se za svůj život třikrát oženil a měl dvanáct dětí, z jejichž křtu se v brněnských matrikách dochovaly záznamy.¹¹¹ Ani jedno manželství však nebylo uzavřeno v Brně, a proto neznáme ani data sňatků, ani dívčí jména manželek.¹¹² V době jeho příchodu do Brna měl tři dcery, ale místo a datum narození těchto dcer neznáme, záznamy jsou jen z jejich sňatků.¹¹³

Podle pramenů publikovaných prof. Jiřím Sehnalem uvádím Sieberovy děti. První tři dcery jsou seřazeny podle roku provdání, z čehož se odhaduje i jejich věk, což nemusí souhlasit se skutečností.¹¹⁴

první manželka ***Eva Rosina*** (sňatek před rokem 1695)

děti:	cca 1695	<i>Anna Maria</i> (provdala se 21. 12. 1712 za Jana Matálka ze Starého Brna)
	cca 1696	<i>Catharina</i> (provdala se 4. 3. 1715 za varhanáře Johanna Andrease Krennera z Leitbergu v Sasku)
	cca 1702	<i>Maria Magdalena</i> (provdala se 30. 7. 1720 za punčocháře Antona Vettera z Č. Lípy)
	6. 3. 1703	<i>Johannes Antonius</i>

druhá manželka ***Catharina Rosalia*** (sňatek před rokem 1714)

děti:	16. 1. 1714	<i>Leopold Thadaeus</i>
	19. 7. 1716	<i>Franciscus Ignatius</i> (jediný se věnoval varhanářství)
	15. 4. 1718	<i>Johannes Georgius</i>
	16. 4. 1721	<i>Augustinus Gregorius a Susanna Anna - dvojčata</i>

třetí manželka ***Dorothea*** (sňatek koncem roku 1721)

děti:	19. 7. 1722	<i>Maria Rosalia</i>
-------	-------------	-----------------------------

¹¹⁰ Srov. SEHNAL (2003): 111, Sehnal (1993): 258.

¹¹¹ Srov. SEHNAL (1993): 257.

¹¹² Srov. SEHNAL (2003): 111.

¹¹³ Srov. SEHNAL (1993): 257.

¹¹⁴ SEHNAL (1993): 257-258.

Stojí za zmínku, že v létě roku 1712 napsal Jan David Sieber na brněnský magistrát, že se nemůže vyléčit ze závažné choroby, z čehož vyvozujeme jeho dlouhodobější špatný zdravotní stav.¹¹⁵

Jan David Sieber zemřel někdy po 17. 3. 1723 v Brně, kdy ještě učinil na smrtelné posteli poslední vůli. Přesné datum jeho smrti neznáme, protože se úmrtní matriky z kostela sv. Jakuba nedochovaly.¹¹⁶

Jediný Franciscus Ignatius se věnoval varhanářství. Nevyučil se u svého otce, ale u bývalého Sieberova tovaryše Antona Richtera, jehož zpráva o Sieberově smrti zastihla až v Brixenu, kde pracoval s tovaryšem a budoucím jezuitou a varhanářem Thomasem Schwarzem.¹¹⁷

Anton Richter se oženil 7. 2. 1724 u brněnských kartuziánů v Králově Poli se Sieberovou vdovou Dorotou a převzal tak dílnu Jana Davida Siebera včetně jeho rozpracovaných zakázek, z nichž jsou známy varhany pro Svatý Kopeček.¹¹⁸

2.2 Dílo Jana Davida Siebera

Při dokumentaci Sieberových varhan a při studiu dochovaných pramenů jsem dospěl k nepsanému pravidlu, podle kterého máme buď záznam o postavení varhan, ale varhany se nedochovaly, nebo máme varhany, ale nemáme o jejich postavení žádný, nebo jen velmi stručný záznam.

V dokumentaci budu postupovat chronologicky, u nástrojů neznámého data postavení uvádím přibližný rok, podle literatury v odkazech.

2.2.1 Varhany pro kostel sv. Mikuláše ve Velkém Meziříčí

Smlouva byla sepsána s varhanářem Janem Davidem Sieberem 24. srpna 1693 na zámku ve Velkém Meziříčí a je uložena v Moravském zemském archivu v Brně, v tzv. Bočkově sbírce.¹¹⁹ Sieberovy varhany pro kostel sv. Mikuláše stály 515 zl a nedochovaly se. Smlouva uvádí jako objednavatele varhanářských prací Arn. Frant. de Ugarte a

¹¹⁵ Srov. SEHNAL (2003): 111.

¹¹⁶ FRIDRICH in SEHNAL (1993): 258.

¹¹⁷ Srov. SEHNAL (1993): 258.

¹¹⁸ Srov. SEHNAL (2003): 110.

¹¹⁹ STRAKA (1949): 165-170.

velkomeziříčského děkana Pavla Polaka.¹²⁰ Tuto smlouvu následně cituji včetně dispozice ze Strakova přepisu (viz odkazy), ale uvádím již opravenou verzi (ve Strakově přepisu na rozdíl od původní smlouvy pravděpodobně vypadl rejstřík Coplminor 4').

Znamost se czyny žie Dnessniho dne Sub Dato ku Konczy polozenem mezy Wysoce urozeným Panem Panem Ernestem Franciscus Domonicus Sté Ržysse Hrabietem od a de Ugarte, dieičným Panem velké Mezřiče a Radostin. B. Mti Czys. Skutečným Raddau, a Weleb. v P. Bohu Nabožným wysoce Učeným Panem Pawlem Polak, dobrže zrzyzenym diekanam Miesta velké Mezřiče zjednané: ano y Slowutt. Mužem P. Joannesem Davidem Sieberem Warhanarzem z druhe Strany dielani nowich Warhan y Corpus do Chramu Panie Sho Mikulasse Miesta welke Mezrycze, jakož wyhotoweny a Posazeny Orbis gest, wssak (Bez Ciratu) Podle tohoto nasledujiciho Contractu Smlauva se zavrzela, a Protož na tento Spusob takowe Warhany s 10 Mutationibus dielati se Budau totiž:

Manualiter.		Pedaliter.	
Principal od Czynu	„4,,	Przykryty Subbassus	„16,,
Octava	„2,,	Octava Bassus od Držewa	„8,,
Superoctava	„1,,		
Qvinta	„3,,		
Qvindecima	„1 ½’,,		
Coplmaior	„8,		
Coplminor	„4,,		
Mixtura	„1,,		

S 3 Miechy a waseczko dobrže a Bytedlnie Bezney menssy chyby a Nedostatku wyhotowiti. K tomu všemu a Warhanum, netolyko on Warhanarz wsseczky gyne Schazegiczy a nedostawagiczy Potrzeby, gaky gmenowane Byti mohau, Bez Nakladu B. wysocze Mti. O. Hrabiete de Úgarte a P. diekana, Nakladem swým zaopatrzyti, ale take Pokudžby takowe Warhany w Rocze a dnem, w nieczem zmieniti se miely, tehdy zase Pržestemowati w dobrou Stalost a dokonalost Pržywesti Praweny Warhanarž Powinen a Zawazan Bude, Bezwsseho Auplatku. Za takovau wiernau Praczy B. B: wysocze Mt P. Hrabie de Úgarte a Pawel Polak zdeyssy Pan diekan, hotowich gdaucznych peniez 515 fl. Slybugi gemu dati, kdežto on Hned na Poražku Prawene Summy 50 fl. Pržygal k tomu z Pržvležvtosti gednu dobrna a do Gyhlavy druha se zaopatrzyly. Pro duwieženi a zdrženi toho wsseho, gest tento Pržvtomny Contract w gednech Slowech zniegyczy dwognasobnie obsazen, a od gednagicznych Stran Podpisem vlastny Ruky a Peczety Stwržen. A ma se gasstie gemu z Panstkyho Piwowaru každa Warku...wystawowati ½ Wěd. Stalo se w zamku welke Mezryczě Dne 24. Aug. A. 1693.

Z výše uvedené smlouvy vyplývá, že Sieber uměl i česky, ačkoli pocházel z České Lípy, která byla tehdy jen německá.¹²¹ Určitou záhadou smlouvy, již se doposud nepodařilo

¹²⁰ STRAKA (1949): 165-170.

odhalit, je i to, že Sieber požadoval dva povozy pro rozvoz materiálu. Jeden do Brna a druhý do Jihlavy, ale v Jihlavě jeho činnost není známá.¹²²

Podle prohlášení dvou varhaníků byly v roce 1843 varhany nehratelné a František Svítal st. odhadl, že oprava (za 34 zl) by stejně dlouho nevydržela, přičemž je byl ochoten odkoupit za 150 zl konvenční měny.¹²³ Podle zpráv děkana Františka Hellera z 12. 10. 1844 byly varhany bez ozdob.¹²⁴ Sieberovy varhany sloužily do roku 1844, kdy byly nahrazeny nástrojem novoměstského varhanáře Františka Svítala staršího.¹²⁵

2.2.2 Varhany pro farní kostel ve Žďáře nad Sázavou

Na varhany ve farním kostele ve Žďáře nad Sázavou podepsal Sieber smlouvu dne 25. 5. 1695.¹²⁶ Ani tento nástroj se nedochoval, ale známe smlouvu, která také patří do již zmíněné Bočkovy sbírky.

Sieberovy varhany nahradily, v poměrně v krátké době, nástroj od Matouše Roskoše (není jisté, zdali stavitelem nebyl spíše Pavel Roskoš). Byly postaveny před rokem 1672.¹²⁷ Varhany měly tři měchy a manuálovou vytahovací spojku.¹²⁸ Za varhany dostal Sieber 380 říšských tolarů a naturálie: dvě míry žita, 4 libry sádla 15 archů pergamenu a dřevo potřebné ke stavbě. Krom výše uvedeného si mohl ponechat staré Roskošovy varhany.¹²⁹ Sieber byl s prací hotov velmi brzy, protože poslední splátku dostal 1. listopadu 1696, podle dobových zvyklostí rok po postavení nástroje.¹³⁰

Sieberovo jméno se objevuje v matrice i 5. května 1696, kdy byl kmotrem Poxlině Matyáše Přibyslavského, v matrice uvedený jako „Joannes organarius“.¹³¹ Sieber se patrně snažil o dobrou pověst, protože 27. listopadu 1696 se zavázal, že za rok varhany znovu prohlédne, „aby stálý běh svůj míti mohly“, a později se zdarma nabídl ještě jednou a požádal faráře Hliněnského o „zasloužené testimonium“.¹³²

Smlouvu cituji opět ze Strakova přepisu z Bočkovy sbírky. Též je psaná česky.

---

¹²¹ Srov. SEHNAL (2003): 11.

¹²² Srov. SEHNAL (1993): 258.

¹²³ Srov. SEHNAL (2004): 169.

¹²⁴ Srov. Sehnal (2004): 169.

¹²⁵ Srov. SEHNAL (2003): 124.

¹²⁶ SEHNAL in ZEMEK (ed) (1974): 285.

¹²⁷ Srov. SEHNAL (2003): 102.

¹²⁸ SEHNAL in ZEMEK (ed) (1974): 285.

¹²⁹ SEHNAL in ZEMEK (ed) (1974): 285.

¹³⁰ SEHNAL in ZEMEK (ed) (1974): 285.

¹³¹ SEHNAL in ZEMEK (ed) (1974): 285.

¹³² SEHNAL in ZEMEK (ed) (1974): 286.

Dnessniho Dne, pod Datum nize Polozeným Stala se Smlauva dle tohoto zawrzyteho Contractu mezy Weleb. w. P. Bohu Naboznym P. Paterem Martinem Hlinenskym dobrze zrzyzenym fararzem Miasta Zdiaru z gedne: a Slowut. Mužem P. Joannesem Davidem Sieber Warhanarzem z druhe: w Przyczyne dielani nowich Warhan do Chramu Pane Sho Prokopa dle posazeneho Obrisu Wssak (Bez Ciratu) a wzlastie na tento nasledugiczny Spusob, totižto:

In Manuali:

<i>Principal z G k wideni z Czeynu</i>	„8,,
<i>Fletna od drzewa znegiczyo</i>	„8,,
<i>Quintadena netzo od drzewa netzo z Materie</i>	„8,,
<i>Salicional z Materie</i>	„8,,
<i>Fugara z Materie</i>	„4,,
<i>Coplminor od drzewa</i>	„4,,
<i>Octava z Materie</i>	„4,,
<i>Qvinta z Materie</i>	„3,,
<i>Super Octava z Materie</i>	„2,,
<i>Qvindecima z Materie</i>	„1,,
<i>Sedecima z Materie</i>	„1,,
<i>Mixtura z Materie</i>	„4,, ter Tuplo
<i>Sesquialtera</i>	„2,,

W tom napodobnym Spusobu y tež (?) Positivum s těmito nasledugicznymi Mutationibus Postawen Bude.

<i>Principal k wydeni od Czynu</i>	„2,,
<i>Octava z Materie</i>	„1,,
<i>Coplmaior od drzewa Lybezne</i>	„8,,
<i>Coplminor od drzewa</i>	„8,,

In pedali:

<i>Subbassus od drzewa otewrzyty</i>	„16,,
<i>Octava Bassus od drzewa</i>	„8,,

Miechy Polowicz Tuplowany 2 „Claviatura“ obie Spolu gedna y druha s Coplem se rownagiczy, a wssechno bytedlne dobrze Bez wssy Negmenssy Chyby wyhotowiti. Druhe a gyne wsseczky Potrzeby genz gesstie nedostawati Budou, gakkolyw gmenowane Byti mohou, Bez Nakladu zadussy, za swe vlastni Penize Warhanarz zaopatrzyti gako y kdyby se Warhany w Roce Budto wczemkolyw zmeniti miely, takowe zase nastemowati a k dobremu a Stalemu Naapraweni zase Przywesti, Powinen a zawazan Bude, Bez wsseho Auplatku. Za kteraužto Praczy wiernau gehou Weleb. P. P. Martin gmenem a na miestie chudeho zadussy Slybuge gemu Hotowich Peněž, gdauczych dati 380 Rzyskich wsseczko drziwi Zyta 20 Mier / Masla 40 Maazu / Pergamentu 15 Archu / Przylezytost gehou odwesti, ano y Prkna a gyne k tomu

Patrzyczy Potrzeby Przywesti. Przedessle Nowe od Matausse Udielany Warhany we wice gyz, gak Przedessle se zawrzelo a Smluwilo, tak mnoho czo By se hoditi mohlo, k tomu Potrzebowati se nebude, ale dokonczenicz Wice a gesstie ty Stary Warhany ktore w Kosteie staly y taz Warhanarzy Przynalezny a Petrzy. Pro gystssi zachowani a zdrzeni wsseho toho gest tento Przytomny Contract w gednech Slowech znegiczny dwognasobne obsazen od Stran gednagiczych Podpisem vlastny Ruky a Peczeti Stwrzen. Actu w Miestie Zdiarze den 25 Maj A. 1695.

Podle počtu devatenácti hlasů byly varhany v roce 1784 ještě původním Sieberovým nástrojem a snad měly i zavírací prospektová křídla.^{133 134} Odstraněny byly v roce 1870 Františkem Svítilem mladším, který zde postavil nové dvoumanuálové varhany.¹³⁵

2.2.3 Varhany v kostele sv. Tomáše v Brně

Původní dvoumanuálový nástroj od Matouše Roskoše postavený v letech 1679 až 1681 přestavěl Sieber ve třech obdobích (v r. 1696, 1697 a 1700) za celkovou částku 1300 zl na třímanuálový nástroj, který byl až do roku 1745 největším na Moravě.¹³⁶ Varhany měly hlavní stroj a pedál umístěny ve dvou věžích podél okna v zadním průčelí chrámu a byly uprostřed dole (pod oknem) spojeny prsním strojem, pod kterým byl pravděpodobně do skříně vsazený hrací stůl.¹³⁷ Positiv stál v zábradlí kůru.

Podle uspořádání varhanní skříně kolem okna je patrné naprosté respektování průchodu světla do kostela, což se objevuje i u dalších Sieberových nástrojů.

Etapy stavby komplikují celkový přehled o tomto nástroji, protože někdy není jasné, co použil Sieber z Roskošova nástroje a co postavil nové.¹³⁸ Celková dispozice nástroje není známá, ale podle uzavřených smluv měly mít varhany dispozici, kterou uvádím podle publikace prof. Jiřího Sehnala:¹³⁹

Hlavní stroj	Positiv (v zábradlí)	Prsní stroj	Pedál
<i>Principál 8'</i>	<i>Copula 8'</i>	<i>Flötten 4'</i>	<i>Subbaß 16' otevřený</i>
<i>Salicional 8'</i>	<i>Principal 4'</i>	<i>Octav 2'</i>	<i>Pordun Baß16'</i>
<i>Quinta Dena 8'</i>	<i>Flötten 4'</i>	<i>Quinta 1 ½'</i>	<i>Octava 8'</i>
<i>Flettna 8' (dřevo)</i>	<i>Quinta 3'</i>	<i>Octava 1'</i>	<i>Tubal 8'</i>
<i>Octava 4'</i>	<i>Octav 2'</i>	<i>Mixtur 4x</i>	<i>Quintbaß 6'</i>
<i>Fugara 4'</i>	<i>Quint 1 ½'</i>	<i>Regal 8'</i>	<i>Octav 4'</i>

¹³³ Srov. SEHNAL in ZEMEK (ed) (1974): 291.

¹³⁴ Srov. SEHNAL (2004): 84.

¹³⁵ Srov. SEHNAL (2003): 125.

¹³⁶ Srov. SEHNAL (2004):269.

¹³⁷ Srov. SEHNAL (2004): 270.

¹³⁸ Srov. SEHNAL (2004):269.

¹³⁹ Srov. SEHNAL (2004): 269-270.

<i>Quinta 3'</i>	<i>Sedecima 1' (oder Terz?)</i>	<i>Cornett 4x</i>
<i>Octave 2'</i>	<i>Mixtur 3x</i>	<i>Bombardt 16'</i>
<i>Feldt flett 2'</i>		<i>Trompetten 8'</i>
<i>Quint 1 ½'</i>		
<i>Sedecima 1'</i>		
<i>Sesquialtera 2x</i>		
<i>Mixtur 5x</i>		
<i>Posaune 4' (oder Schalmey 4')</i>		

Z dispozice prsního stroje si můžeme i představit, k jakému způsobu hry byly určeny, polyfonní běhy a pasáže, neakordicky. U nástrojů této velikosti nemusel být osmistopý labiální hlas Brustwerku.¹⁴⁰ Otázkou ovšem zůstává, jak byl tento návrh v našich poměrech přijat, protože se připouští místo Regálu 8' i varianta Cimbel 2x.¹⁴¹

Záhadou tohoto nástroje je dispozice uvedena roku 1757, bez stopového označení *Sammlung einiger Nachrichten von berühmten Orgelwerken in Teutschland*.¹⁴² V této publikaci je mylně uveden stavitel varhan jako Gottfried Sieber, což někteří převzali dále.¹⁴³ Pro porovnání uvádím tuto dispozici opět ze stejného pramene jako předchozí, včetně řazení strojů a neurčeného stopového značení, které si lze v základě domyslet:

¹⁴⁰ Srov. FRIEDRICH (1990): 35.

¹⁴¹ Srov. SEHNAL (2004): 270.

¹⁴² MAYER in SEHNAL (2004): 270.

¹⁴³ Srov. SEHNAL (2004): 270.

<i>Haupt – Manual</i>	<i>Brust</i>	<i>Ruck - Positiv</i>	<i>Pedal</i>
<i>Principal</i>	<i>Copel Major</i>	<i>Copel Maj.</i>	<i>Subbass offen etwas enge</i>
<i>Salecinal</i>	<i>Principal</i>	<i>Copel Min.</i>	<i>Subbas offen etwas weit</i>
<i>Quintaden</i>	<i>Copel Minor</i>	<i>Nassata</i>	<i>Pordun Bass</i>
<i>Fletna</i>	<i>Octava</i>	<i>Principal</i>	<i>Octav Bass</i>
<i>Octava 4'</i>	<i>Quindetz</i>	<i>Rausch Quint</i>	<i>Quint Bass</i>
<i>Fugara</i>	<i>Tertz</i>	<i>Zimbel</i>	<i>Super Octav</i>
<i>Nacht – Horn</i>	<i>Quindetz</i>		<i>Cornet</i>
<i>Quinta</i>	<i>Mixtur</i>		<i>Pompart Bass</i>
<i>Super Octav</i>			<i>Trompet</i>
<i>Wald Floet</i>			
<i>Sesque Alte</i>			
<i>Rausch Quint</i>			
<i>Mixtur</i>			
<i>Cimbel</i>			

Je patrné jiné uspořádání positivu a prsního stroje, na rozdíl od dispozice předchozí. Počet hlasů neodpovídá velikosti současného pozůstatku stroje ve Brustwerku.¹⁴⁴ Pro věrohodnost zase naopak svědčí podrobná zpráva z generální opravy nástroje z roku 1863, podle které měly varhany v prsním stroji 8 hlasů, v positivu 6, v hlavním stroji 15, v pedálu 10. Celkem tedy máme 39, ale Sieber postavil 40.¹⁴⁵ Buďto Sieber změnil návrh během stavby, nebo změnu provedl později někdo jiný.¹⁴⁶ Objasnit tuto situaci by mohl původní pramen z MZA, je však asi 30 let nezvěstný.¹⁴⁷

Varhany sloužily do roku 1897, kdy jej nahradil nástroj postavený Karlem Neusserem, v roce 1930 pneumatický nástroj od firmy Rieger, jejichž pracovníci zjistili, že v neznějících prospektových píšťalách je obsaženo stříbro a na jedné z nich objevili letopočet 1646.¹⁴⁸ Varhanní skříň se zachovala dodnes.

¹⁴⁴ Srov. SEHNAL (2004): 270.

¹⁴⁵ Mährischer Correspondent in SEHNAL (2004): 270.

¹⁴⁶ Srov. SEHNAL (2004): 270.

¹⁴⁷ Podle sdělení J. Sehnala.

¹⁴⁸ Srov. SEHNAL (2004): 271.

2.2.4 Varhany pro figurální kůr cisterciáckého konventního kostela Nanebevzetí Panny Marie na Velehradě (dnes bazilika Nanebevzetí Panny Marie a sv. Cyrila a Metoděje)

Na Velehradě byly od Siebera dva nástroje, jeden na figurálním (z r. 1700) a druhý na kněžském kůru (z r. 1712), kterému se podle chronologie postavení budeme věnovat následovně.

Osud obou nástrojů podrobně zaznamenal nám neznámý velehradský mnich dne 19. srpna 1747 ve spisu, který byl určen pro velehradského opata Josefa Malého (1727 – 1748).¹⁴⁹ Následující informace jsou vesměs čerpány z tohoto pramene.¹⁵⁰

Starší varhany umístěny na figurálním kůru v roce 1700 dokončil Jan David Sieber za 700 zl a v roce 1724 byly přemístěny jakýmsi kroměřížským varhanářem ze středu kůru na jeho boky (aby nestínily oknu), přičemž pravá strana nástroje neměla píšťaly, ale jen dva měchy.¹⁵¹

Tato informace poněkud vybočuje z nám známé Sieberovy praxe. Sieber v koncepci skříně vždy maximálně respektoval vnik světla do prostoru. Je proto důvod se domnívat, zda okno nebylo vytvořeno až poté, co byl nástroj postaven.

V roce 1745 až 1747 pověřil opat přestavěním těchto varhan Antonína Richtera a Sieberova syna Františka Ignáce.¹⁵² Podle zápisu měla přestavba dvě etapy. Z pravé skříně měly být odstraněny měchy a do skříně bylo v plánu vestavět nový stroj s nejméně 13 hlasy a levá strana nástroje (od J. D. Siebera) měla být přestavěna a místo starých cínových hlasů v pedálu (Octav Bass a Quint Bass) byly vytvořeny dva hlasy nové, které stály v prospektu.¹⁵³ Dále se počítalo s novým hracím stolem se dvěma manuály uprostřed obou skříní. Zbývající dva dřevěné pedálové hlasy (Octav Bass a Burdun) měly být umístěny v korpusu pravého křídla, kterým přestavba pokračovala a celý nástroj byl dokončen 9. srpna 1747 za 1500zl.

Po jejím dokončení bylo v levém křídle nástroje 16 hlasů včetně nových v pedálu a v pravém křídle 15 hlasů. V pedálu měl být původně podle smlouvy ještě rejstřík Burdon Flet, který nakonec opat varhanáři prominul a na rejstříkové táhlo tohoto hlasu umístili zvonek pro kalkanta.¹⁵⁴

---

¹⁴⁹ Srov. SEHNAL (1968): 250.

¹⁵⁰ Srov. SEHNAL (1968): 249-259.

¹⁵¹ Srov. SEHNAL (1968): 250.

¹⁵² Srov. SEHNAL (2004): 225.

¹⁵³ Srov. SEHNAL (1968): 253.

¹⁵⁴ Srov. SEHNAL (1968): 255.

Původní dispozice byla ve výše zmíněném spisu uvedena bez stopového označení. Toto značení uvádím dle doplnění prof. Jiřího Sehnala.

<i>Levé křídlo</i>		<i>Pravé křídlo</i>
<i>Principale 8'</i>		<i>Principale 8'</i>
<i>Salicionale 8'</i>		<i>Pifara 8'</i>
<i>Copla major 8'</i>		<i>Gamba 8'</i>
<i>Octava 4'</i>		<i>Quintadena 8'</i>
<i>Fugara 4'</i>		<i>Octava 4'</i>
<i>Copla minor 4'</i>		<i>Spitz Flet 4'</i>
<i>Quinta 2 2/3'</i>		<i>Nachthorn 4'</i>
<i>Octava 2'</i>		<i>Quinta 2 2/3'</i>
<i>Quindecima 1 1/3'</i>		<i>Super Octava 2'</i>
<i>Sedecima 1'</i>		<i>Quintadecima 1 1/3'</i>
<i>Mixtura</i>		<i>Sesqui altera 2 2/3' + 1 3/5'</i>
		<i>Mixtura</i>
<i>Levé křídlo</i>	<i>Pedál</i>	<i>Pravé křídlo</i>
<i>Principal Bass 16' nebo 8' kov</i>		<i>Burdon 16' dřevo</i>
<i>Sub Bass 16' dřevo</i>		<i>Octav Bass 8' dřevo</i>
<i>Quint – Bass Maj. 5 1/3' kov</i>		<i>Fagot 8' kov</i>
<i>Super Octav Bass 4' kov</i>		
<i>Quint – Bass Min. 2 2/3' kov</i>		

Zajímavostí nástroje je téměř rovnocenné dispoziční obsazení obou skříní, jež je v barokní praxi v našich zemích netypické a neodpovídá obvyklému uspořádání - hlavní stroj a positiv.¹⁵⁵ Dá se předpokládat, že Richter chtěl (nebo musel) akceptovat původní, zvukově výrazný Sieberův jednomanuálový nástroj.¹⁵⁶ Překvapivě působí i to, že v obou manuálech byly všechny hlasy z cínu, včetně kopol.¹⁵⁷

Poprvé varhany opravoval až v roce 1769 Jan Výmola za přehnanou cenu 350 zl.¹⁵⁸ Další opravu provedl Antonín Hančík roku 1818.¹⁵⁹ V roce 1863 se uskutečnila oprava, které

¹⁵⁵ Srov. SEHNAL (1968): 254-255.

¹⁵⁶ Srov. SEHNAL (1968): 255-256.

¹⁵⁷ Srov. SEHNAL (2004): 225.

¹⁵⁸ Srov. SEHNAL (1968): 256.

¹⁵⁹ Srov. SEHNAL (2004): 225.

se podílel varhanář-diletant P. Ondřej Brázdil, a odborné renovace se varhany dočkaly v roce 1885 od varhanáře Josefa Haukeho za 2000 zl.¹⁶⁰

Konec Sieberovo – Richterových varhan nastal v polovině dvacátých let, kdy jej bezohledně přestavěl na tuctový pneumatický nástroj nechvalně známý varhanář Matěj Strmiska z Uherského Hradiště, přestože varhany byly od roku 1917 památkově chráněné před zabavením kovových píšťal.

2.2.5 Varhany pro františkánský kostel sv. Marie Magdalény v Brně

U brněnských františkánů byl postaven nástroj v roce 1703 za 500 zl.¹⁶¹ Varhanář k tomu dostal starý nástroj od Matouše Roskoše z roku 1681 za 100 zl, jehož původní cena činila 120 zl.¹⁶² Sieberovo autorství těchto varhan je nejisté a podle ceny je odhadována jejich velikost na 12 rejstříků v jednom manuálu a pedálu.

Sieberovy varhany přestavěl v roce 1764 Jan Výmola na dvoumanuálové, přičemž z nich použil některé části.¹⁶³

Sieberovo autorství vychází z předpokladu, že Sieber byl vedle Roskoše a J. A. Römera nejznámějším brněnským varhanářem. Od Römera, krom drobných oprav na Petrově, není známá za celou dobu jeho brněnského působení (1701 – 1723) žádná práce.¹⁶⁴

Pro zpochybnění Sieberova autorství může svědčit nový Principál z roku 1741, který měl nahradit starý, protože byl pouze z olova.¹⁶⁵

2.2.6 Varhany pro jezuitský kostel ve Svídnici (dnes katedrála sv. Stanislava a Václava)

Tyto varhany byly postaveny na objednávku místních jezuitů v roce 1705 za 3 300zl.¹⁶⁶ Také zde je mylně uveden varhanář jako Gottfried Sieber. Toto neexistující jméno se ve Svídnických publikacích uvádí dodnes.¹⁶⁷

Dipozice pochází ze stejného pramene jako v předchozím případě:

---

¹⁶⁰ Srov. SEHNAL (1968): 256.

¹⁶¹ Srov. SEHNAL (1993): 259.

¹⁶² Srov. SEHNAL (1993): 259.

¹⁶³ Srov. SEHNAL (1993): 259.

¹⁶⁴ Srov. SEHNAL (2003): 101-102.

¹⁶⁵ Srov. SEHNAL (1993): 259.

¹⁶⁶ MAYER in SEHNAL (2004): 271.

¹⁶⁷ Srov. NOWOTNY (2009): 72.

<i>Werk (II. manuál)</i>	<i>Rückpositiv (I. manuál)</i>	<i>Brust (III. manuál)</i>	<i>Pedal</i>
<i>Bordun Flöte 16'</i>	<i>Copula Major 8'</i>	<i>Copula Major 8'</i>	<i>Bordun – Bass 32'</i>
<i>Principal 8'</i>	<i>Principal 4'</i>	<i>Copula Minor 4'</i>	<i>Principal 16'</i>
<i>Salicional 8'</i>	<i>Copel Minor 4'</i>	<i>Nassat 4' (!)</i>	<i>Sub – Bass offen 16'</i>
<i>Fugara 8' (4'?)</i>	<i>Octava 2'</i>	<i>Principal 2'</i>	<i>Sub – Bass gedackt 16</i>
<i>Gamba 8'</i>	<i>Octava 2' (?)</i>	<i>Octava 1'</i>	<i>Octava 8'</i>
<i>Quintadena 8'</i>	<i>Tertia ¾ (1 1/5')</i>	<i>Rausch Quinte 1x (!)</i>	<i>Octava 8' (?)</i>
<i>Octava 4'</i>	<i>Sedecima 1'</i>	<i>Cimbel 2x</i>	<i>Quinta 8' (!)</i>
<i>Feldflöt 4'</i>	<i>Mixtura 3x</i>	<i>Tremulant</i>	<i>Super Octava 4'</i>
<i>Nachthorn 4'</i>	<i>Posaune 8'</i>		<i>Cornett 8'</i>
<i>Quinta 3'</i>			<i>Posaune 16'</i>
<i>Super Octava 2'</i>	<i>Sperr - Ventil</i>		<i>Trompet 8'</i>
<i>Quindecima 1 ½'</i>			
<i>Sedecima 1 ½' (asi 1')</i>			
<i>Sesquialter 1 ½' (!)</i>			
<i>Mixtur 6x</i>			
<i>Cimbel 3x</i>			

Benebenst noch 3 nöthige Register

Uvedená dispozice nástroje vyvolává několik otázek.¹⁶⁸ Pokud je uvedeno, že spodním manuálem byl Rückpositiv, druhým Werk, třetí Brust, je velmi pravděpodobné, že hrací stůl stál samostatně a zády k oltáři, jinak by Sieber musel řešit složitou problematiku křížení rozvodů jednotlivých strojů, což u nástroje této velikosti nepředpokládám. V tom případě by se jednalo o vůbec první samostatně stojící hrací stůl od českého varhanáře.¹⁶⁹ Této teorii nasvědčuje i dobře dochovaný, asi 3 metry vysoký postament skříně, kde nejsou patrné žádné stopy vestavěného hracího stolu.

Další záhadou je i umístění Brustwerku. Za předpokladu, že neměl dělenou vzdušnici na C a Cis stranu, připadá v úvahu buď jedna z varhanních skříní, nebo umístění v hracím stole, což sice Sieber praktikoval ve Vídni, ale v tom případě by nesouhlasilo označení „Brust“ a sedmi rejstříkový stroj v hracím stole je dost velký, uvážíme-li čtyř rejstříkový *Spieltisch* ve Vídni. Rovněž umístění v postamentu skříně nenasvědčují žádné stopy.

¹⁶⁸ Srov. SEHNAL (2004):271.

¹⁶⁹ Srov. SEHNAL (2004): 43-44.

Podle pramene z roku 1757, měl nástroj dvě spojky. Jedna byla na prostředním (hlavním manuálu), kterou bylo možné spojit všechny tři stroje, a druhá sloužila ke spojení vrchního (Brust) a spodního (Rückpositiv) stroje.¹⁷⁰

V samotné dispozici jsou patrné některé chybné záznamy, většinou ve stopovém značení, ale objevují se i shodné názvy hlasů v jednotlivých strojích. Také není zcela jasné, co autor myslel pod pojmem *Benebenst noch 3 nöthige Register* - kromě toho ještě tři nutné (nezbytné) rejstříky.¹⁷¹

Dále měly varhany čtyři stejné měchy s jedním záhybem o velikosti cca 3,5m x 1,8m.¹⁷² Poprvé byly opravovány v roce 1734, kdy byly poškozeny bleskem a později na nich napáchaly další škody pruské války.¹⁷³ Varhany byly restaurovány v roce 1818 Tomaszem Kodedem z Lubawky za 1800 tolarů (=2700 zł) a v letech 1907 až 1909 byl do stávající skříně, která byla prodloužena směrem k oknu, postavem nový nástroj od svidnické firmy Schlag und Söhne jako opus 841.¹⁷⁴

Celková koncepce varhanní skříně vychází z prostoru kůru, jemuž uprostřed dominuje obrovské gotické okno s rozměry 6m x 18m.¹⁷⁵ Mohutné varhanní skříně jsou rozděleny na dvě části a umístěné po bocích kůru s přesahem do prostoru chrámu tak, aby opět nebránily průniku světla do chrámové lodi. I v tomto případě Sieber maximálně respektuje světlost prostoru viz obr. 1.

---

¹⁷⁰ MAYER in SEHNAL (2004): 271.

¹⁷¹ Srov. SEHNAL (2004): 271.

¹⁷² MAYER in SEHNAL (2004): 271.

¹⁷³ MAYER in SEHNAL (2004): 271.

¹⁷⁴ Srov. SEHNAL (2004): 271

¹⁷⁵ Srov. NOWOTNY (2009): 12.

1. Svidnice - prospekt varhan.

V tomto případě je však jeho koncepce přímo virtuózní, neboť největší a nejtěžší (tedy i staticky nejobtížnější prvky) pedálové věže s 16' principálem jsou doslova přilepeny na zdi, již mimo prostor kůru v chrámové lodi. Komplex skříní je určován nejen půdorysně, ale zejména výškově sestupným pořadím od nejmenší věže nejbližší oknu, až k nejvyšší v chrámové lodi. Obě skříně po bocích kůru jsou zrcadlově shodné.

Určitá akustická nevýhoda proti sobě natočených píšťal v prostoru kůru je vyvažována umístěním varhan u zdi, protože zeď tvoří dobrou odrazovou plochu.

Postament v blízkosti zábradlí kůru pravděpodobně umožňoval rozvedení abstraktů pod pedálovou vzdušnici, odkud jsou konduky rozvedeny k píšťalám stojícím mimo prostor kůru. Zda se jedná o původní konduky, jsem neměl možnost zjistit.

Od části skříně umístěné na postamentu se začíná prospekt natáčet směrem do prostoru chrámu a současně klesá tak, aby nebránil průřezu světlosti okna. Tento pokles při pohledu z chrámové lodi není patrný a působí dojmem vzdalující se části skříně. Díky mistrnému uspořádání a natočení vystupujících částí prospektu, který se směrem k oknu rozšiřuje, zvětšují skříně svoji skutečnou velikost, obzvláště při pohledu z boční chrámové lodě.

Celá nádhera Sieberova uměleckého projektu je umocněna nebeským orchestrem od Svídnického sochaře Georga Leonharda Webera.¹⁷⁶

---

¹⁷⁶ Srov. NOWOTNY (2009): 72.

2.2.7 Varhany pro klášterní kostel premonstrátů na Hradisku u Olomouce

Varhany postavil Jan David Sieber v roce 1706. Po zrušení kláštera byly v roce 1793 přeneseny varhanářem Josephem Sebastianem Staudingerem do kostela sv. Michala v Olomouci, kde jej v roce 1917 přestavěla firma Wilhelm Brauner, čímž byly zcela znehodnoceny.¹⁷⁷ Dispozice Hradiska je poněkud problematická, známe ji pouze z poměrně nepřesného seznamu hlasů z konce 18. století.¹⁷⁸

<i>Hlavní stroj</i>	<i>Positiv (umístěn jako prsní stroj)</i>	<i>Pedál</i>
<i>Principál 8'</i>	<i>Copula 8'</i>	<i>Off. Subbass</i>
<i>Salicional 8'</i>	<i>Principal 4'</i>	<i>Subbas 16'</i>
<i>Cupel maj. 8'</i>	<i>Flötten 4'</i>	<i>Octava 8'</i>
<i>Nasata</i>	<i>Quintaden ?</i>	<i>Tubal 8'</i>
<i>Octava 4'</i>	<i>Octav 2'</i>	<i>Octav 4'</i>
<i>Fugara 4'</i>	<i>Camba ?</i>	<i>Cornett 6x</i>
<i>Cupel min. 4'</i>	<i>Salecinale ?</i>	<i>Quintbass 6'</i>
<i>Quinta 3'</i>	<i>Nacht Horn ?</i>	<i>Bombardt 16'</i>
<i>Octave 2'</i>	<i>Spitzflöth ?</i>	<i>Trompetten 8'</i>
<i>Földflötte 2'</i>	<i>Rauschquint ?</i>	
<i>Quint 1 ½'</i>	<i>Zimbel</i>	
<i>Sedecima 1'</i>	<i>Hubois</i>	
<i>Sesquialtera 2x</i>		
<i>Mixtur 6x</i>		
<i>Zimbel 4x</i>		

Pokud by byla dispozice pravdivá, bylo by bohaté obsazení druhého manuálu s předpokládanými čtyřmi osmistopými hlasy velmi neobvyklé. Nápis o postavení nástroje Janem Davidem Sieberem se podařilo nalézt Antonínu Schindlerovi na písňale Gamby.

Transfer nástroje je patrný z celkového pohledu na prospekt. Prsní positiv působí poněkud utopeně a skříně obou věží neobvykle zasahují do prostoru okna viz příloha obr. 5.

O koncepci uspořádání a začlenění do chrámového prostoru v tomto případě nemá smysl z výše uvedených důvodů pojednávat. Sieberův Principál je použitý v prospektu chórového nástroje viz obr. č. 5.

¹⁷⁷ Srov. SEHNAL (2003): 112-113.

¹⁷⁸ SCHINDLER in SEHNAL (1993): 260-262.

2.2.8 Varhany pro děkanský kostel v Polné

Varhany v Polné jsou největším dochovaným nástrojem u nás a druhým největším dochovaným Sieberovým nástrojem vůbec. Byly pořízeny v roce 1708 za 1950 zl z odkazu 2000 zl děkana Václava Vojtěcha Čapka (Czapka), který tuto sumu kostelu věnoval právě za účelem postavení nových varhan.¹⁷⁹ Václavu Vojtěchu Čapkovi věnuji pár řádků, protože jeho odkaz nás může v budoucnu přivést i na další stopu směřující k Janu Davidu Sieberovi.

V. V. Čapek (1645 – 1701), synovec slavného barokního básníka Bedřicha Briedela, který jej v Polné také navštěvoval, byl ustanoven polenským děkanem 28. prosince 1673 ve svých 28 letech.¹⁸⁰ Po svém příchodu v roce 1674 sepsal povinnosti a privilegia literátského bratrstva zdejšího kostela, čímž jej v podstatě obnovil.¹⁸¹

Od roku 1680 vedl děkanskou pamětní knihu *Liber memorabilium Venerabilis Domini Venceslai Adalberti Čapek*. V této knize je jediný známý zápis o postavení varhan v Polné, odkud ji dále přebírá veškerá literatura.¹⁸² Sieber je zde uveden zkomoleně jako *Siebert, mistr varhanář původem z České Lípy a brněnský měšťan*. Kdo byl autorem tohoto zápisu v Čapkově knize, se zatím nepodařilo zjistit. Pod tímto zápisem je pozdější kontrolní vpisec brodského vikáře Ignáce Stejskala z roku 1796: „Prohlédnul jsem a nenalezl nic, co by mělo být opraveno.“ Další zprávy o varhanáři Sieberovi nejsou známy. Bezpochyby existovalo více pramenů, ale ty se nám nedochovaly.

Děkan Václav Vojtěch Čapek umírá ve Staré Boleslavi jako apoštolský protonotář a kanovník 27. ledna 1701 v 55 letech.¹⁸³ Ačkoli se zasloužil o postavení nového kostela, zemřel v době, kdy se staví teprve hlavní sloupy chrámu.¹⁸⁴

Na Čapkovo děkanské místo nastoupil arcibiskupský notář a vikář Pavel František Antonín Haberlandt (1663 – 1729), který dříve v Polné s Čapkem i několik let kaplanoval.¹⁸⁵ Tento děkan Haberlandt byl pravděpodobným objednavatelem Sieberových varhan.

Haberlandt o výstavbě chrámu zpracoval zprávu *Paměťihodný záznam o novém polenském kostele*.¹⁸⁶ V této zprávě však o stavbě varhan není zmínka.

Sieberovy varhany prošly od doby svého postavení několika více či méně odbornými opravami a přečkaly i několik katastrof.

---

¹⁷⁹ Srov. PLAŠIL (2007): 106.

¹⁸⁰ Srov. PLAŠIL (2007): 65.

¹⁸¹ Srov. PLAŠIL (2007): 65.

¹⁸² Srov. SEHNAL (1993): 259.

¹⁸³ Srov. PLAŠIL (2007): 66.

¹⁸⁴ Srov. PLAŠIL (2007): 15.

¹⁸⁵ Srov. PLAŠIL (2007): 66.

¹⁸⁶ Srov. PLAŠIL (2007): 66.

Na podnět děkana Martince a města Polná opravoval varhany v roce 1828 student druhého ročníku medicíny z vídeňského Josefa Antonína Felsa, rodák z Litomyšle, kterého hostil MUDr. Jan Kittenbruck ze zdejšího zámku.¹⁸⁷ Na tuto opravu varhan přispěl i rytíř Vinenc Renelt z Eulenburgu.¹⁸⁸

V srpnu roku 1863 unikly varhany při velkém požáru jen o vlásek svému zničení. Tento požár vypukl u děkanství a rychle se rozšířil po celém okolí. Jeho následkem shořelo 189 domů a byla zničena věž kostela, která spadla dolů.¹⁸⁹ O tomto požáru napsal Břetislav Rérych ve *Zkáze města Polné 4. srpna roku 1863*.¹⁹⁰

Čtvrtý otvor, vedoucí z kalkovny do varhan, přímo dovnitř kostela, zachránil kostelník, jenž s nasazením vlastního života zarovnal otvor tento cihlami, které rukou z dlažby vytrhal. Bez jeho hrdinského činu byly by krásné Siebertovy varhany ve skříni sochaře Morávka a snad i celý kostel uvnitř zkažen. A Bergman sotva se potom v kouři vypořádával z kostela.

V roce 1867 zhotovil varhanář Lamač z Jihlavy nové měchy za 1060 zl., neboť staré byly tak poškozené požárem, že nebyly takřka k použití.¹⁹¹ V roce 1872 odstoupil ředitel kůru a ředitel hlavní školy v Polné Ignác Spinar, od něhož existuje nejstarší popis varhan z roku 1868.¹⁹² Následující oprava proběhla za přičinění děkana Josefa Šimka 21. listopadu 1892 a nástroj přebírali znalci (např. berní Bedřich Rektoris, varhaník) opravené a naladěné „velmi pilně a dovedně“ za 576 zl Janem Mácalem, stavitelem varhan z Chrudimi. V roce 1900 byly měchy znovu opravovány nákladem 20 K.¹⁹³

Další záznam o opravě byl z roku 1904, kdy bylo takové sucho, až se varhany rozeschly a nebylo možno na ně hrát.¹⁹⁴ Jejich měchy byly natolik zpuchřelé, že si vyžadovaly opravu každý rok a tak stavitel varhan a harmonií v Pardubicích Josef Šturma zhotovil nový cylindrický měch včetně opravy za 536 K.¹⁹⁵ V roce 1930 varhany seřídil Josef Veselý, varhanář z Kutné Hory za 1900 Kč.¹⁹⁶

V dubnu 1945 dokončil Otto Kratochvíl z Jihlavy osm měsíců trvající opravu Sieberových varhan.¹⁹⁷ Generální opravu provedl v roce 1972 varhanář Josef Julius z Plzně

---

¹⁸⁷ Srov. PLAŠIL (2007): 28.

¹⁸⁸ Srov. PLAŠIL (2007): 28.

¹⁸⁹ Srov. PLAŠIL (2007): 34.

¹⁹⁰ Srov. PLAŠIL (2007): 34.

¹⁹¹ Srov. PLAŠIL (2007): 34.

¹⁹² Srov. PLAŠIL (2007): 35.

¹⁹³ Srov. PLAŠIL (2007): 44.

¹⁹⁴ Srov. PLAŠIL (2007): 45.

¹⁹⁵ Srov. PLAŠIL (2007): 45.

¹⁹⁶ Srov. PLAŠIL (2007): 51.

¹⁹⁷ PRCHAL in PLAŠIL (2007): 53.

na popud Dr. Jiřího Reinbergera.¹⁹⁸ Nástroj byl celý rozebrán a části napadené červotočem byly konzervovány lázní v pentalidu.¹⁹⁹ Při této opravě byla Copula major nahrazena rejstříkem z nástroje Johannese Effnera na literátském kůru.

V roce 1987 varhanář Jürgen Ahrend při restaurování Sieberových varhan u sv. Michala ve Vídni, dokumentoval polenský nástroj, jenž mu posloužil jako dochovaný vzor. Při této dokumentaci velkoryse daroval cínové ozvučny Trompetbassu, které byly v minulosti vyměněny za zinkové. Na obr. 2. jediné dochované jazyky v českých zemích Trompetbass 8' a Schnarrbass 16' na samostatné vzdušnici ve varhanách v Polné. U Schnarrbassu je zpevněn nasazený konec ozvučny zaklihováním provazem (viz příloha obr. 10).

2. Polná – jazykové hlasy Trompetbass 8' a Schnarrbass 16'.

Dispozici uvádím dle nejstaršího známého stavu z 30. září 1868, kdy ji zaznamenal, již výše zmíněný ředitel kůru, Ignác Spinar z publikací prof. Jiřího Sehnala (dispozice se mírně liší od dnešní).²⁰⁰

Hlavní stroj	Positiv	Pedal
<i>Bordun Flöte 16' (C-h dřevo, od c¹ kov)</i>	<i>Copula 8'</i>	<i>Subbass 16' (otevř. dřevo)</i>
<i>Principal 8'</i>	<i>Principal 4'</i>	<i>Subbass 16' (kryt, dřevo)</i>
<i>Salicional 8'</i>	<i>Copel Minor 4'</i>	<i>Octavbass 8' (cín)</i>
<i>Gamba 8'</i>	<i>Nassat quinte 3'</i>	<i>Quintbass 6' (dřevo)</i>
<i>Quinta dena 8'</i>	<i>Octava 2'</i>	<i>Superoctavbass 4' (cín)</i>
<i>Quinta major 6'</i>	<i>Quinta 1 1/3'</i>	<i>Schnarrbass 16' (ozv. dřevo)</i>

¹⁹⁸ SKOČDOPOLE in PLAŠIL (2007): 56.

¹⁹⁹ Srov. PLAŠIL (2007): 107.

²⁰⁰ SEHNAL (2004): 210.

<i>Octava 4'</i>	<i>Superoctava 1'</i>	<i>Trompetbass 8' (ozv. cín)</i>
<i>Fugara 4'</i>	<i>Mixtura 1' 4x</i>	
<i>Spitzflöte 4'</i>		
<i>Nachthorn 4' '</i>		
<i>Quinta minor 3'</i>		
<i>Superoctava 2'</i>		
<i>Sedecima 1'</i>		
<i>Rausch – Quinta 1 1/3' 2x</i>		
<i>Mixtur 1 1/3' 5x</i>		
<i>Cymbel 1' 3x</i>		

I když je nástroj ve velmi sešlém a asi třicet let nenaladěném stavu, lze z některých hlasů tušit jejich ušlechtilost. Ještě před patnácti lety byly varhany po zvukové stránce v poměrně slušném stavu. Během posledních let velmi sešly, patrně i vlivem opravy kostela, kdy se na delší dobu odstavily a pravděpodobně nebyly dostatečně zakryty, o čemž svědčí velké množství bílého prachu všude v nástroji. Prach je i na labiích retných píšťal, což se samozřejmě projevuje na zvuku nástroje.

Děkanský kostel v Polné má vynikající akustické vlastnosti, což je zvláště patrné, když je nástroj poslouchán z kůru a následně z kostela. Dozvuk je téměř shodný jak v plném tak i v prázdném kostele, přičemž je poměrně konkrétní a přesný.

Co se týče menzury principálových hlasů, probíhá v obvyklých hodnotách, které jsou pro veliký prostor kostela úměrné.²⁰¹ Tj. od cca – 1,8 PT se mírně svažuje k c^1 (to je oblast diskantu), na – 4 PT. Od této polohy se hlasy větví, poloha 8' se dále zužuje a ve vysokých polohách zní zrnitým leskem. Další principály 4', 2' se rozšiřují, aby nabraly patřičnou jemnou sílu. Z pochopitelných důvodů se nejvíce rozšiřuje kvinta 2 2/3', která tak snadněji přibarvuje základní hlasy. Ojedinělou nádherou vyniká Principál 4' v positivu.

Copuly polenských varhan není možno v plné kráse obdivovat. Copula 8' se nedochovala a byla dočasně nahrazena Copulou 8' z literátských varhan, jak již bylo zmíněno. Copula 4' má zvláštní zvukový charakter s náznakem kvintování, což může být způsobeno i vyšším tlakem vzduchu 706 Pa, který nutí tyto kryty do kvintování a přefuku, tudíž zní jako kvintadeny.²⁰² Pro srovnání uvádím tlak vzduchu v ostatních dochovaných Sieberových

²⁰¹ Menzurační hodnoty poskytnuty J. Zachem z měření pro J. Ahrenda.

²⁰² Závěrečná zpráva spol. VUZORT a. s. (1992) uložena na děkanství v Polné.

varhanách: Žďár nad Sázavou – konventní kostel 67 mm a Vídeň kostel sv. Michala 55 mm.²⁰³

Smyky v Polné tvoří samostatnou kapitolu. Je jich udivující počet, mají nádherně hrdý nosný tón a s málokterými hlasy snesou srovnání. Za zmínku stojí také Mixtury. V některých se vyskytuje i dvojnásobně zastoupená tercie.

Podle názoru prof. Dr. Karl Schütze z Vídně, který našel na osmé, dnes neobsazené zásuvce positivu nápis *Hub*, což je možno chápat jako Huboa (Hoboj), se předpokládalo, že tato vzdušnice byla obsazena jazykovým rejstříkem.²⁰⁴

3. Polná – místo nápisu *Hub*.

Při podrobnější prohlídce jsem zjistil, že je tento nápis pravděpodobně tužkou na nosné části vzdušnice positivu pod zásuvkou, pro kterou je zde vyříznutý otvor (na obr. 3 je místo vyznačeno žlutým kroužkem). Styl velmi špatně čitelného písma nenasvědčuje tomu, že se jedná o původní nápis. Ostatní zásuvky mají též na nosné části positivu pod sebou nápisy, které nejsou nečitelné s výjimkou arabské číslice 2 červené barvy, která ovšem neodpovídá stylu písma v Sieberově době a je pravděpodobně mnohem pozdější.

Varhanáři Dalibor Míček a dráždanský Christian Wegscheider při prohlídce vzdušnice positivu polenského nástroje došli k závěru, že jazykový hlas na této vzdušnici nikdy nebyl. Neodpovídá tomu vrtání vzdušnice a původní štoky. Jazykové hlasy v Sieberově době nestály na štocích, ale bývaly umístěny v kastlících, jak je to patrné na obr. 2. Poslední

²⁰³ Srov. Sehnal (2004): 102.

²⁰⁴ Srov. Sehnal (2004): 210.

zásuvka vzdušnice byla prázdná z toho důvodu, že došlo v pozdější době k přesunutí pozice labiálního hlasu z posledního místa na jiné.

U varhan v Polné proběhla v roce 1992 zvuková dokumentace metodou VUZORT, jejímž cílem bylo zachytit současný zvukový stav nástroje a prostorově – akustickou charakteristiku polenského kostela.²⁰⁵ Zvuková dokumentace se používá pro objektivní zvukovou archivaci nástroje, která na základě složitých akustických měření, zaznamenává zvuk nástroje, jenž je následně převeden do grafické podoby prostřednictvím signálového spektra hlasů.

V této souvislosti byl v současném systému vzduchového hospodářství změřen tlak na 706 Pa (cca 71 mm vodního sloupce) a výška ladění 440 Hz při 19°C.²⁰⁶

Po mechanické stránce je zajímavý způsob rozvodu abstraktů hrací traktury, které jsou uloženy ve vodících kladkách, čímž dochází k minimálnímu průvěsu a maximální přesnosti při stisku klávesy (viz příloha obr. 8). Vodící kladky se také objevují v nástroji loketského varhanáře Jana Leopolda Burkarta postaveného roku 1726 v Kladrubech u Stříbra.

Varhanní klávesy jsou zdobeny vlašťovčími křídly a tvarovaná bočnice manuálů umožňuje dobré uchopení na sepnutí manuálové spojky vytažením manuálu positivu. Hlavní stroj je od positivu odlišen světlejším odstínem manubrií.

Původní se zdá být i dvojice odpojených klínových měchů, které se pravděpodobně dochovaly jen díky svému umístění vysoko ve věži kostela. Také některé části původních štoků leží i pod podlahou stávající skříně.

---

²⁰⁵ Závěrečná zpráva spol. VUZORT a. s. (1992) uložena na děkanství v Polné.

²⁰⁶ Závěrečná zpráva spol. VUZORT a. s. (1992) uložena na děkanství v Polné.

4. Polná – pohled z bočního kůru.

Varhanní skříň umístěná ve velkém prostoru působí při pohledu z chrámové lodi nenásilně, spíše jako součást nádherné výzdoby chrámu bez jakéhokoli akcentu na sebe sama.²⁰⁷ Vlastní nástroj je třídílný a sestává se ze dvou dílů hlavního stroje s prsním positivem uprostřed, který svým vyzdvižením o cca 60cm působí poněkud nepřirozeně. Až z bočního kůru jsem si uvědomil, že pozitiv byl vyzdvižen pravděpodobně z praktických důvodů dodatečně, aby zakryl sestavu jazykových píšťal, která by jinak rušila pohled z chrámové lodi na kůr (viz obr. 4).

Tuto teorii jsem si následně ověřil v samotném nástroji. Proto ta jistá rozpačitost nad deskou, která jaksi dodatečně vymezuje výškovou vzdálenost mezi kordonem hlavního stroje a kordonem pozitivu. Andílek hrající na theorbu před touto deskou, může v zasvěceném oku vzbudit pocit osamocení. Jakoby toužil po dalším společenství andílků, nebo po nějaké akantové výplni. Pokud jde o ornamentální výzdobu, je bravurně použito akantového listu, což zde přesahuje rámec regionální řezbářské výzdoby.

Řezby vystupují velmi směle to třetího rozměru - do hloubky a působí jako sochařské objekty. Dokládají tak erudici vynikajícího sochaře Martina Morávka.²⁰⁸

Řezbářských děl není na celém korpusu skříňe mnoho. Dílo tak vynikajícího varhanáře zdobí pouze malí andílci – putti. Na věžích hlavního stroje a pozitivu jsou tři andílci

²⁰⁷ Skříň popisují na základě konzultace u fotografií varhan s ing. arch. Jiřím Jirmusem († 4. 2. 2012).

²⁰⁸ Srov. PLAŠIL (2007): 106.

zvěstovatelé, z nichž každý drží kartuši. Celý korpus skříně, jako důstojná schránka, ukrývá jeden z nejkrásnějších nástrojů v naší zemi.

Tvarosloví polenské varhanní skříně pro svou precizní řemeslnou dokonalost vnímám jako srovnávací normu k jiným Sieberovým nástrojům. Jeho typické znaky jsou půdorysný tvar prospektu a rámování skříňové výplně postamentu.

Půdorys obsahuje shodné prvky, ale ty jsou nejrůzněji provedené tak, jak určí mnoho okolností. Smlouva mezi varhanářem a investorem o velikosti nástroje, prostorové poměry na kůru a zejména umělecká schopnost varhanáře, který na základě výše uvedeného využívá osvědčených půdorysných motivů, podle kterých navrhne půdorysný tvar skříně (viz příloha obr. 11).

Průřezový tvar římsy zachovává zejména dolní kordonová římsa v celém svém průběhu. U Siebera i u dalších velkých mistrů barokního varhanářství je mohutná, neboť za ní bývá ukryta vzdušnice nástroje. Charakteristický tvar mají korunní římsy uzavírající píšťalové věže nebo píšťalová pole.

Rámování skříňové výplně postamentu vytváří pravidelný obdélník nebo čtverec, ale jeho stěny jsou v obvodu prolomeny. Lišty tohoto rámování mají charakteristický korálový reliéf, který se v polenských varhanách objevuje na i spodní římse a dochoval se jako součást výzdoby manuálů.

Sieber pravděpodobně v Polné zvažoval i podpěrné sloupy pod předsazenou část dvou hlavních věží v prospektu. Tyto sloupy pokládá Sieber u dochovaných nástrojů na patky vystupující z postamentu skříně. V Polné jsou tyto patky bez sloupů, přičemž spodní plocha předsazené věže prospektu je tak velká, že počítá i se zdobenou hlavicí (viz příloha obr. 7).

V současné době varhany čekají na své restaurování.

2.2.9 Varhany pro cisterciácký kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Žďáru nad Sázavou (dnes zámek)

Tento nástroj jsem zařadil do chronologie Sieberovy práce odhadem, protože byly postaveny někdy po roce 1710. Z obecného pohledu na žďárské klášterní varhany, jsou pro nás podstatná především tři jména. Opat Václav Vejmluva (1670 – 1738), architekt Jan Blažej Santini-Aichel (1677 – 1723) a varhanář Jan David Sieber.

Vejmluva pocházel ze Starého Brna a od vstupu do noviciátu spojil celý svůj život se žďárským klášteřem. Od roku 1705 je zvolen opatem a pro klášter nastává největší rozkvět ve

své historii.²⁰⁹ Vejmluva pozvedl hospodářskou situaci kláštera, začal jej zvelebovat a přitom nezapomínal na prostý lid.²¹⁰

Vejmluva získal reference o mladém talentovaném architektovi Janu Santinim prostřednictvím sedleckého opata Jindřicha Snopka, i když je pravděpodobné, že se znali již dříve.²¹¹ Po prvních kontaktech ho okolo roku 1706 poprvé pozval do Žďáru a zadal mu náročnou přestavbu klášterního kostela Nanebevzetí Panny Marie, což se také projevilo na výtvarném umění varhanních skříní.²¹²

Pro potvrzení Sieberova autorství neznáme žádný dokument, stejně jako pro určení roku stavby.²¹³ Na události bohatý cisterciácký klášter si své tajemství o varhanách zatím pečlivě střeží. V nástroji se sice podařilo najít pravděpodobně původní nápis *Organa clara sonant tibi semper sancte beate...*, ovšem není dokončený, chybí jméno a datum. Důležitá zmínka, o kterou se můžeme opřít, je zveřejněna ve sborníku *Risus Sarae* vydaného v roce 1723 v Brně a ve kterém stojí že: „Opat Václav dal v příčné lodi kostela postavit dva zděné kůry s varhanami v gotickém stylu“.²¹⁴

Pokud varhany stály v kostele již v roce 1723, lze předpokládat, že jejich autor byl Sieber, jakožto v té době nejznámější varhanář na Moravě.²¹⁵ Naši pravděpodobnost zvyšuje i dobré Sieberovo jméno v samotném Žďáru, jež si vytvořil svým nástrojem ve farním kostele.²¹⁶

Sieberovo autorství nepřímo potvrzují i společné rysy varhan v Polné a ve žďárském klášteře. Jsou to stejný oslí hřbet a značení prospektových píšťal, které se poprvé objevuje u J. D. Siebera, a po něm je přebírá Anton Richter, František Ignác Sieber a Jan Výmola.²¹⁷ Pro porovnání uvádím na obr. 5.

---

²⁰⁹ Srov. ZEMEK/BARTUŠEK (1962): 49.

²¹⁰ Srov. ZEMEK/BARTUŠEK (1962): 51-70.

²¹¹ Srov. ZEMEK/BARTUŠEK (1970): 35-36.

²¹² Srov. ZEMEK/BARTUŠEK (1970): 36.

²¹³ Srov. ČADA/DOUBEK (1991): 136.

²¹⁴ Srov. SEHNAL in ZEMEK (ed) (1974): 286.

²¹⁵ Srov. SEHNAL in ZEMEK (ed) (1974): 286.

²¹⁶ Srov. SEHNAL in ZEMEK (ed) (1974): 286.

²¹⁷ Srov. SEHNAL (2004): 89-90.

5. Porovnání prospektových principálů.

Varhany v Polné a ve Žďáru jsou si velmi podobné tehdy neobvyklou šířkou pedálu, tvarem manubrií hlavního stroje (u pozitivu ve Žďáru jsou odlišné) a také stejným rukopisem na dřevěných píšťalách a vzdušnicích.

Nástroj je umístěn v přední části kostela, na empoře překlenující levou část transeptu kněžského kůru, směrem od oltáře ještě před kněžskými lavicemi.²¹⁸ Toto umístění nemá v naší zemi obdobu (viz příloha obr. 13). Empora, na níž nástroj stojí, je až překvapivě tenká a úzká (v rozšířené má 2,6 m), tudíž má celý nástroj i úzký čtvercový postament 1,4m x 1,76m zhotovený z masivu o tloušťce 6 cm. Tento postament vytváří základ pro soustavu osmi šroubovitě točených sloupů, u nichž jsou na každé ze čtyř stran stojaté čtyřhranné a bohatě podélně rýhované sloupy. Ve výšce asi 2,5 m je na těchto sloupech založena korunní římsa, nesoucí konstrukci baldachýnu vyzdobeného vázami a zakončeného lucernou. Důsledkem tohoto působivého umístění je čtyřstranný varhanní prospekt hlavního stroje.

Při celkové prohlídce skříně a rozložení nástroje jsem se neubráníl subjektivnímu dojmu, že varhanář začal pracovat již v hotové skříně a byl nucen se jí podřídít. Positiv se jeví jako drobná přístavba, kterou si Sieber prosadil. Umístění varhan v přední části kostela u mnišských lavic může vyvolat dojem chórových varhan. Vzhledem k velikosti nástroje předpokládáme, že byl vždy koncipován jako hlavní.²¹⁹

Positiv varhan je vestavěn do zábradlí na způsob zadního pozitivu a jeví se jako drobná přístavba, ač zvukově velmi vydatná, která jakoby snad ani nepatřila do celkového projektu navrhovatele skříně. Místo hracího stolu v postamentu skříně je poněkud stísněné a varhaník se opírá zády o positiv, jehož rejstříková táhla má též za zády, což je při hře poněkud nepohodlné.

²¹⁸ Srov. SEHNAL in ZEMEK (ed) (1974): 286.

²¹⁹ Srov. SEHNAL in ZEMEK (ed) (1974): 287.

Velikost kruchty je tak malá, že na ní není místo ani pro měchy. Celá soustava měchů se dochovala v původním stavu a je umístěna v boční části emporami rozděleného kůru. Nástroj a měchy spojuje dlouhý vzduchovod, vedený při zdi boční empory.

Krása tohoto výtvarného díla je umocněna identickou skříní na protější empoře. Tato skřín je ale prázdná a postrádá positiv.

V nástroji je velmi málo místa a varhanní prospekt má mnoho hrajících píšťal, což vyžaduje důmyslné vedení hrací traktury a zajištění přívodu vzduchu k píšťalám v prospektu pomocí různých štoků. Pedálové hlasy s výjimkou Subbasu 16' jsou všechny vyrobeny z cínu a rozvedeny do zadního a obou bočních prospektů. Na přední straně je v prospektu umístěn tradičně Principál 8' z prvního manuálu.²²⁰ Varhanní skřín je celá zastřešená a její stolařské zpracování svědčí o mimořádné kvalitě. Četné náčrty, připomínající tvar skříní jsou na všech deskách postamentu. Manubria rejstříkových táhel jsou opatřena zarážkami proti zpětnému vyjíždění.

I žďárské varhany prošly během let několika zásahy a zažily i několik požárů. V roce 1735 probíhaly oslavy pětistého výročí kláštera, v jehož čele stál opat Vejmluva rovných třicet let.²²¹ Po těchto oslavách, které považujeme za vrchol slávy kláštera, nastává počátek tragického zániku kláštera.²²²

Zedník Michal, který byl do kláštera přijat ze soucitu, založil 9. května 1737 oheň, jenž silně poškodil klášter i kostel: „Zvony se rozlily a spadly z věže.“²²³ Podle svědectví si Michal vyžádal z kuchyně žhavé uhlí s tím, že je potřebuje pro novice. Oheň byl založen na třech místech a varhany zachránil jeden novic tím, že je polil vodou a odhazoval řeřavé uhlí.²²⁴ Opat Vejmluva, při pohledu na zkázu jeho celoživotního díla, dostal tři dny po požáru mrtvici a do roka zemřel. Klášter tak upadl do dluhů, ze kterých se již nikdy nevzpamatoval.²²⁵

Podle nápisu na pravé desce postamentu opravoval varhany v roce 1769 František Ignác Sieber. Při dalším požáru v roce 1784 poškodili varhany vodou hasiči tak, že se na podzim při zrušení kláštera konstatovalo: „Jsou k nepotřebě, ale s určitým finančním

---

²²⁰ Srov. ČADA/DOUBEK (1991): 137.

²²¹ Srov. ZEMEK/BARTUŠEK (1962): 68.

²²² Srov. ZEMEK/BARTUŠEK (1962): 72.

²²³ Srov. ZEMEK/BARTUŠEK (1962): 72.

²²⁴ Srov. ZEMEK/BARTUŠEK (1962): 73.

²²⁵ Srov. ZEMEK/BARTUŠEK (1962): 73.

nákladem se dají ještě opravit“.²²⁶ Dokážeme si asi představit, v jakém stavu nástroj byl, když po tomto požáru zůstal kostel přes dva roky bez střechy.²²⁷

Z dalších nápisů nebo štítků na skříní prováděl opravy v r. 1882 František Svítal ml., který vyměnil klaviatury, postavil nový Kvintbas 5 1/3' a opravil měchy.²²⁸ Na obr. 6 jsou patrné nepůvodní klávesy, zajímavě působí i vysouvací lišta pod notovým pultem, na které je zesponu přišroubovaný ohřívač, tudíž ji nelze vysunout. Otvory ve dřevě na levé straně jsou pravděpodobně od stojanů na svíčky.

6. Žďár n. Sázavou – detail hracího stolu varhan v klášterním kostele.

V roce 1889 opravil nástroj Metoděj Svítal. Od Svítalů pochází také oprava mechaniky, která je složením dřeva velmi různorodá.²²⁹

V roce 1939 si Antonín Mölzer, nechal za opravu varhan v klášteře a na Zelené hoře nechal zaplatit 7 200 Kč. U této opravy je ve farní kronice zapsáno: „Bylo zjištěno, že snad při poslední opravě, místo opravy stala se poprava 90 píšťal, které nyní nejsou ke správě“. Vzhledem ke společné opravě obou nástrojů, nelze z textu přesně určit, o který nástroj se jedná.

Elektromotor byl nainstalován v roce 1949 a v roce 1951 nástroj opravila firma Organa, 1969 a 1974 bratři Kubátové. Přes velmi dobré řemeslné zpracování se u velkých prospektových píšťal objevuje borcení nohou, což je odůvodněno buď malou tloušťkou

²²⁶ Srov. SEHNAL in ZEMEK (ed) (1974): 289.

²²⁷ Srov. ZEMEK/BARTUŠEK (1970): 36.

²²⁸ Srov. SEHNAL (2004): 211.

²²⁹ Srov. ČADA/DOUBEK (1991): 138, komentář fotografie Dalibora Michka.

plechu, nebo materiálem méně kvalitního složení.²³⁰ Určitou zvláštností je i to, že se v celých varhanách nevyskytuje žádný dřevokazný hmyz, i když je mnoho částí vyrobeno z, tak červotočem oblíbeného, bukového dřeva.²³¹

Dispozice nástroje z publikace prof. Jiřího Sehnala (2004):

<i>Hlavní stroj</i>	<i>Positiv</i>	<i>Pedal</i>
<i>Principal 8'</i>	<i>Copula 8'</i>	<i>Subbass 16'</i>
<i>Salicional 8' (nepůvodní)</i>	<i>Oktáva 4'</i>	<i>Octavbass 8'</i>
<i>Kvintadena 8'</i>	<i>Copel Minor 4' (kov)</i>	<i>Kvinta 5 1/3' (nepůvodní)</i>
<i>Octava 4'</i>	<i>Mixtura 2' + 1 1/3' (nepůvodní)</i>	<i>Superoktáva 4'</i>
<i>Fugara 4' (vousy nepůvodní)</i>		
<i>Kvinta major 2 2/3'</i>		
<i>Nassaton 2 2/3'</i>		
<i>Superoctava 2'</i>		
<i>Rauschquinta 1 1/3' + 1'</i>		
<i>Mixtura 1' 6-5x</i>		

Jako nepůvodní se jeví i rejstřík Nassaton 2 2/3', ale vzhledem k tomu, že stolička na píšťalnici víceméně odpovídá menzuře tohoto hlasu, je možné, že Nassaton původně v nástroji byl, nebo tam byl rejstřík přibližně stejných rozměrů, ale v tom případě zůstává otázkou, jaký.²³² Zbytky původního Salicionalu byly nalezeny v postamentu skříně.²³³

Zvláště také působí letovací barva na Kvintadeně a Copule minor v positivu. Není mi známo, že by Sieber nechával letovací barvu na píšťalách, i když to někteří varhanáři dělali. Tyto hlasy se jeví jako původní a jsou oba jediné kryté v celém nástroji. Vzhledem k tomu, že se barva občas vyskytne i na nějaké další opravené píšťale, je možné, že hlasy Kvintadena a Copula minor jsou zabarveny důsledkem pozdějších úprav.

2.2.10 Varhany pro kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené Hoře

Varhany v poutním kostele sv. Jana Nepomuckého byly postaveny po roce 1710, nejpozději však roku 1720.²³⁴ V literatuře o městě Žďáru se objevuje zpráva, že v roce 1724 byl prý kostel vybaven varhanami, ale prof. Jiří Sehnal upozorňuje, že v odkazu na Vlastivědu

²³⁰ Srov. ČADA/DOUBEK (1991): 137-138.

²³¹ Srov. ČADA/DOUBEK (1991): 138.

²³² Srov. ČADA/DOUBEK (1991): 137.

²³³ Srov. ČADA/DOUBEK (1991): 137.

²³⁴ Srov. SEHNAL in ZEMEK (ed) (1974): 392.

moravskou, o kterou se opírá Zemek/Bartušek se nic podobného neobjevuje.²³⁵ Pokud by tedy bylo toto tvrzení pravdivé, byl jejich autorem opět Jan David Sieber. Podle farní kroniky v Radešínské Svratce *Protocollum domesticum* zaplatil opat Vejmluva za varhany částku 5000 zl, což je nevěrohodné.²³⁶

Po požáru kostela a zrušení kláštera v roce 1784 měly varhany šestnáct rejstříků a dva manuály (8 hlasů v hlavním stroji, 6 v positivu a 2 v pedálu).²³⁷ V roce 1787 byly přeneseny na účet obcí Radešínská Svratka a Řečice za 245 zl brněnským varhanářem Mikulášem Pavlem Františkem Sieberem (vnukem J. D. Siebera) do Radešínské Svratky.²³⁸ I zde prof. Jiří Sehnal upozorňuje na neshody v údajích v *Protocollum domesticum* na FÚ v Radešínské Svratce a nápisu na píšťale v rejstříku Kvintadena tón E positivu varhan tamtéž.²³⁹

Podle nápisu na píšťale byl Mikuláš Pavel František Sieber (1758 – 1791?) synem stavitele varhan, ale jeho otec František Ignác Sieber (1716 – 1785) pravděpodobně varhany nepostavil, protože všechny známé prameny uvádějí, že varhany na Zelené Hoře nechal již postavit opat Vejmluva (1670 – 1738).²⁴⁰

Výška kostela v Radešínské Svratce neumožňovala umístit nástroj na kůr, tudíž byl podélně rozdělen na dvě části v místě, kde končí postament. (Šířka postamentu a skříně je naprosto stejná.) Spodní část (postament) i s původně vestavěným hracím stolem byly otočeny a vsunuty do zábradlí kůru a byly němé. Vrchní část skříně stojí na novém nižším postamentu a je zasazena hlouběji pod obloukový lem kůru. V její spodní části u podlahy je umístěn positiv, v horní části je umístěn hlavní stroj a pedál.²⁴¹ Původní postament s hracím stolem v zábradlí kůru je němý a ozdoby skříně se též nedochovaly.

Koncepce skříně pro jiný prostor je patrná na první pohled (viz příloha obr. 17). Po zvukové stránce není dnes již co hodnotit, protože píšťalový fond je nekompaktní a naprosto různorodý. Tento nástroj je velmi smutnou ukázkou necitlivého přístupu, který se ani nedá nazývat varhanářstvím. Můžeme se pouze zamyslet nad původní dispozicí rozvrženou 8 – 6 – 2 a porovnat ji s dispozicí z roku 1973.²⁴²

Hlavní stroj

Flauta 8'

Positiv

Kopula maior 8'

Pedál

Subbas 16'

²³⁵ Srov. SEHNAL in ZEMEK (ed) (1974): 290.

²³⁶ Srov. SEHNAL (2004): 212.

²³⁷ Srov. SEHNAL in ZEMEK (ed) (1974): 290.

²³⁸ Srov. SEHNAL in ZEMEK (ed) (1974): 290.

²³⁹ Srov. SEHNAL in ZEMEK (ed) (1974): 391-392.

²⁴⁰ Srov. SEHNAL in ZEMEK (ed) (1974): 391-392.

²⁴¹ Srov. SEHNAL (2004): 212.

²⁴² SEHNAL (2004): 212.

<i>Gamba 8'</i>	<i>Kvintadena 4' (C – H dřevo)</i>	<i>Violonbas 8'</i>
<i>Principál 4'</i>	<i>Kopula minor 4'</i>	<i>Octavbas 4'</i>
<i>Salicionál (?) 4'</i>	<i>Oktáva 2'</i>	
<i>Octáva 2'</i>	<i>Kvinta 1 1/3'</i>	
<i>Flautina 2' (asi z Kvinty 2 2/3')</i>	<i>Oktáva 1' (nová)</i>	
<i>Oktáva 1'</i>		
<i>Mixtura 1 1/3' (nová)</i>		

2.2.11 Neúspěšný konkurs ve Vídni v katedrále sv. Štěpána

Jan David Sieber sice nástroj u sv. Štěpána nepostavil, přesto jsem jej zařadil do jeho díla, protože měl bezpochyby vliv na jeho další úspěšnou zakázku u sv. Michala ve Vídni.

Konkursu se Sieber zúčastnil v roce 1711, byl ovšem odmítnut a vybrán byl vídeňský varhanář Ferdinand Joseph Römer.²⁴³ Römer nástroj dokončil až v roce 1720 a jeho dvoumanuálové varhany měly 32 hlasů včetně pedálu.²⁴⁴ Tento nástroj však nenaplnil očekávání v něj kladené a poměrně brzy vykazoval takové závady, že většinou nebyl funkční.²⁴⁵

2.2.12 Varhany pro kněžský kůr cisterciáckého konventního kostela na Nanebevzetí Panny Marie na Velehradě (dnes bazilika Nanebevzetí Panny Marie a sv. Cyrila a Metoděje)

Podle zprávy výše uvedeného neznámého mnicha postavil Sieber v roce 1712 jednomanuálové varhany se 14 hlasy za 600 zl pro kněžský kůr na Velehradě.²⁴⁶

Sieber ještě téhož roku pověřil svého tovaryše Antona Richtera, aby nástroj přenesl (kvůli pohodlí) z kaple sv. otce Benedikta zpět na chorální kůr.²⁴⁷

Příčiny pověření svého tovaryše Richtera k tomuto úkolu vidím převážně v tom, že roku 1712 byl Sieber dlouho a vážně nemocen, jak píše brněnskému magistrátu (viz výše).

O nástroji na chorálním kůru podává neznámý mnich zprávu, že vydržely bez jakékoliv opravy až do roku 1745.²⁴⁸ První opravu provedl Anton Richter 20. listopadu

²⁴³ Srov. BRAUNEIS in SEHNAL (1993): 259.

²⁴⁴ Srov. SEHNAL (1993): 259.

²⁴⁵ Srov. LADE in SEHNAL (1993): 259.

²⁴⁶ Srov. SEHNAL (1968): 250.

²⁴⁷ Srov. SEHNAL (1968): 250.

²⁴⁸ Srov. SEHNAL (1968): 250.

1745.²⁴⁹ Vyměnil nová táhla v manuálu a pedálu, všechny píšťaly přeintonoval do ostřejšího tónu a naladil.²⁵⁰ Tuto práci dokončil 1. prosince a nástroj vyzkoušel.²⁵¹ Při zkoušení nástroje se uvádí: „Nástroj, jehož klávesy šly jedinečně lehce, předvedl svůj stříbrný zvuk. Aby se zvuk oněch varhan lépe nesl, neboť tento nástroj byl původně určen převážně pro figurální hudbu [...]“.²⁵² Dále se popisuje úprava prostoru, aby byl nástroj lépe slyšet v kostele.

Varhany byly po zrušení kláštera v osmdesátých letech přestěhovány do Veselé u Vsetína, měly 14 hlasů a jejich výška byla taková, že sahaly od podlahy až ke stropu kostela.²⁵³ V roce 1917 nástroj rozebrali, postavili nový nástroj a další zprávy o Sieberových varhanách nejsou známy.²⁵⁴

2.2.13 Varhany pro jezuitský kostel sv. Michala ve Znojmě

Dvoumanuálový nástroj o 24 hlasech postavil v kostele sv. Michala neznámý varhanář v roce 1713 za 3000 zl.²⁵⁵ Varhanní korpus skříně nápadně připomíná varhany v Polné a připouští domněnku, že byl zhotovitelem Jan David Sieber.²⁵⁶

Znojenský nástroj je svojí okázalou výzdobou ukázkou mimořádné umělecké kvality. Prospektové píšťaly současného nástroje jsou velmi různorodé, ale některé nesou i znaky zdobení a oslího hřbetu používaných Janem Davidem Sieberem. Poškození těchto píšťal způsobené odřením svědčí o tom, že byly v minulosti natřeny barvou. V poněkud chatrnějším postamentu skříně se objevují čtvercové a obdélníkové znaky jako u jiných Sieberových varhan, avšak v jiném uspořádání a bez korálkového zdobení.

Umístění positivu je pro Siebera typické.²⁵⁷ Malý prostor ve varhanní skříně donutil varhanáře k využití všech prospektových píšťal, které stojí na mistrně zpracovaných původních štocích (viz příloha obr. 20). K určité hypotéze vede i obrys niky nad positivem, který by mohl předpokládat vytvoření okna.

I když se dochovalo velké množství archivních materiálů, vzbuzuje překvapení nezájem jejich zpracovatelů a pisatelů uchovat okolnosti týkající se stavby a technického

---

²⁴⁹ Srov. SEHNAL (1968): 251.

²⁵⁰ Srov. SEHNAL (1968): 251.

²⁵¹ Srov. SEHNAL (1968): 251.

²⁵² Sehnal (1968): 251.

²⁵³ Srov. Sehnal (1968): 257.

²⁵⁴ Srov. Sehnal (1968): 257.

²⁵⁵ Srov. Sehnal (1993): 259.

²⁵⁶ Srov. Sehnal (2004): 8.

²⁵⁷ Srov. Sehnal (2004): 8

uspořádání varhan.²⁵⁸ Přes výše uvedené pochybnosti se domnívám, že jde o nástroj z dílny Jana Davida Siebera.

2.2.14 Varhany pro kostel sv. Michala ve Vídni

Varhany Sieber postavil v roce 1714 a poprvé se na tyto ještě ne zcela hotové varhany hrálo 24. ledna 1714 při vstupu císařovny vdovy Eleonory do kostela.²⁵⁹

Kostel sv. Michala byl jedním z nejvýznačnějších ve Vídni, byl úzce spjatý nejen se dvorem, ale sdružovali se při něm i rodáci z Moravy žijící ve Vídni v tzv. bratrstvu *Mährische Landgenossenschaft*, které každý rok slavilo moravské patrony sv. Cyrila a Metoděje.²⁶⁰

Důležitou osobou, která zřejmě ovlivnila i volbu varhanáře byl Johann Michael Spazierer (1680 – 1729), původem z Dolních Kounic, který od roku 1708 řídil kůr u sv. Michala a své jméno *Procházka* si ve Vídni poněmčil.²⁶¹

Varhany jsou třimanuálové a koncepce jejich uspořádání opět vychází z prostoru a využití. Pedál a hlavní stroj jsou umístěny po stranách kůru (C a Cis strana), přičemž pedál stojí v čele skříní a chlubí se kovovým 16' Principálem, na který navazuje Principál hlavního stroje. Zadní positiv je umístěn v zábradlí kůru a třetí manuál v hracím stole, který je zády k oltáři v přední části kůru u zadního positivu.²⁶² Toto umístění je ideální pro figurální hudbu, protože efektně umožňuje využít asi 30 m² volného prostoru. Varhaník má dobrý kontakt s účinkujícími na kůru a současně je může doprovázet na positiv, aniž by se otáčel.

Skříň nástroje, navrhnutá jako důstojný protějšek oltáře je ukázkou výborné stolařské a truhlářské práce. Postament skříně je položen na masivní trámy, na nichž spočívá obruba 4 x 5 cm širokých fošen, do nichž jsou uchyceny čepy rámové konstrukce a jsou natolik stabilní, že udrží horní část varhan. Samotné skříně jsou uchyceny kovanou kotvou ve zdi.²⁶³

Varhanní skříně jsou vyrobeny ze smrkového dřeva. Podle dobrého stavu varhanních skříní, které nejsou napadeny dřevokazným hmyzem, ačkoli jsou vyrobeny ze smrkového dřeva se usuzuje, že bylo dopraveno po vodě.²⁶⁴ (Podle staré truhlářské zkušenosti je plavené dřevo nebo dřevo v zimě kácené více kvalitní a odolné proti dřevokaznému hmyzu, což je

---

²⁵⁸ TOUFAROVÁ (2010): Dipl. práce, Výstavba jesuitské koleje ve Znojmě.

²⁵⁹ SCHÜTZ in SEHNAL (1993): 259.

²⁶⁰ BIBA in SEHNAL (1993): 259.

²⁶¹ SCHÜTZ in SEHNAL (1993): 259.

²⁶² Srov. < <http://www.michaelerkerche.at/content/content/musicamichaelis/articles/2010/09/03/a2691>>.

²⁶³ Srov. < <http://www.michaelerkerche.at/content/content/musicamichaelis/articles/2010/09/03/a2691> >.

²⁶⁴ Srov. < <http://www.michaelerkerche.at/content/content/musicamichaelis/articles/2010/09/03/a2691> >.

dáno jeho postupným vysycháním. V minulosti bylo toto ošetření dáno právě přepravou plavením, nebo kláčením v zimě, v době vegetačního klidu.)²⁶⁵

Vyřezané ornamenty jsou vytvořeny z loučového dříví, všech šest vzdušnic je z dubu, štoky a mřížky jsou z topolu. Uvnitř obou hlavních skříní je 18 rejstříků na čtyřech vzdušnicích, které zaujmou především důsledně promyšleným uspořádáním.²⁶⁶ Neobvyklého konsekventního rozmístění píšťal hlavního stroje je použito u smíšených hlasů, čehož bylo dosaženo vydlabáním otvoru pro každou píšťalu v píšťalovém štoku.²⁶⁷ Tímto řešením Sieber dosáhl maximální úspory místa a zároveň velmi dobrý přístup do nástroje.

Na pedálových vzdušnicích je uplatněn opačný princip. Jsou jako puzzle naskládány do sebe tak, aby největší píšťaly, které není tak třeba často ladit, byly v zadní části skříně, čímž docílil velmi dobrého přístupu k jazykovým hlasům umístěným na samostatné vzdušnici.²⁶⁸

V souvislosti s důsledným Sieberovým plánováním je nutno zmínit i jeho popisy názvu rejstříku, tónu a čísla (pořadí) hlasů na stoličkách. Název rejstříku je vytvořen i jako jemná rytina na největší píšťale každého hlasu a čísla na všech kovových píšťalách. Pozitivním důsledkem tohoto popisu bylo dosaženo toho, že přes první problematický pokus o restaurování, se podařilo opět správně sestavit celý nástroj i s netypicky uspořádanými mixturami.²⁶⁹

Z celkového počtu 32 dochovaných hlasů pochází 30 ze Sieberovy dílny, dva nepůvodní kovové hlasy v zadním positivu nejsou ničím zvláštní.²⁷⁰ Všechny Sieberovy kovové píšťaly mají naletované prodlužovací kroužky.²⁷¹ Protože tyto kroužky jsou ze stejného materiálu jako píšťaly, předpokládá se, že je Sieber naletoval ve své dílně. Jedná se o zhruba 2000 píšťal, tudíž to musel být velký finanční náklad, ale patrně levnější varianta než pořízení nových dechových nástrojů v inventáři kůru.²⁷²

Podle metalurgického rozboru mají kovové píšťaly složení: 37% cínu a 63% olova. Na jejich výrobu bylo spotřebováno cca 500 kg olova a 300 kg cínu.²⁷³ Píšťalový materiál je dobré kvality a podle menzury svědčí o tom, že mistr stavitel měl dobré zkušenosti s velkými nástroji.

---

²⁶⁵ ŠEFCŮ/VINAŘ/PACÁKOVÁ (2000): 7-8.

²⁶⁶ Srov. < <http://www.michaelerkerche.at/content/content/musicamichaelis/articles/2010/09/03/a2691> >.

²⁶⁷ Srov. < <http://www.michaelerkerche.at/content/content/musicamichaelis/articles/2010/09/03/a2691> >.

²⁶⁸ Srov. < <http://www.michaelerkerche.at/content/content/musicamichaelis/articles/2010/09/03/a2691> >.

²⁶⁹ Srov. < <http://www.michaelerkerche.at/content/content/musicamichaelis/articles/2010/09/03/a2691> >.

²⁷⁰ Srov. < <http://www.michaelerkerche.at/content/content/musicamichaelis/articles/2010/09/03/a2691> >.

²⁷¹ Srov. < <http://www.michaelerkerche.at/content/content/musicamichaelis/articles/2010/09/03/a2691> >.

²⁷² Srov. < <http://www.michaelerkerche.at/content/content/musicamichaelis/articles/2010/09/03/a2691> >.

²⁷³ Srov. < <http://www.michaelerkerche.at/content/content/musicamichaelis/articles/2010/09/03/a2691> >.

Varhany mají příjemný, jemný a světlý zvuk principálů, smyků i fléten. Zvuk plena je cínový, vokální a ostrý, jaký je ke slyšení spíše v severoněmeckých oblastech. Zimbl v hlavním stroji a Mixtur v zadním pozitivu jsou kvůli své vysoké poloze pro pleno nevhodné. Pro sólové využití dávají hlasy stejný efekt jako v severoněmeckých oblastech. Dřevěné rejstříky působí živě, barevně a plně. Bombardt je zřetelný a silný, Trompetten je světlý, ale ne kovový.²⁷⁴

Dispozice nástroje:²⁷⁵

Hlavní stroj (II manuál)	Zadní pozitiv (v zábradlí)	Pozitiv (v hracím stole)
<i>Bordun 16' (C – f dřevo, kryt)</i>	<i>Copula 8' (nový)</i>	<i>Copula 8'</i>
<i>Principal (nový) 8'</i>	<i>Principal 4'</i>	<i>Flötten 4'</i>
<i>Gamba (nová) 8'</i>	<i>Flötten 4' (dřevo)</i>	<i>Octava 2'</i>
<i>Salicenal 8'</i>	<i>Nassat 3' (nový)</i>	<i>Mixtur 3 fach (1')</i>
<i>Bifflöten 8' (kov)</i>	<i>Octav 2'</i>	
<i>Piffares 8' (od g°)</i>	<i>Quint 1 ½'</i>	
<i>Quinta Dena 8'</i>	<i>Sedecima 1'</i>	
<i>Octava 4'</i>	<i>Mixtur 5 fach (2/3' s tercií)</i>	
<i>Fugara 4'</i>	<i>Fagott 8' (nový)</i>	Pedál
<i>Nachthorn 4'</i>		<i>Principál 16' (kov, nový)</i>
<i>Qvinta 3'</i>		<i>Bardun 16' (dřevo)</i>
<i>Octav 2'</i>		<i>Subbas 16' (dřevo)</i>
<i>Földflöte 2' (špičatá)</i>		<i>Octava 8' (kov)</i>
<i>Qvint 1 ½'</i>		<i>Tubal 8' (dřevo)</i>
<i>Sedecima 1'</i>		<i>Octav 4' (kov)</i>
<i>Sesquialtera 2 fach (2 2/3' + 1 3/5')</i>		<i>Cornett 6 fach (4' s tercií)</i>
<i>Mixtura 6 fach (1' s tercií)</i>		<i>Bombardt 16' (nový)</i>
<i>Zimbl 4 fach (1/4' s tercií od c¹)</i>		<i>Trompetten 8' (nový)</i>

Varhany měly tyto manuálové spojky: III/I, I/II, druhý manuál slouží také jako spojovací pro I. a III.²⁷⁶ Tento nástroj o čtyřiceti hlasech patřil mezi Sieberovy tři největší třímanuálové nástroje.

Avšak ani tyto varhany nebyly ušetřeny pozdějších zásahů. Vedoucí kůru Johann Gottfried Sonnholz v letech 1742 - 43, pouhých 28 let po dokončení, rozřezal z neznámých

²⁷⁴ Srov. CD/APPARATUS MUSICO-ORGANISTICUS/Michael Radulescu spielt Georg Muffat, záznam (1989).

²⁷⁵ SEHNAL (2004): 272./ doplněno z <http://www.orgelmusik.at/orgeln/orgel_detail/14/>.

²⁷⁶ Srov. <<http://www.michaelerkirche.at/content/content/musicamichaelis/articles/2010/09/03/a2691>>.

důvodů positiv v zábradlí na dvě části, rozdělil na C a Cis stranu a umístil ji za hlavní věže nástroje.²⁷⁷ Hrací stůl otočil čelem k oltáři a zasunul jej hlouběji do kůru.²⁷⁸ Tímto počinem byl obětován účinek jasného zvuku zadního positivu letícího z krátké vzdálenosti a varhaník ztratil možnost sám vést figurální hudbu.

V letech 1756 až 1757 byl nástroj opraven Friedrichem Ferstlem, v roce 1785 Franzem Xaverem Christophrem, ale do píšťalového fondu zasáhli až Johann Wiest v roce 1802 a v roce 1845 Jacob Deutschmann.²⁷⁹ Prospektové píšťaly byly zabaveny 1917 pro válečné účely a nahrazeny zinkovými.

V roce 1972, byl nástroj již v dezolátním stavu, ale existoval plán na jeho obnovu, o kterou se pokusil Arnulf Klebel.²⁸⁰ Byl zadán návrh truhlářských prací na výrobu nového zadního positivu podle dochovaných předloh. Řemeslníci ale nebyli znalí a oprava došla do velké krize, ze které nebylo možno nástroj obnovit.

Bylo proto vynaloženo veškeré úsilí na zdárnou obnovu nástroje a v letech 1983 – 1987 bylo restaurování nástroje svěřeno do rukou Jürgena Ahrenda.²⁸¹ Památkový úřad se angažoval při rozboru fotodokumentace z roku 1972, zadal podněty k metalurgickým šetřením a celou opravu neustále podporoval. Na vlastních restaurátorských činnostech pracovalo deset lidí celý rok.

Jako předloha k restaurování nedochovaného píšťalového fondu mu posloužily dokumentace Sieberových varhany v Polné (převážně Trompetbas 8' a Schnarbass 16') a varhany na Svatém Kopečku od Antona Richtera (před opravou firmou Stavinoha Jaroslav v roce 1998 to byl Principálbas 16' v pedálu).

Tyto varhany jsou v současné době jediným úspěšně restaurovaným nástrojem od Jana Davida Siebera.

Při restaurování provedl Jürgen Ahrend měření menzur, které zde uvádím z publikací prof. Jiřího Sehnala.²⁸²

	Principál 8' v hlavním stroji				
	C	C	c ¹	c ²	c ³
Ø	146,1	84,7	48,8	28,4	17,3
vI	28,0	18,0	10,0	7,0	4,0
ss	1,6	1,2	0,7	0,6	0,5

²⁷⁷ Srov. <<http://www.michaelerkirche.at/content/content/musicamichaelis/articles/2010/09/03/a2691>>.

²⁷⁸ Srov. <<http://www.michaelerkirche.at/content/content/musicamichaelis/articles/2010/09/03/a2691>>.

²⁷⁹ Srov. SEHNAL (2004): 272.

²⁸⁰ Srov. SEHNAL (2004): 272.

²⁸¹ Srov. <<http://www.michaelerkirche.at/content/content/musicamichaelis/articles/2010/09/03/a2691>>.

²⁸² SEHNAL (2004): 104-106.

pt	-1,5	-2,0	-3,0	-3,0	-2,5
----	------	------	------	------	------

Pifferra 8' v hlavním stroji (g – e² má vousy)

	g	c ¹	f ¹	c ²	f ²	h ²
Ø	32,9	25,7	20,2	15,3	12,7	10,4
šl	23,9	18,6	15,9	11,5	9,5	8,2
vl	9,5	7,5	5,6	5,1	4,2	3,4
pt	-18,0	-17,0	-18,0	-17,0	-17,0	-15,0

Octava 4' v hlavním stroji

	C	F	c	f	c ¹	f ¹	c ²	f ²	c ³
Ø	80,2	67,3	47,8	38,5	28,8	23,5	15,0	13,4	10,5
šl	59,0	51,0	36,0	31,0	22,0	17,5	12,5	9,5	7,5
vl		13,7		8,8		6,5	5,0	4,5	3,3
pt	-3,0	-2,5	-3,5	-3,5	-3,0	-2,5	-5,5	-3,5	-3,0

Qvinta 3' v hlavním stroji

	C	F	c	fis	c ¹	fis ¹	c ²	fis ²	c ³
Ø	64,0	49,5	35,3	28,0	21,2	16,4	12,4	10,1	8,2
vl	13,0		7,2		6,3	5,2	3,9	3,2	2,1
pt	-2,0	-3,0	-3,5	-2,5	-2,5	-3,5	-3,0	-2,0	-1,0

Octav 2' v hlavním stroji

	C	F	c	f	c ¹	f ¹	c ²	f ²	c ³
Ø	48,8	40,0	28,4	23,2	17,3	15,8	10,8	8,3	6,8
šl	36,5	31,2	22,0	16,5	13,2	10,5	7,5	6,0	4,8
vl	12,0	10,4	7,0	6,2	5,0	4,5	3,2		2,2
pt	-2,5	-2,5	-3,0	-2,5	-2,5	0,0	-1,0	-1,0	-0,0

Qvint 1 ½' v hlavním stroji

	C	F	c	f	c ¹	fis ¹	h ¹	e ²
Ø	36,3	28,7	21,2	16,8	13,3	10,0	8,0	7,0
šl	27,3	22,1	15,3	12,1	9,1	7,1	5,7	4,8
vl	9,0	8,5	5,8	5,5	3,8	3,1	2,4	2,6
pt	-4,0	-3,0	-3,0	-3,0	-2,0	-4,0	-2,5	-1,0

Sedecima 1' v hlavním stroji

	C	F	c	f	c ¹	f ¹	h ¹	
Ø	28,8	23,2	16,9	13,4	10,5	8,5	7,3	<i>pokračuje</i>
šl	22,0	16,7	12,1	10,0	7,8	6,2	5,1	<i>nepřívodní</i>
vl	7,6	6,4	5,1	3,8	3,2	2,6	2,0	<i>píšťalová řada</i>
pt	-3,0	-3,0	-3,0	-4,0	-2,0	-2,0	0,0	

Quinta Dena 8' v hlavním stroji

	C	F	c	f	c ¹	f ¹	c ²	f ²	c ³
Ø	90,2	70,2	49,7	39,2	27,6	22,0	17,1	14,4	11,5
šl	68,8	55,4	38,4	29,9	21,0	16,5	11,8	10,2	7,8
vl	22,1	17,2	12,3	9,8	7,0	5,0	3,8	3,7	3,7
pt	-12,0	-14,0	-14,0	-14,0	-15,0	-16,0	-15,0	-15,0	-14,0

Biffflöten 8' v hlavním stroji (C až g¹ vousy)

	C	F	c	f	c ¹	f ¹	c ²	f ²	c ³
Ø	105,5	91,5	66,8	52,7	38,4	30,8	23,0	18,7	13,2
šl	79,5	70,0	50,1	40,1	29,5	23,0	17,3	14,2	9,3
vl	23,0	20,1	14,2	12,3	8,3	7,4	5,7	4,5	3,8
pt	-9,0	-7,5	-7,5	-8,0	-8,5	-8,5	-8,0	-8,0	-8,5

Salicenal 8' v hlavním stroji

	C	F	c	f	c ¹	f ¹	c ²	f ²	c ³
Ø	82,5	64,6	51,3	36,5	26,7	20,3	15,4	12,8	10,4
šl	63,5	49,4	36,4	28,4	19,1	15,3	12,0	8,9	6,9
vl	15,5	13,6	9,7	10,4	7,1	6,1	4,4	4,3	3,2
pt	-14,0	-15,0	-14,0	-16,0	-16,0	-17,0	-17,0	-16,0	-14,0

Fugara 4' v hlavním stroji

	C	F	c	f	c ¹	f ¹	c ²	f ²	c ³
Ø	46,8	36,7	26,1	20,4	15,4	12,8	10,0	8,9	7,3
šl	35,4	27,4	20,1	14,6	11,8	8,9	7,4	6,5	5,7
vl	9,5	8,2	6,0	7,7	5,1	4,4	3,8	2,8	2,0
pt	-16,0	-16,0	-17,0	-17,0	-17,0	-17,0	-14,0	-13,0	-10,0

Nachthorn 4' v hlavním stroji (velmi úzký kryt, Nachthorngedackt)

	C	F	c	f	c ¹	f ¹	c ²	f ²	c ³
Ø	51,6	40,9	28,4	22,6	18,0	15,2	11,0	9,5	7,7
šl	39,5	31,0	21,4	16,4	12,1	10,2	9,6	6,9	4,3
vl	12,1	11,1	7,4	7,4	5,4	4,1	3,2	2,9	2,7
pt	-15,0	-15,0	-15,0	-15,0	-13,0	-12,0	-12,0	-11,0	-10,0

Principal 4' v zadním positivu

	C	c	c ¹	c ²	c ³
Ø	87,0	48,8	28,4	17,3	10,8
pt	-1,5	-3,0	-3,0	-2,5	-1,5

Octav 2' v zadním positivu

	C	F	c	f	c ¹	f ¹	c ²	f ²	c ³
Ø	46,9	36,7	26,9	21,3	15,8	12,5	9,5	7,8	6,9
šl	36,0	29,3	20,4	17,7	11,8	9,0	7,4	5,9	4,5
pt	-3,5	-4,0	-4,0	-4,5	-4,5	-5,0	-4,5	-4,0	0,0

Quint 1 ½' v zadním positivu

	C	F	c	f	c ¹	f ¹	c ²	f ²	c ³
Ø	34,7	27,2	19,9	15,7	11,9	9,7	11,4	9,3	8,2
šl	26,2	21,4	15,5	12,0	9,0	6,4	8,3	6,6	5,9
pt	-4,0	-4,0	-5,0	-5,0	-4,0	-4,0	+6,0?	+7,0?	+11,0?

	Octava 2' v hracím stole								
	C	F	c	f	c ¹	f ¹	c ²	f ²	h ²
Ø	48,0	39,1	27,6	21,7	15,8	12,1	9,9	8,0	6,4
šl	38,5	29,5	21,0	15,3	12,8	9,5	8,0	6,0	5,2
vl	9,2	9,0	7,2	5,5	4,2	3,4	3,0	2,1	1,7
pt	-3,0	-3,0	-3,5	-4,5	-5,0	-6,0	-3,5	-3,5	-3,5

2.2.15 Varhany pro kostel sv. Michala v Brně

Varhany u sv. Michala v Brně byly postaveny Janem Davidem Sieberem v roce 1716 za 880 zl.²⁸³ Rudolf Quoika uvádí podle sdělení Dr. E. Mendla z Mühldorfu, že se jedná o nástroj s jedenácti hlasy v hlavním stroji, šesti hlasy v positivu a čtyři hlasy v pedále.²⁸⁴ Ačkoli tato dispozice působí přesvědčivě, není známo, z jakého pramene Mendl čerpal.²⁸⁵ Uvádím dispozici z návrhu na opravu od Josefa Haukeho z roku 1874.²⁸⁶

Hlavní stroj

Prinzipal 8' (celý z cínu v prospektu)
Salizionale 8' (C-H dřevo)
Quintatön 8' (celá z cínu)
Bourdonflöte 8' (C-H z měkkého dřeva, zcela znehodnoceno červotočem)
Oktave 4'
Fugara 4' (otevřená z cínu)
Flöte 4' (z cínu, krytá)
Oktave 2'
Quinte 2 2/3'
Oktave 1'
Rauschquint 1 1/3'
Mixtur 6x (1'?)

Positiv

Coppel maior 8' (C-H z měkkého dřeva, zcela znehodnoceno červotočem)
Prinzipal 4' (celý z cínu v prospektu)
Minor 4' (znehodnoceno červotočem)
Oktave 2'
Quinte 1 1/3'
Mixtur 3x (1'?)

²⁸³ Srov. BEJČEK (1994): 27.

²⁸⁴ QUOIKA in SEHNAL (2004): 211.

²⁸⁵ Srov. SEHNAL (2004): 211.

²⁸⁶ SEHNAL. (2004): 211-212.

Pedál

Prinzipalbaß 16' (otevřený, zcela znehodnocený červotočem)

Subbas 16' (krytý, musí být zcela nový)

Oktavbaß 8' (otevřený, zcela znehodnocený červotočem)

Cornettbaß 3x (4' + 2 2/3' + 2'?)

Výzdoba varhanní skříně byla svěřena Antonu Rigovi a dokončena 3. září 1719 za 92 zl a v roce 1720 za výzdobu positivu 30 zl.²⁸⁷

Nástroj byl opraven Františkem Harbichem v roce 1824 za 260 zl a v roce 1843 za 110 zl.²⁸⁸ Návrhy na opravu podali v roce 1874 varhanáři Josef Hauke za 1151 zl a Filip Komínek za 1300 zl.²⁸⁹ Práce byla svěřena levnějšímu Josefu Haukemu, který zhotovil nové měchy, vzduchové kanály, vzdušnice a trakturu.²⁹⁰ Dispozici však nezměnil.²⁹¹ Část nového píšťalového fondu dodal v roce 1909 Vojtěch Káš a v roce 1926 přestavěla nástroj na pneumatickou trakturu a přidala tři hlasy.²⁹²

Skříň nástroje byla upravena firmou Rieger – Kloss v roce 1953, kdy do skříně stejná firma postavila svůj nástroj op. 3156.²⁹³

2.2.16 Positiv pro hraběte Františka z Ostešova

Sieberovo autorství není jisté. Positiv byl postaven roku 1718 za 170 zl pro hraběte Františka z Ostešova (zemřel kolem roku 1742), pána na Myslibořicích a Nových Syrovicích.²⁹⁴ Podle dalších zpráv se jedná o nástroj z 18. století, který měl být údajně přenesen z kaple Myslibořického zámku na Hradiště u Znojma.²⁹⁵

Podle novějšího pramene byl tento nástroj umístěn v kapli sv. Antonína v Hradišti u Znojma a údajně pochází ze zámku v Myslibořicích. Zároveň se uvádí, že nástroj již neexistuje.²⁹⁶

---

²⁸⁷ Srov. SEHNAL (2004): 212.

²⁸⁸ Srov. BEJČEK (1994): 27.

²⁸⁹ Srov. BEJČEK (1994): 27.

²⁹⁰ Srov. SEHNAL (2004): 212.

²⁹¹ Srov. SEHNAL (2004): 212.

²⁹² Srov. JEŘÁBEK in BEJČEK (1994): 27.

²⁹³ Srov. BEJČEK (1994): 28.

²⁹⁴ Srov. SEHNAL (1993): 259.

²⁹⁵ Srov. SEHNAL (1993): 265.

²⁹⁶ Srov. SEHNAL (2004): obr. příloha 35.

2.2.17 Positiv pro kostel Navštívení Panny Marie na Svatém Kopečku (dnes bazilika)

Podle zpráv navštívil na svátek očišťování Panny Marie snad v roce 1719 v Brně varhanáře Jana Davida Siebera převor ze Svatého Kopečku P. Augustin Gruber a domluvil s ním postavení podobného positivu neobvyklého tvaru pro kapli *Jména Panny Marie na Svatém Kopečku*.²⁹⁷ Předpokládáme, že jde o stejný nástroj, který byl původně umístěn v kapli Jména Panny Marie a později v říjnu 1723 přenesen nad sakristii.²⁹⁸ Zprávy o positivu pochází z *Diarium anni 1723*, 9. 11.²⁹⁹

Hodie Bruna discessit cim socio suo organifex (myšlen Anton Richter), qui novum, organum pro Sacro Monte facit, hinc antiquum deposuit (staré Ryšákovy varhany) et ex sacello Nominis Mariae positivum transtulit supra Sacriatiam, ubi deinceps fiet musica, usque dum novum appositum fuerit.

Další přesun tohoto nástroje byl do kaple sv. Anny, kde nebyly dobré klimatické podmínky.³⁰⁰ Až přičiněním P. Gustava Riedela byl nástroj restaurován Janem Kubátem a Bohumilem Žloutkem a poté umístěn v presbytáři, ale na levý ohoz.³⁰¹

Při tomto restaurování se zjistilo, že Mixtura, která má tři řady, byla původně čtyřřadá, a proto na základě nálezů dvanácti píšťal a otvorů ve stoličkách, navrhl František Kolavík rekonstrukci Mixtury původní čtyřnásobné.³⁰²

Současná dispozice nástroje:³⁰³

Manuál

Copula 8'

Principál 4'

Copula 4'

Quinta 2 2/3'

Octava 2'

Quinta 1 1/3'

Mixtura 4 fach 1' (s tercií od c⁰)

Pedal

Subbass 16'

Octavbass 8'

²⁹⁷ *Diarium monasterii Gradicensis* in SEHNAL (1993): 265.

²⁹⁸ Srov. SEHNAL (2004): 172.

²⁹⁹ MZA E 55, II 14 in SEHNAL (2004): 203.

³⁰⁰ Srov. SEHNAL (2004): 172.

³⁰¹ Srov. SEHNAL (2004): 172.

³⁰² Srov. SEHNAL (2004): 172.

³⁰³ Srov. SEHNAL (2004): 172.

7. Manubria Sieberových varhan.

Prospektové píšťaly Principálu 4' mají oslí hřbet poněkud protáhlý ústící do ostré špičky, než Sieberovy nástroje v Polné, Žďáře nebo u sv. Michala v Olomouci viz obr 5. Tyto hřbety se objevují v nástrojích Antona Richtera a připouští domněnku, že pochází z jeho dílny, což samozřejmě nemusí souviset s původem nástroje.³⁰⁴ Proti opačnému tvrzení jsou zase totožná rejstříková manubria s nástrojem v Polné.

Výše zmíněné prospektové píšťaly Principálu 4' jsou v pokročilém stádiu napadení cínovým morem, což se projevuje přeměnou varhanního kovu na práškovou šedou látku viz obr 5.³⁰⁵

Podle tvaru skříně usuzuji, že by se mohlo jednat o positiv výše zmíněného neobvyklého tvaru, jehož zhotovení by mohl P. Augustin Gruber se Sieberem dojednávat. Současná mřížka na pravé straně prospektu nástroje, nahradila píšťalovou řadu, která měla pouze dekorativní význam, o čemž svědčí neprůchozí otvory pro nohy píšťal v pravé prospektové římse. Varhany svojí výškou zapadají do chórového prostoru téměř přesně.

Zvuková stránka u nástroje této velikosti zvláště překvapí svojí barevností hlasů a vydatnou principálovou řadou, která je završená smělou Mixturou. Nástroj akutně vyžaduje citlivé restaurování, které by zastavilo cínový mor, jenž se přenáší na další kovové píšťaly.

³⁰⁴ Srov. Obr 3. v této práci a Sehnal (2004): 91. obr. h.

³⁰⁵ Srov. <http://cs.wikipedia.org/wiki/C%C3%ADnov%C3%BD_mor>.

2.2.18 Varhany pro kostel Navštívení Panny Marie na Svatém Kopečku (dnes bazilika)

Varhany byly sice postaveny v roce 1724 Antonem Richterem za 3428 zl, ale pravděpodobně rozestavěl tento nástroj již Jan David Sieber, o čemž svědčí i zápis v kostelních účtech: „Dem David Sieber und Antonio Richter vor die grosse neue Orgel [...]“³⁰⁶ Po Sieberově smrti nástroj dokončil Anton Richter, jež převzal Sieberovu dílnu, i jeho rozpracované zakázky. Novou smlouvu na zhotovení nástroje uzavřel Richter 25. srpna 1723 a nástroj byl dokončen v prosinci 1724 podle zápisu v *Diarium anni* kláštera Hradiska.³⁰⁷

*Hora 7ma perrexit R. D. praelatus cum P. Ignatio ad S. Montem, ibique per prandium mansit et novum organum probavit, hinc etiam organistam nostrum in hunc finem secum accepit.*³⁰⁸

K předání nástroje došlo 12. července 1726, k čemuž si převor kláštera na Svatém Kopečku Augustin Gruber pozval sklepníka sousedního kláštera v Hradisku s tím, že mistr varhanář bude potěšen, pokud s ním přijede i opat Robert Sancius.³⁰⁹

Podle pramenů požadoval Gruber vyplacení 20 zl Richterovi a 4 zl jeho ženě.³¹⁰ Sochařskou výzdobou nástroje byl pověřen Jan Václav Sturmer a podle smlouvy z roku 1724 měla stát 500 zl.³¹¹ Sturmerova práce byla oceněna fráterem novicem Hroznatou, jež byl vyučeným sochařem na 190 zl, ale Sturmerovi bylo nakonec vyplaceno 700 zl, tudíž celková cena nástroje byla 6000 zl.³¹² Podle erbu hradištského opata Roberta Sancia v korpusu nástroje předpokládám, že se na stavbě nástroje finančně podílel.

Sieberův návrh varhanní skříně opět maximálně využívá všech možností, které mu nabízí světlo proudící okny v průzorech kolem varhan do chrámové lodi.

Dispozici nástroje uvádím dle publikace prof. Jiřího Sehnala z roku 1949, který také upozorňuje na chybnou dispozici ve vrocavském tisku s dvěma 32' hlasy chybně uvedeným jménem stavitele varhan Antonius Sieber.³¹³

---

³⁰⁶ Srov. SEHNAL (2004): 214.

³⁰⁷ *Diarium anni* (1723) in SEHNAL (2004): 214.

³⁰⁸ *Diarium anni* (1724) in SEHNAL (2004): 214.

³⁰⁹ SEHNAL (2004): 214.

³¹⁰ Srov. SEHNAL (2004): 214.

³¹¹ Srov. SEHNAL (2004): 214.

³¹² Srov. SEHNAL (2004): 214.

³¹³ Srov. SEHNAL (2004): 214,265.

Hlavní stroj (horní manuál)*Prinzipal 8'**Salizionale 8'**Quintatön 8'**Flauta maior 4'**Octáv 4'**Flaut minor 4'**Quint 3'**Superoctav 2'**Mixtur 5 fach 1 ½'**Scharfmixtur 4 fach ½'***Positiv (dolní manuál)***Coppel maior 8'**Prinzipal 4'**Spitzflöt 4'**Coppel minor 4'**Octav 2'**Mixtur 4 fach 1'***Pedál***Majorbass 16'**Subbas 16'**Prinzipalbass 8'**Bass minor**Quintbass 6'**Octavbass 4'**Mixtur 4 fach 2'**Fagott 8' - dřev. ozvučny**točené do kulata, ale podle
účetní knihy mělo jít o**Trompete Bass za 100 zř³¹⁴*

Hlavní stroj byl umístěn v hlavní skříní uprostřed kůru mezi bočními okny, positiv v postamentu a pedál byl patrně rozdělen na přední ve věžích po bocích kůru, kde byl umístěn Majorbass a zadní.³¹⁵

První záznam o opravě varhan je z roku 1784, kdy jej opravil Jan Hass za 300 zř, v roce 1798 neznámý Michael Frank za 250 zř a Jan Nepomuk Ignác Staudinger v roce 1827 za 240 zř.³¹⁶

V roce 1895 Jindřich Schiffner nástroj kompletně přebudoval, ponechal skřín a postavil do ní nástroj s mechanickou kuželkovou trakturou s výpomocnou barkerovou pákou o 22 hlasech a odpojil Majorbass, který v bočních věžích zůstal němý.³¹⁷ Schiffner použil některé Richterovy, převážně dřevěné píšťaly.

V roce 1998 podle dispozičního návrhu P. Zdeňka Mičky OP postavil nový nástroj II/25 Jaroslav Stavinoha, ze kterého je patrná intonační nezkušenost varhanáře. Při likvidaci starého Schiffnerova nástroje, byla příčiněním jihlavského varhaníka Jana Zacha značná část píšťalového fondu převezena do Jihlavy a uskladněna na bočním kůru u sv. Ignáce. V tomto píšťalovém fondu byly kompletní obě Copuly major i minor a některé další hlasy.

Tyto hlasy tehdejší jihlavský administrátor u sv. Jakuba P. Metoděj Zdeněk Kozubík, OPraem bez jakéhokoliv vědomí daroval svému příteli varhanáři Richardu Stehlíkovi, který

³¹⁴ SEHNAL (2004): 214,265.

³¹⁵ Srov. SEHNAL (2004): 214.

³¹⁶ Srov. SEHNAL (2004): 214.

³¹⁷ Srov. SEHNAL (2004): 214, podle dochovaných částí v Jihlavě.

o ně projevil mimořádný zájem. Z píšťalového fondu Richtera tak zůstalo na kůru u sv. Ignáce pouhé torzo o několika poničených píšťalách.

Majorbass 16', který přečkal Schiffnerovo kompletní předělání Richterova nástroje a ještě v roce 1984 posloužil Jürgenu Ahrendovi při restaurování Sieberových varhan u sv. Michala ve Vídni, byl zničen při stavbě nových varhan Jaroslavem Stavinohou v roce 1998.

2.3 Návrh na využití tématu práce při výuce varhan na ZUŠ

V tomto školním roce 2011/2012 vrcholí přípravy školních vzdělávacích programů ZUŠ, které umožňují každé škole, na základě požadavků Rámcového vzdělávacího programu, přizpůsobit výuku jejím konkrétním podmínkám. Tyto programy nabízí školám po roce možnost změny, čímž může výuka pružně reagovat na měnící se situaci vzdělávacích potřeb a požadavků.

Součástí vzdělávání na ZUŠ není jen hra na nástroj, ale především rozvoj celkové osobnosti žáka, který je mimo svých hráčských dovedností, je schopen vnímat hudbu v širších souvislostech. Od samotného počátku výuky hudebního nástroje klademe požadavky na stylové rozlišení interpretovaných děl. Tyto požadavky se během studia zvyšují v závislosti na schopnostech a možnostech konkrétního žáka.

Stylové požadavky ve varhanní literatuře jsou do jisté míry již předurčeny podle doby a místa vzniku v úzké souvislosti na vývoj nástroje. Je proto velmi důležité, aby učitel nejprve seznámil žáka a upozornil jej (dle možností alespoň teoreticky) na vhodný nástroj, dobovou dispoziční praxi, typ traktury a vzdušnici varhan, které vyhovují momentálně studovanému dílu. Tato průprava je obzvláště důležitá, pokud probíhá výuka na digitálním nástroji. Ke zvukové a stylové představitosti žáka doporučuji při výuce používat nahrávky.

Osvědčený motivační prostředek je výlet po historických, nebo jinak zajímavých varhanách, kde si mohou žáci prakticky ověřit a porovnat různé typy nástrojů. Při těchto výletech považuji za důležité u každých varhan upozornit na jejich původnost, současný stav a poukázat na citlivé nebo hrubé zásahy do nástroje. Z interpretačního hlediska je důležité vždy seznámit žáka s akustickým prostorem, trakturou nástroje, uspořádáním strojů, ozřejmit dispozici a upozornit na intonační zvláštnosti.

Z výtvarného hlediska jsou Sieberovy varhany příhodnou ukázkou barokní zdobnosti, proto je rovněž důležité seznamovat žáky také s výtvarným pojetím skříně a mistrovského využití podmínek prostoru.

Rámcově vzdělávací program ZUŠ umožňuje zařadit do studia i varhaníky, jejichž hlavním cílem je doprovázet liturgii. Tito varhaníci obzvláště potřebují znát možnosti daného nástroje, aby jej mohli v praxi správně využívat. Upozornuji na časté problémy související s krátkou oktávou a doprovodem kostelních písní. Krátká oktáva nemá některé tóny objevující se v současných doprovodech. Je tedy úkolem učitele ukázat žákům, jak se s tímto problémem vypořádat a vysvětlit, že nástroj s krátkou oktávou není o nic horší než nástroje chromatické, jen je odlišný a také vyžaduje odlišný způsob hry. Pokud bude žák respektovat svoji hrou styl nástroje, bude mu nástroj pěkně znít.

Nepochopení způsobu hry a možností, které nabízejí barokní varhany, bylo pádným důvodem k jejich likvidaci. Svědčí o tom i mizivý počet dochovaných nástrojů i takového mistra, jakým byl Jan David Sieber.

Je tedy na nás, jakým způsobem budeme varhaníky vzdělávat a do jaké míry je naučíme přistupovat odpovědně k odkazu našich předků, abychom nemuseli za nástrojem brněnského varhanáře Jana Davida Siebera jezdit do Vídně.

ZÁVĚR

Tato diplomová práce se zabývala dílem výrazné osobnosti brněnského varhanáře evropského významu Janem Davidem Sieberem, dokumentovala jeho činnost a hledala využití znalostí k interpretaci a péči o barokní nástroje.

Přes rozsáhlou varhanářskou činnost Jana Davida Siebera jsou naše vědomosti o tomto varhanáři vzhledem k nedochovaným pramenům malé. Pocházel pravděpodobně z České Lípy, byl synem truhláře Wenzela Siebera. Měl pražské měšťanství, ale není známo, jakým způsobem jej získal. Není známá ani jeho činnost v Praze. V Brně byl přijat za měšťana v roce 1701.

Sieber byl třikrát ženatý a měl dvanáct dětí; o kterých jsou, krom prvních tří dcer, vedeny záznamy křtů v brněnských matrikách. Sieber zemřel v roce 1723 v Brně a dílnu s rozpracovanými zakázkami převzal jeho tovaryš Anton Richter, který se oženil se Sieberovou vdovou. Ze Sieberových dětí se věnoval varhanářství pouze Fantišek Ignác, ale vzhledem ke svému nízkému věku v době otcově smrti se vyučil varhanářství až u svého otčima Antona Richtera.

První známá zpráva o Sieberově činnosti je smlouva na postavení varhan ve Velkém Meziříčí z roku 1693, následuje smlouva na nástroj ve farním kostele ve Žďáru nad Sázavou v roce 1695. V dalších následujících letech probíhala přestavba nástroje u sv. Tomáše v Brně, ve třech etapách; po jejich dokončení měl nástroj 3 manuály a 40 hlasů a byl největším v českých zemích. Smlouvy na tyto etapy jsou bohužel asi třicet let nezvěstné.

Dalším Sieberovým nástrojem byl kolosální třímanuálový nástroj o 43 rejstřících pro jezuitský kostel ve Šwidnici. Nástroj takové velikosti žádný varhanář z českých zemí do té doby nepostavil. Mezi dochované nástroje Jana Davida Siebera patří nástroj v Polné z roku 1708, v klášterním kostele ve Žďáru nad Sázavou po roce 1710, jehož varhanní skříň navrhoval architekt Jan Blažej Santini - Aichel a svým umístěním a čtyřstranným prospektem nemá obdobu v celé Evropě.

Jediný dochovaný a restaurovaný nástroj je kostele sv. Michala ve Vídni z roku 1714. Opravy tohoto nástroje se ujal Jürgen Ahrend v roce 1987, který upozornil na výjimečnost Sieberovi osobnosti. Provedením, kvalitou zpracování, důmyslností a ušlechtilostí tónu Jürgen Ahrend přirovnává Jana Davida Siebera k světoznámým varhanářům Arpu Schnitgerovi a Gottfriedu Silbermannovi.

Výjimečnost Sieberovy činnosti spočívá především v uplatňování nových prvků, které v našem varhanářství nebyly obvyklé. Mezi tyto hlavní prvky patří především disponování

jazyčkových hlasů, samostatně stojící hrací stůl, umístění jednoho manuálu do hracího stolu a disponování 16' hlasu v manuálu.

Seznámení se Sieberovou varhanářskou činností a dochovanými nástroji pojmám jako edukační prostředek pro výuku varhanní hry na ZUŠ s respektováním všech specifik českých barokních nástrojů jako souhrn vědomostí a znalostí, které využíváme nejen při interpretaci a chrámové praxi, ale také v samotné péči o barokní nástroje.

SUMMARY

This diploma (master) thesis dealt with the works by the Czech baroque organ builder Jan David Sieber from Brno, one of the most important European organ builders, aimed to provide a documentation of his activities and sought for the use of the knowledge in interpretation and maintenance of baroque organs.

In spite of Sieber's wide-ranging organ building activities, there is little known about his life due to very few sources preserved. He probably comes from a town in Northern Bohemia called Česká Lípa, having been a son of Wenzel Sieber, a cabinetmaker. Sieber gained the citizenship of the city of Prague, but it is not known how or why; the same applies to his activities in Prague. In 1701, he became a citizen of the city of Brno.

Sieber was married three times and had twelve children; with the exception of his first three daughters, the records of their baptisms can be found in the parish registers in Brno. He died in 1723 in Brno and his workshop together with the semifinished contracts was overtaken by his apprentice named Anton Richter who had married Sieber's widow. Out of all Sieber's children, only František Ignác became an organ builder, being trained by his stepfather Anton Richter.

The first report of Sieber's activity is a contract of 1693 for a new organ in Velké Meziříčí. Then, there is a contract for an organ in the church in Žďár nad Sázavou in 1695 and approximately thirty years missing contracts for a reconstruction of the organ in St. Thomas Church in Brno in three phases (after 1695). At the end of the last one, the organ consisted of 3 manuals and 40 stops; therefore, it was the biggest organ in the Czech lands at that time.

Another Sieber's organ is a colossal three-manual instrument with 43 stops for the Jesuit church in Świdnica (1705), Poland. There had not been built any instrument of such size by any Czech organ builder up to that time.

Among Sieber's partly preserved organs, there are is the organ in Polna (1708) and in the monastery church in Žďár nad Sázavou (after 1710), the cabinet of which was built by the famous architect Jan Blažej Santini-Aichel. Its placement and a four-sided prospect are unique in Europe.

The only organ preserved as a whole is to be found in the St. Michael's Church in Vienna. In 1987, it was reconstructed by Jürgen Ahrend, who pointed out Sieber's uniqueness, mainly his style, manner, quality of processing, sophistication and beautiful pure sound. Thus, according to Ahrend, Sieber can be compared to organ-builders like Arp Schnitger and Gottfried Silbermann, well-known all over the world.

Sieber's uniqueness can be mainly seen in the use of new elements, having been comparatively unusual at that time, e.g. regarding the disposition, it is a general inclusion of reeds and 16'-voice into the Great manual; then, separate consoles and the placement of one manual into the console are the most important distinctive features.

The familiarisation with Sieber's organ building activities and the preserved instruments could be an educative tool for the organ playing education on art and music schools with respect to all the specific features of the Czech baroque organ building as a sum of knowledge to be used not only in interpretation and church practice, but also in the maintenance of baroque organs.

SEZNAM LITERATURY

- BARTUŠEK, Antonín / GRÜNVALDOVÁ, Jiřina / POHANKA, Josef et al., *Dějiny Žďáru nad Sázavou III. (1784 – 1974)*, 1974 Musejní spolek v Brně – Měst. NV Žďár n. S.
- BEJČEK, Martin.: *Brněnské varhany*. Brno 1994.
- BĚLSKÝ, Vratislav.: *Nauka o varhanách*. Editio Supraphon. Praha 1982.
- ČADA, J. / DOUBEK, D.: *Varhany klášterního kostela ve Žďáře nad Sázavou*. PP 1991, 136-138.
- FRIEDRICH, Jakob.: *Die Fest – Orgel in der Stiftskirche Klosterneuburg*. A-1220 Wien 1990. ISBN 3-901025-01-4.
- HORÁK, Tomáš.: *Varhany a varhanáři Děčínska a Šluknovska*. Nadace Vlastivěda okresu děčínského, Děčín, 1995. ISBN 80-900071-4-7.
- HORÁK, Tomáš.: *Varhany a varhanáři na Českolipsku*. Archiv Česká Lípa 1996.
- KLINDA, Ferdinand.: *Organová interpretácia*, Bratislava, Opus, 1973.
- KOUKAL, Petr et al.: *Péče o varhany a zvony, jejich památková ochrana*. Národní památkový ústav, svazek 32, Praha 2006.
- METZGER, Heribert.: *Die Orgeln im Dom zu Salzburg*, Metropolitankapitel zu Salzburg 2010.
- NĚMEC, Vladimír.: *Pražské varhany*. Praha 1944.
- NOWOTNY, Sobieslaw.: *Führer durch den Schweidnitzer Dom*. Świdnica 2009. ISBN 978-83-928684-3-9.
- PLAŠIL, Filip.: *Historie děkanského chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Polné*. Nakladatelství Linda. Polná 2007.
- SEHNAL, Jiří / BELIS, Jiří.: *Směrnice pro dokumentaci varhan v českých zemích*. Česká hudební společnost, Brno 1986.
- SEHNAL, Jiří / VYSLOUŽIL, Jiří.: *Dějiny hudby na Moravě*. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně 2001, ISBN 80-7275-021-6.
- SEHNAL, Jiří. / VYSLOUŽIL, Jiří.: *Dějiny hudby na Moravě*, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2001. ISBN 80-7275-021-6.
- SEHNAL, Jiří.: *Barokní varhanářství na Moravě Díl 1. Varhanáři*, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Univerzita Palackého v Olomouci, Brno, 2003. ISBN 80-7275-042-9.
- SEHNAL, Jiří.: *Barokní varhanářství na Moravě Díl 2. Varhany*, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Univerzita Palackého v Olomouci, Brno, 2004. ISBN 80-7275-052-06, ISBN 80-244-0887-2.
- SEHNAL, Jiří.: *Dějiny varhan kostela sv. Jakuba v Brně*. ČMM 67, 1982, 99-122.

- SEHNAL, Jiří.: *Dějiny varhan olomoucké katedrály*. ČMM 62, 1977, 95-124.
- SEHNAL, Jiří.: *Dějiny varhan v kostele P. Marie Sněžné v Olomouci*. ČMM 51, 1966, 269-290.
- SEHNAL, Jiří.: *Pavel Vejvanovský a biskupská kapela v Kroměříži*. Muzeum Kroměřížska v Kroměříži 1993, ISBN 80-900031-2-5.
- SEHNAL, Jiří.: *Práce brněnského varhanáře Antonína Richtra na Velehradě v letech 1745-1747*. VVM 10, 1968, 249-259.
- SEHNAL, Jiří.: *Varhanář Jan David Sieber*. VVM 45, 1993, sešit 3. ISSN 0323-2581, 255-266.
- SEHNAL, Jiří.: *Varhaníci a varhanní hra na Moravě v 17. a 18. století*. HV 19, 1982, 21-48.
- SEHNAL, Jiří.: *Varhany literátského kůru v Polné*. VSV 7, 1990, 205-209.
- SEHNAL, Jiří.: *Vývoj varhanářství na Moravě do roku 1900*. HV 17, 1980, 3-35.
- SEHNAL, Jiří.: *Zapomenutý kroměřížský varhanář Jakub Kasparides*. HV 10, 1973, 135-144.
- STRAKA, Vincenc.: *České varhanářské smlouvy z konce 17. století*. Musikologie 2, 1949, 165-170. Jediný dochovaný exemplář v knihovně Oddělení dějin hudby Moravského zemského muzea v Brně.
- SYROVÝ, Václav.: *Vybrané kapitoly z nauky o varhanách*. SPN Praha 1987.
- ŠEFCŮ, Ondřej / VINAŘ Jan / PACÁKOVÁ, Marie.: *Zprávy památkové péče*, roč. 60, svazek 21, Praha 2000. ISBN 80-86234-14-2.
- ŠLECHTA, Milan.: *Dějiny varhan a varhanní hudby v Evropě*. SPN Praha 1985.
- TOMŠÍ, Lubomír / LUKEŠ Jan / TOMÍČEK Jan et al.: *Historické varhany v Čechách*. Praha 2000. ISBN 80-7277-009-8.
- TOUFAROVÁ, Dana.: *Výstavba jezuitské koleje ve Znojmě a přestavba kostela sv. Michala od založení koleje ve Znojmě v roce 1624 do počátku 18. století*. Magisterská diplomová práce 2010.
- UHLÍŘ, Dušan.: *Rozdělená Evropa*. Historie 2012/04, 6-7.
- VINČAR, Jan et al.: *Varhany a jejich funkce v Čechách a na Moravě 1600 – 2000 In honorem Jiří Sehnal*. Kritická edice hudebních památek V, Univerzita Palackého v Olomouci 2003. ISBN 80-244-0610-1.
- ZEMEK, Metoděj / BARTUŠEK, Antonín.: *Dějiny Žďáru nad Sázavou II. 1. část (1618 – 1784)*, Krajské vydavatelství Havlíčkův Brod 1962.
- ZEMEK, Metoděj / BARTUŠEK, Antonín.: *Dějiny Žďáru nad Sázavou II. 2. část (1618 – 1784)*, 1970 Musejní spolek v Brně – Měst. NV Žďár n. S.
- Závěrečná zpráva ze zvukové dokumentace varhan v Polné, spol. Vuzort a.s. 1992.

- RADULESCU, Michael. *Georg Muffat Apparatus Musico Organisticus*. [DDD]. Vienna, Austria, Ars Musici AM-1108. Records, 1989.

Elektronické zdroje

- AHREND, Jürgen. *Die Sieber-Orgel aus der Sicht des Orgelbauers*. Pfarre St. Michael [cit. 2012-03-10, 19-20].
URL<<http://www.michaelerkerche.at/content/content/musicamichaelis/articles/2010/09/03/a2691>>.
- URL<http://cs.wikipedia.org/wiki/C%C3%ADnov%C3%BD_mor> MediaWiki 2011 [cit. 2012-03-07, 14:45].
- URL<http://www.orgelmusik.at/orgeln/orgel_detail/14> ORGELMUSIK.AT [cit. 2012-03-07, 14:30].

SEZNAM OBRÁZKŮ V TEXTU

(foto autor v únoru 2012)

1. Svidnice - prospekt varhan	46
2. Polná - jazykové hlasy Trompetbass 8' a Schnarbass 16'	50
3. Polná - místo nápisu <i>Hub</i>	52
4. Polná – pohled z bočního kůru	54
5. Porovnání prospektových principů	57
6. Žďár n. Sázavou – detail hracího stolu varhan v klášterním kostele	59
7. Manubria Sieberových varhan	74

SEZNAM ZKRATEK

(?)	-	sporný údaj
aj.	-	a jiné
apod.	-	a podobně
atd.	-	a tak dále
FÚ	-	farní úřad
MZA	-	Moravský zemský archiv v Brně
MZM	-	Moravské zemské muzeum v Brně
např.	-	například
SOA	-	Státní okresní archiv
srov.	-	srovnej
ŠVP	-	Školní vzdělávací program
tj.	-	to jest
tzn.	-	to znamená
zl	-	zlatý
ZUŠ	-	základní umělecká škola

OBRÁZKOVÁ PŘÍLOHA

1. Brno – Kostel sv. Tomáše (foto J. Milota)

3. Svídnice – postament (foto autor 2012)

2. Svídnice – boční křídlo skříně (foto autor 2012)

4. Svídnice (foto autor 2012)

5. Olomouc – kostel sv. Michala (foto autor 2012)

8. Polná – rozvod táhel ve vodících kladkách (foto autor)

6. Polná (foto autor 2012)

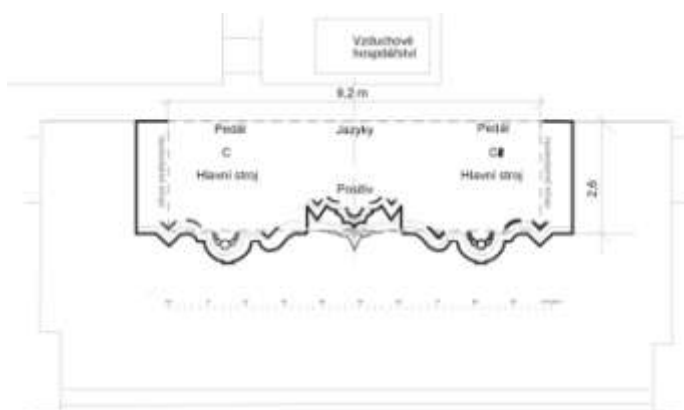
9. Polná – ventily ve vzdušnici pozitivu (foto autor 2012)

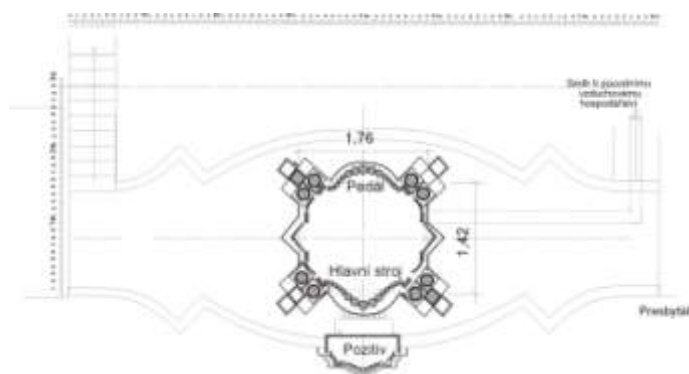
7. Polná – věž hlavního stroje (foto autor 2012)

10. Polná – Schnarbass (foto autor 2012)

11. Polná – půdorys skříně (grafika autor 2012)

14. Žďár n. S. – půdorys skříně (grafika autor 2012)

12. Žďár n. Sázavou – klášter (foto autor 2012)

15. Žďár n. S. – klášter varhanní skřín (foto autor 2012)

13. Žďár n. Sázavou – klášter (foto autor 2012)

16. Žďár n. Sázavou – klášter (foto autor 2012)

17. Radešínská Svatka – klášter (foto autor 2012)

20. Znojmo – kostel sv. Michala,
část původních štoků v prospektu (foto autor 2012)

18. Znojmo – kostel sv. Michala (foto autor 2012)

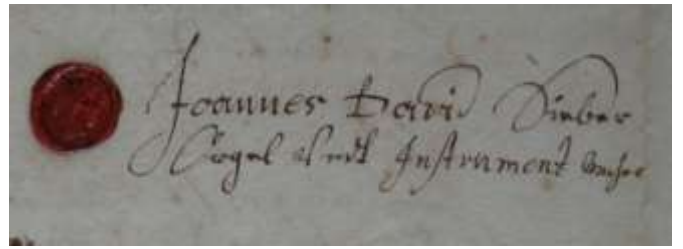
21. Znojmo – kostel sv. Michala, andělíček podírající vež
hlavního stroje (foto autor 2012)

19. Znojmo – kostel sv. Michala skřín (foto autor 2012)

22. Svatý Kopeček u Olomouce – positiv (foto autor 2012)

25. Podpis Jana Davida Siebera (foto Jiří Sehnal)

23. Svatý Kopeček u Olomouce – hlavní kůr
(foto autor 2012)

26. Schnarbass 16' v Polné (foto Jan Zach)

24. Vídeň – kostel sv. Michala (foto Rudolf Müller 2008)

27. Polná pohled na positiv s osamoceným andálkem
(foto autor 2012)

